

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

**BALADISTICKÉ RYSY V PRÓZE MAĎARSKÉHO SPISOVATELE
ISTVÁNA PETELEIHO**

**(Balladic features in prosaic work of Hungarian author
István Petelei)**

Zpracovala: Ana Okrouhlá

Ústav slavistických a východoevropských studií

Obor maďarština

Vedoucí diplomové práce: Simona Kolmanová, M.A.Ph.D.

duben 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně, za pomoci uvedených pramenů a literatury.

Praha, 23.4.2008

OBSAH

I. Ú V O D.....	5
II. Životopis a bibliografie	11
III. Žánr a jeho specifika/pojetí v baladistických novelách Istvána PETELEIHO ..	17
IV. ROZBOR	23
IV B. Rozbory jednotlivých novel	30
1. ŽIDLE (A székek	30
2. ODMĚNA (<i>Jutalom</i>).....	37
3. PRUHOVANÁ SUKNIČKA (<i>A csíkos szőttes</i>).....	45
4. DVĚ ŽENSKÉ (<i>Két fehérnép</i>)	53
5. ESZTI BALOGHOVÁ ODEŠLA (<i>Balogh Eszti elment</i>)	60
6. TAKOVÁ SLITOVNÁ ŽENA (<i>A könyörülő asszony</i>).....	68
7. SPOŘADANÝ DŮM (<i>A tiszta ház</i>).....	74
8. SVOBODNÍK CSIFÓ A JEHO KŮŇ (<i>Csifó fráter és a lova</i>)	80
9. PODZIMNÍ NOC (<i>Őszi éjszaka</i>)	86
V. ZÁVĚR.....	92
V.b. Devět baladistických novel z pohledu překladatelky	94
RESUMÉ.....	Chyba! Záložka není definována.
Použitá literatura.....	97

I. Ú V O D

Důvody ozřejmující, proč byl pro tuto práci vybrán právě István PETELEI

Na samém počátku práce o Istvánu PETELEIM a jeho baladistických novelách jsem si kladla otázku, jak odhalit jeho tajemství – to podle mého názoru spočívá v tom, jak mistrovsky dokázal do svých novel zakomponovat právě baladistické rysy, které jeho novely činí natolik neobvyklými.

István PETELEI (1852-1910) je autor v Maďarsku neprávem opomíjený, zapomenutý, v Čechách pak zcela neznámý. V této práci je proto učiněn pokus onu nepříznivou situaci, alespoň pokud jde o českého čtenáře, napravit. Jelikož jsme přesvědčeni, že klíč k literární tvorbě tohoto autora je třeba hledat nejen v historických a geografických specifikách Sedmihradska, ale hlavně a převážně v životě Istvána Peteleiho, je v této práci dán prostor dvěma znalcům Peteleiho díla – Andrási Diószegimu a Istvánu H. Tóthovi. István Petelei je střídavý a kultivovaný vypravěč, brilantní stylist s filozofickými ambicemi. Na příbězích, které vypráví, ho zajímá jejich mnohoznačnost, proměnlivost jejich obsahů v závislosti na tom, odkud pozorujeme, jaká hlediska uplatňujeme při jejich analýze.

Motivem Peteleiho novel jsou často drobná životní rozhodnutí (*Csifő fráter és a lova, Balogh Eszti elment*), jejichž závažnost je zjištěna až dodatečně. To, co se původně jevilo jako nedopatření, přehmat, hloupý omyl, se posléze ukazuje jako uzlový okamžik, od něhož hrdinové začali žít jiným životem (*Jutalom, A székek, Könyörülő asszony*).¹

Peteleiho zájem se soustřeďuje především na drama individua, obraz individuálního vědomí. A spisovatel uvažuje dál: nedopatření, omyl, přehmat už se natolik rozrostl, že každá vzpoura je marná (*Jutalom, A tiszta ház*). Do osnovy příběhů se přidávají nitky zvané „minulost“, „zážitky z dětství“. A právě zde se jasně prosazuje těsná souvislost mezi životním příběhem samotného autora a mezi jeho dílem. Oběma – dílem i životem – se baladistické rysy prolínají s takovou intenzitou, že před čtenářem jasně vytane Peteleiho pod prvoplánovým příběhem se skrývajícím, o to však úpornější snaha - pochopit sebe sama, svůj vlastní příběh. A toto je autorův „trik“ jak upoutat pozornost čtenáře – příběhy popisující zdánlivě „jen každodenní“ realitu, jsou naplněny naléhavými, znepokojivými momenty (*Két fehérkép*),

¹ Názvy devíti novel vybraných k analýze budou v kapitole I. uvedeny v maďarském jazyce i v překladu do češtiny, jinak budou v této práci uváděny jen v originále. Názvy ostatních citovaných děl budou uváděny v obou jazycích

úpornou snahou zasáhnout tam, kde karty už jsou zřejmě rozdány (*Csíkos szőttes*). O tom, že sám Petelei nepovažuje tuto snahu za marnou, svědčí zvláště jeho příběhy s koncem otevřeným, jakým je kupříkladu právě novela *Csíkos szőttes*. Peteleiho baladistické novely jsou tudíž bohatší o to, že tu nadále přetrvává možnost několika interpretací. Lze tedy hovořit o metaforickém vyjádření Peteleiho próz, vyznačujících se potřebou zahlédnout skutečné události a konfrontovat je s tím, jak tyto události vidí a prožívají sami jejich hrdinové. A právě to, jak autor nechává otázky, jež sám položil, nezodpovězené a sám se zrovna v této rovině stylizuje do „pouhého“ vypravěče, zapisovatele, svědčí o jeho mistrovství v konstrukci jeho próz. Dichotomie nezúčastněného pozorovatele zatíženého na druhé straně bedlivou pozorností věnovanou hrdinům a jejich příběhům, je velice působivým tvůrčím prvkem Peteleiho novel. Za jednu z nejcennějších literárních (a koneckonců i osobních) vlastností Peteleiho-autora lze považovat jeho vyhraněný smysl pro drama lidské existence, jež dokáže mistrovsky vtěsnat do prozaického útvaru tak krátkého, jakým je novela.

Za jeden z nejpregnantnějších rysů Peteleiho baladistických novel považuji několik stále se vracejících motivů – ty jsou povětšinou zahaleny baladistickou temnotou. Pokud se nám ovšem podaří je zahlédnout, s každou novelou takovýto motiv obsahující, sílí přesvědčení, že jsou jakoby přesazeny ze života samotného spisovatele do jeho díla. Jinými slovy, zdrojem těchto motivů jsou prožitky, události, jichž byl autor svědkem, zkušenosti Peteleiho, které bravurně dokázal zakomponovat do svých próz.

Takovým motivem je například „csíkos szőttes“ – pro obecnější použití přeložitelný do češtiny též jako „pruhovaná tkanina“. Mám zde na mysli základ každé tkané látky, tedy osnovu a útek – v konkrétním případě osnovu tvoří život spisovatele, útek příhody jeho hrdinů. Nacházíme tento motiv v novele *Csíkos szőttes*, ale baladistickou mlhou zastřený i v novele *Csifő fráter és a lova*. V *Csíkos szőttes* má ona „pruhovaná tkanina“ dokonce dvojitý význam – jednak jako skutečná látka, z níž je ušita suknička, ale také v přeneseném slova smyslu je tkaninou, tedy něčím velice tenoučkým, co odděluje slušnost, mravnost od zkaženosti městské prostitutky. A konečně „tkaninu“ můžeme přirovnat i ke skutečným nebo domnělým pavučinám, které se ona pořádkumilovná žena v novele *A tiszta ház* tolik snaží rozhrnout – snad, aby získala jiný pohled na svůj pošramocený život. A lhostejno, zda to nazveme snahou rozptýlit onu baladistickou mlhu, nebo odstranit pomyslnou „tkaninu“ – o totéž se snaží v baladistické novele *Balogh Eszti elment* i starý švec, aby vůbec mohl pochopit, co se to vlastně děje, proč celá vesnice tolik nevraží na jeho dceru, která „jenom“ chtěl svou rodinu uchránit od bídy. Čímže se to provinila, co ona to v tom městě dělá?

A „tkanina“, jenže s opačným znaménkem, ještě jednou – v novele *Két fehérenép*, kde zákonitá manželka v jedné chvíli uvažuje, že zapálí to stavení – snad aby kouř (suplující zde „tkaninu“) zastřel její pohanu, to neštěstí, které postihlo ji, jejího nezodpovědného muže, ale hlavně nevinné dítě.

Vrátíme-li se však k novele *Csifó frájter és a lova*, vidíme, že i tato novela tvoří paralelu s tím, co potkalo spisovatele – Petelei od jisté chvíle svého života, neměl nikde nikoho, byl opuštěný natolik, že i jeho stejně jako Csifóa bylo možno považovat za sirotka. Oba – spisovatel i Csifó, byli nevyléčitelně nemocní, oba měli problém v soužití se svým okolím. Pokud jde o motiv sirotka – nejvíc je patrný v novele *A tiszta ház*, kde již klíčová věta vyjadřuje to nejpodstatnější – „*Senkije sincsen*“ a tato osamělost se dá vztáhnout na všechny tři postavy novely. Implikovaně lze motiv sirotka najít i v novele *Könyörülő asszony* – zde je ovšem spíš akcentována nesmírná osamělost hlavní hrdinky.

Stylizovaná podobnost mezi spisovatelem a Csifóem nás přivádí k dalšímu opakujícímu se motivu, jímž je motiv *alterega* – nacházíme jej v novele *Csíkos szóttas* – hrdinka se poznává v mladé dívence, jíž chce zachránit před stejným krušným osudem, jaký potkal ji. Dále pak v Csifóovi, kde sirotka Csifóa můžeme považovat za *alterego* samotného spisovatele. *Alter egem* zahlédnutým v zakřiveném zrcadle, je i ona ušlápnutá bytost, na níž pro její „úspěch“ v životě tak velice žárlí „*könyörülő asszony*“... - „taková jsem mohla být, i mně se to (vdavky) mohlo podařit, kdybych... měla trochu štěstí.“ A jsme u dalšího motivu, jímž je štěstí – o čem jiném, než o hledání štěstí je novela *Csifó frájter és a lova*, *Balogh Eszti elment*, *Két fehérenép*, *A tiszta ház*, *Jutalom?* A v souvislosti s hledáním štěstí se opakuje ještě jeden motiv – bohužel ne právě povzbudivý – okolnosti jsou sice pokaždé jiné, ale výsledek stejný – štěstí uniká, hrdinům novel i samotnému autorovi se „pruhovaná tkanina“ = nit osnovy i útku, definitivně přetrhla.

V Peteleiho novelách, které jsou v této práci představeny samostatně, každá pod svým titulem, je také zachován starý sedmihradský, sikulský lidový jazyk – dodává textu onu zvláštní, nezaměnitelnou příchut', s obdivuhodnou přesností dokáže formulovat, vyjádřit dějové zvraty. Několik takových příkladů: „*A pénz nehezen terem a becsület mezején*“ (*Balogh Eszti elment*), „*Az Úr későre adta nekem a gyermeket*“ (*A tiszta ház*), „*Csifó tavaszra úgy lehitványodott, mint egy leperzselt mező száraz kánikula után*“ (*Csifó frájter és a lova*).

Ve všech citovaných příkladech se jedná o jedinou větu a přesto máme pocit, že se do ní podařilo vtěsnat to nejpodstatnější, co chtěl autor o příběhu svého hrdiny sdělit.

Analýze bude v této práci podrobena devět baladistických novel Istvána Peteleiho.

Jsou to následující novely:

ŽIDLE (*A székek*)

ODMĚNA (*Jutalom*)

PRUHOVANÁ SUKNIČKA (*A csikos szőttes*)

DVĚ ŽENSKÉ (*Két fehérnép*)

ESZTI BALOGHOVÁ ODEŠLA (*Balogh Eszti elment*)

TAKOVÁ SLITOVNÁ ŽENA (*A könyörülő asszony*)

SPOŘÁDANÝ DŮM (*A tiszta ház*)

SVOBODNÍK CSIFÓ A JEHO KŮŇ (*Csifó fráter és a lova*)

PODZIMNÍ NOC (*Őszi éjszaka*)²

Oba autoři životopisu Istvána Peteleiho – András Diószegi , i István H. Tóth se ve svých pracích shodují na tom, že dílo Istvána PETELEIHO, třebaže psal zhruba dvě desítky let, je dosti obsažné. Ale v citovaných pracích obou životopisců zaznělo i to, že psal pomalu a těžce, že po dobu, kdy dlel v Pešti poměrně málo publikoval. Při volbě náplně této práce hrála tedy hlavní roli nejvíce žánrová různorodost autorova díla. Protože autorovy zájmy se týkaly mnoha oblastí, jak je rovněž uváděno v jeho životopise, a tyto zájmy se pochopitelně promítají do jeho próz, bylo třeba vybírat ty nejtypičtější. Zajisté je zajímavé i jeho dílo věnované sociografii, o to víc, že na svou dobu byl jedním z prvních takových počínů v tehdejšímaďarsku. Jenomže rozsah této práce je omezený a Peteleiho baladistické novely přinášejí takovou škálu syžetů a vykazují tolik baladistických rysů, že se pro tuto práci jako téma samy nabízely. Naproti tomu výběr oněch devíti byl proveden velice pečlivě a důraz byl kladen zejména na:

* Peteleiho baladistické dílo je stále vysoce aktuální zvláště proto, že autor ve snaze odhalit podněty a příčiny lidského chování sahá často až po **archetypálních** kořenech, z nichž vcházejí určité neměnné stereotypy lidského chování. Pro tento rys Peteleiho novel bych autora zařadila mezi klasiky maďarské i středoevropské literatury. O správnosti vnímání tohoto činitele jsem se přesvědčila i u Olgy Nagyové, která v kapitole zabývající se **symboly**

² in István H.Tóth: *Híradás egy udvarház-íróról, Petelei Istvánról*, Materiály k mezinárodní konferenci, Kudymkar 2005, str. 289-334.

říká: „... posluchači symbol vždy interpretují podle svého časového horizontu.“³ A symboly, jichž se v analyzovaných Peteleiho devíti novelách vyskytuje spousta, si kupodivu my vysvětlujeme stejně (případně téměř stejně), jako Peteleiho současníci, jako by mezi námi neležela stovka

* Příběhy, které jsem ve své práci podrobila analýze (hlediska, podle nichž byla analýza prováděna, jsou uvedena v kapitole **IV.b. ROZBORY**) mají obecnou, všelidskou platnost.

* výběr témat – Přestože téměř všech devět novel má – ať už skrytý nebo zjevný – jednotící motiv (o něm je v této práci pojednáno v kapitole **ÚVOD**), pro každou z novel autor pečlivě zvolil pokaždé jiný ústřední problém, jemuž se věnuje, který rozvádí, jehož řešení hledá.

Tyto motivy-problémy bych zde chtěla trochu upřesnit:

ŽIDLE – lidská malichernost, zloba, lpění na maličkostech, neústupnost, paličatost

ODMĚNA – tragédie vyplývající z nepřekonatelného rozporu mezi snem (touhou) a skutečností, nadutost, povýšenost, rezignace

PRUHOVANÁ SUKNIČKA – z nevzdělanosti pramenící bída duševní, ale i dobrota srdce, slitovnost, zodpovědnost

DVĚ ŽENSKÉ - lehkomyšlnost postavená v přímém protikladu k úpěnlivému lpění na rodině, žárlivost, do extrému zahnaná starostlivost

ESZTI BALOGHOVÁ ODEŠLA – předsudky, zloba, závist, ale i oddanost, statečnost, touha pomáhat, snaha změnit svět, postavit se osudu

TAKOVÁ SLITOVNÁ ŽENA - lidská krutost vyvolaná (ale neomlouvaná!) žárlivostí, osamělost, frustrace

SPOŘÁDANÝ DŮM - bezdětnost, osamělost, ad absurdum dohnaná pořádkumilovnost, tragikomická krutost

SVOBODNÍK CSIFÓ A JEHO KŮŇ - hořká lyrika, vyobcovanost sirotka, hledání společenství, lhostejnost, lidská nevšímavost, hledání štěstí

PODZIMNÍ NOC - pokrytecká lehkomyšlnost, licoměrnost, lži, přetvářka

Tedy – hodně lidských chyb a nedostatků, málo vlastností kladných, jenže autor se vždy se snaží najít kořeny, příčiny toho, proč jeho hrdinové reagují právě tak, jak reagují. Petelei –

³ in Olga Nagy: *A táltos törvénye*, Bukarest, Kriterion 1978, str. 52.

alespoň pokud jde o tyto, k analýze vybrané baladistické novely, neklouže po povrchu, snaží se konflikty řešit, ukázat pravého viníka. Proto jsem vybrala těchto devět novel, proto se jejich analýzou snažím ozřejmit autorův záměr. Analýza bude provedena pomocí aplikace „Zlatého řezu“, dále z pohledu stylistického ozřejmujícího frekvencovanost krátkých vět a sloves, části novel budou přiřazeny k jednotlivým baladistickým rysům, syžet novel bude zobecněn, demonstrovány budou prvky nářeční, archaické a odborné výrazy v novelách se vyskytující. Jedna vybraná novela bude podrobena rozboru pomocí techniky strukturální tematologie.

II. Životopis a bibliografie

ISTVÁN PETELEI 1852 – 1910

István PETELEI se narodil 13. září 1852 v sedmihradské arménsko-sikulské rodině. Svými současníky byl považován za „básníka sedmihradských kurií“. Tyto kurie nebyly jenom šlechtickými hnízdy, ale odehrával se v nich i rušný život měšťanstva. Od časů sedmihradských knížat velká města – jako kupříkladu Marosvásárhely, Szászrégen, Csíkszerda nebo Nagyszeben – byla čilými obchodními centry a domovem nejenom saských, ale i arménských a maďarských měšťanů. Rodina Peteleiů byla stará, početná obchodnická rodina, István byl šestý z třinácti sourozenců. V roce 1852, když se narodil, byly v jeho okolí ještě poměrně hodně a živě udržovány patriarchální rodinné tradice. Znamená to, že otcové-obchodníci jsou neustále na cestách, pořádek a řád v rodině udržují matky a tety, žijící v rodině jako chudé příbuzné. Arménsko-katolická religióznost a láska k hudbě – to jsou první, trvalé zážitky z dětství. Jako dospívající se připravuje na dráhu kněze, a na domácích komorních koncertech (spolu se sourozenci tvořili celý orchestr) hraje díla Bachova, Mozartova, Haydnova a Schubertova.

Přesto, když v roce 1871 přichází do Pešti, zapisuje se na techniku, chce se stát architektem. „Kněžskou dráhu opustil z přesvědčení“, probouzí se v něm, stejně jako v jeho přátelích, zájem o přírodní vědy. Tito přátelé – Elek Mentovich, vynikající sedmihradský materialistický filozof, syn Ference Mentoviche, stejně jako János Bedőházy, pozdější vynikající matematik, autor biografie Bolyaiů – ho povzbuzují a přibírají mezi sebe. „Takový byl tehdy duch doby“, vzpomíná Bedőházy. „Byli jsme ponořeni do materialismu. Ještě nebylo bezvěrectví, Brunetiére ještě nevyhlásil úpadek vědy... Chyběl okultismus, mysticismus a fin de siècle“.⁴ V Pešti se Petelei stýkal s lékaři, seznámil se i s problémy darwinismu, po stránce citové vzal Darwinovo učení za své. Později se zapisuje na filozofii, studuje historii u Flórise Rómera, a jeho osvícené myšlení, pozitivistické badatelské ambice v Peteleim silně rozvíjejí jeho sklony ke kriticismu.

I když mohl zůstat v Pešti u Flórise Rómera, vrací se domů do Marosvásárhelye. Zúčastní se konkurzu na místo profesora, neuspěje. Ve volném čase studuje dávnou historii Sedmihradska, dokumenty o měšťáckém životě v Marosvásárhelyi. Dokumenty vyhledává

⁴ Petelei Istvánról, ErdMúz, 1914, str. 339

buď v archívu rodiny Telekiů, nebo v archívu města Marosvásárhely. Ve svých studiích, které vycházejí v časopise *Századok (Staletí)* a v místních listech, líčí „jaký byl morální stav v Marosvásárhelyi v polovině minulého století“, s osvícenskou ironií konstatuje, že lidské zvyky, ctnosti a hříchy se změnily, ale člověk ne, a že „každý člověk za nejhorší, nejobtížnější považuje tu dobu, v níž žije“.⁵ Je nepochybné, že tento mladý muž, který se vrátil z univerzity domů, je jiný, než ona rozvlekle uvažující společnost hokynářů, tabulárních soudců, společnost se sklony k bigotnosti. Petelei je vznětlivý, letory citlivé, duch hloubavý, osvícenský.

Současně s historickými studiemi píše svá první literární díla: historický román *Egy asszonyért (Pro jednu ženu, 1887)*, črty, novely. Ve městě existuje více listů podporujících literaturu (*Erdélyi Lapok, Erdélyi Híradó, Erdélyi Figyelő*). Městečko je plné aristokratů hýčkajících vědecké a spisovatelské ambice, venkovských profesorů, novinářů. Jejich snahy vedly k tomu, že v roce 1879 zakládají Společnost Zsigmonda Keménye.⁶ Uvedené listy a tato Společnost dávají prostor Peteleioho prvotinám. „Krásně napsanou črtu⁷ Istvána Peteleioho přečetl Lajos Deák“ – informoval list *Erdélyi Értésítő*. (Jednalo se o *Prosincové valné shromáždění Společnosti Zsigmonda Keménye* z 11. prosince 1881 – *A Kemény Zsigmond Társaság decemberi közgyűlése*). Črta upoutala pozornost veřejnosti a byla odměněna potleskem. Jenže potlesk se co nevidět změnil v pobouření, mladého muže napadli jeho rivalové i nepřátelé. A on urychleně opouští své rodné město. Pravda, neodchází daleko, jenom do sousední Kluže, kde se stává vedoucím rubriky časopisu *Kelet (Východ)*.

Důvod, pro nějž je napadán nepřáteli, je třeba hledat v Peteleioho osobitém, neobvyklém stylu. Odchyluje se od sentimentálního a romantického stylu obvyklého v listech vycházejících v hlavním městě i na venkově a navíc si dovolil nezvyklý tón. Nepíše zdlouhavé „povídačky“, jen krátké fejetony, črty, novely, v nichž špičkuje, popichuje, rozpitvává všechny význačné osobnosti svého rodného města s jejich podivnými, dusnými anachronickými vztahy. Ve svém líčení se drží živých vzorů, a třebaže usiluje o zformování a zobecnění typů, přesto se v nich každý poznává. I v těchto prvotinách je patrný originální duch vystupující odvážně, s palčivým humorem proti romantickým konvencím. Odvahy jeho spisovatelské koncepci dodává Dickens, jehož črty, díla uváděly v překladu i maďarské listy.

⁵ in István Petelei: *Régi dolgok (Věci dárné)*, Erdélyi Híradó 1878, december 21,24,31

⁶ Zsigmond Kemény – (1814-1875)maďarský prozaik, publicista, politik, pocházející ze Sedmihradska, přívrženec centralismu a evolučního vývoje.

⁷ Pro překlad maďarského výrazu „*rajz*“ používám český výraz „*črta*“, třebaže jsem si vědoma, že není zcela ekvivalentní – črta je spíš maďarský výraz „*karcolat*“. Karcolat je úvaha, pojednání s pointou a zahrnuje v sobě i ono „*rýpnutí*“. Naproti tomu „*rajz*“ je obraz, zobrazení, vyličení, popis v krátkém literárním díle a zahrnuje v sobě i empatii. Pro výraz použitý v biografii I. Peteleioho ale považuji „*črtu*“ za ekvivalentní.

„Život se vlastně skládá z věcí bezvýznamných,“ říká v této době Petelei v novele *Caleidoskop (Kaleidoskop)*, 1878. Disponuje ostrým pozorovacím talentem, jeho pozornost se upírá ke všemu, co je proti zdravému rozumu a přírodě. Ted' má doopravdy užitek ze své pedantské sběratelské vášně, kterou si osvojil během svých historických studií, momenty vztahující se k lidské společnosti ho zaměstnávají i z vědeckého hlediska. V svém programu spisovatele se inspiruje zejména ruskými spisovateli, (s nimiž ho seznámil jeho rusky čtoucí a z ruštiny překládající přítel József Helmeczy). Petelei k tomu říká: „Turgeněv psal o lese. On znal les. Zvěř a ptáky. Já píši o městě. To znám já: spolu s jeho zvěří, ptáky.“

Kromě baladistických novel Petelei napsal jedinou rozsáhlejší prózu – román *Fülemüle (Slavík)*, vydaný v roce 1886, v němž líčí osobitý svět, život obchodníků ve Vásárhelyi. V 80. letech se spisovatele stále více zmocňuje pocit bezvýchodnosti, nesmyslnosti života. Domnívá se z počátku, že jeho invence je opotřebovaná, v psaní nenachází radost ani cíl. Jeho zahořklost se týkala jen témat literárních, jinak byl Petelei jedním z nejčinnějších lidí sedmihradského veřejného a kulturního života. *Kelet* začíná vycházet pod názvem *Kolozsvár* a Petelei se stává jeho redaktorem. Shromažďuje kolem sebe kroužek talentovaných mladých lidí, své žáky povzbuzuje, aby „psali jen pravdu“ a učí je, jak důležitá je v jejich řemesle náročnost, zapálenost.

Práce redaktora ho proti jeho vůli přivádí k politice a politizování a proto odchází z funkce redaktora a stáhne se do samoty svého malého letního sídla v *Szovátě*. Je chorý nejen fyzicky, ale i psychicky: v té době má počátek jeho těžká duševní choroba, která ho skoro na dva roky vyřadí z literatury.

Po svém uzdravení se spisovatel neúčastní veřejného života, výjimkou je jeho spolupráce se *Sedmihradskou literární společností (Erdélyi Irodalmi Társaság)*. Je nadále velice uzavřený, žije životem poustevníka, pracuje velmi pomalu, práce mu nepřináší uspokojení. Přesto je jeho tvorba z 80. a 90. let poměrně bohatá: vydal čtyři svazky novel: *Jetti* (1893), *Felhők (Oblaka)* (1897), *Vidéki emberek (Venkovští lidé)* (1898), *Az élet (Život)* (1905). Ani v těchto novelách se nevymanil ze sevření, v němž se pohyboval v první polovině svého tvůrčího období, jeho hrdinové i nadále jsou obyvatelé maloměsta, úředníci a šlechtici, vesničané sedmihradského „venkova“. Jak stárne, nachází stále více zálibu v krásách přírody a v mládí, v nevinnosti dívek, ale onen přísně zahořklý, satiricky laděný odsudek mu zůstává. Společenské neduhy, které jasně viděl už v mládí, si opětovně uvědomuje i nyní a zpracovává je stále přesněji, náročněji. Vidí původce zla měšťáckého života, povýšenectví, bezpáteří asimilační lísání se k džentry. Vidí uvádání žen a dívek uzavřených do vzduchoprázdna maloměsta a rodiny, krizi manželství a lásky. Zahořkle, s nenávistí líčí příběhy upadající

venkovské džentri, řádění nesvědomitých maloměstských úřednických kast. A soucitně popisuje bezmocnost venkovanů, hlavně tragédie jednoduchých, naivních vesnických dívek.

Petelei náměty pro své baladistické novely čerpá z reálných společenských problémů a konfliktů. Počáteční charakter jeho satirických próz – společenská kritika – se mění; přiklání se spíš k naturalismu, následuje kurs udávající tón románům Zsigmonda Keménye a baladám Jánose Aranye;⁸ zkoumá osud jedince v poměrech reality chápané deterministicky.

Jeho novely vypovídají o tom, že za zločiny, chyby zapříčiněné zkaženou společností, zhoršenými lidskými vztahy, vždycky někdo musí pykat. Hrdinové nejsou předurčení být hrdiny, jsou to vlastně morální trpaslíci a právě proto se v Peteleioh tragédiích vždy vynoří komický prvek. A rovněž chybí „ideál“, základ aktu spravedlnosti; je jen pykání, trest, pykání jedince hroutícího se pod tíhou okolností, společnosti a „osudu“.

Pykání se odehrává v duši. Autorovu pozornost upoutává líčení onoho procesu, v němž se normální, apatický duševní stav mění v neobvyklý, chorobný. Jeho hrdinové zpravidla vybočí ze svého starého já pod vlivem triviálních, všedních vnějších faktorů, chytí se nějaké utkvělé myšlenky, která roste, bobtná, najednou se zvrhne ve směšnou monománii a nakonec způsobí zmar duše, která jí byla ovlivněna. Tento kritický psychologický proces obvykle vede k apatii nebo šílenství, které potom – což autor zpravidla dává jen tušit, ale někdy to i vyřkne – končí sebevraždou či vraždou. (*Jutalom, Az őszí éjszaka*).

Z problému společenských vztahů v těchto pozdních dílech zajímají autora pouze důsledky prohřešku. Většinou nejvíc pyká ten, kdo miluje.

Vývoj směřovaný dovnitř zdaleka nelze vysvětlovat pouze spisovatelovým vztahem k tradicím, ke Keményovi, Aranyovi a k sikulským lidovým baladám. Funkce jeho umění je ukryta právě v tom, že tyto tradice jakoby připojuje k proudu psychologismu přicházejícímu z Evropy. A není to náhoda, vždyť přes všechnu uzavřenost, svázanost s venkovem, je Petelei jedním ze spisovatelů konce století, jehož rozhled obsáhne celou Evropu. Se svým tichým, ale velice intenzivním vztahem k hudbě si Petelei oblíbí Chopina a Griega. Požitek z hudby pak ovlivňuje i jeho inspirace literární. V novelách, které napsal v posledních letech života, lze jasně vycítit snahu zapůsobit nejen na rozum, nýbrž i na city, vyjádřit nejen pouhou myšlenku, nýbrž surově a bezprostředně i emoce.⁹

⁸ János ARANY (1817-1882), básník, jeden z nejvýznamnějších představitelů maďarské epické poezie. Inspiroval se skotskou a maďarsko lidovou baladou, ovlivněn revolucí v r.1848-49. Jeho pozdější lyrika je hluboce meditativní, se spodním tónem pesimismu, trpké ironie, elegické rezignace.

⁹ viz András Diószegi: in *A magyar irodalom története* – díl 4. (1849-1905), Budapest, Akadémiai Kiadó 1965, (str.787-795).

Na rok 1894 spadá ojedinělý počín Peteleiho literární tvorby – dílo *sociografické*, poznámky z cest vydané pod titulem *Mezőségi út (Cestování po Mezőségu)*, v němž vynikajícím, nemilosrdně upřímným, odvážným tónem vypovídá o problémech venkovanů na konci 19. století. István Petelei se tímto dílem stává průkopníkem žánru do té doby v maďarském písemnictví takřka neznámém – sociografie.

Stručné hodnocení autorova díla můžeme najít třeba u Pála Gyulaiho, který bývá zmiňován jako jeden z jeho hlavních kritiků – Peteleiho viní z toho, že svět jím zobrazovaný je přespříliš chmurný (*A könyörülő asszony, A székek*) a že tomu tak je zřejmě kvůli duševní chorobě autorově.

József Kéri, zasvěcený znalec Peteleiho literárního díla shrnul své poznatky takto: „Peteleiho hluboký cit, upřímný, čestný smysl pro spravedlnost, humanismus projevovaný vůči chudým, bédným, jeho vřelé soucítění – to všechno představuje novou rovinu v maďarské realistické literatuře.“¹⁰

István H. Tóth ve své studii zdůrazňuje, že Peteleiho dílo bylo za jeho života přijímáno zdrženlivě a vyzdvihuje zejména vliv ruské literatury, především podobnost s Čechovem, s Turgeněvem, v některých případech i s mladým Gorkim. Rysy příbuzné s literárním světem Čechova se promítají u Peteleiho do líčení smutku, drobných radostí malých lidí.¹¹

Bibliografie autora¹²

A keresztek (elbeszélések, 1882) (*Kříže – povídky*)

A fülemüle (regény, 1886) (*Slavík*) - román

Mezőségi út (napló, 1884) (*Cestování po Mezőségu*), sociografický román

Csulakok (elbeszélések, 1889) (*Označované ovečky*) - povídky

Jetty (elbeszélések, 1894) (*Jetty – povídky*)

Az én utcám (elbeszélések, 1886) (*Moje ulice* - povídky)

Vidéki emberek (elbeszélések, 1898) (*Venkovští lidé* - povídky)

Felhők (elbeszélések, 1897) (*Oblaka* - povídky)

Az élet (elbeszélések, 1905) (*Život* - povídky)

¹⁰ in József Kéri: *Petelei István: Válogatott elbeszélések* (István Petelei: Výbor z povídek), Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó.

¹¹ viz István H. Tóth: in *Híradás egy udvarház-íróról, Petelei Istvánról (Zpráva o spisovateli kurií, Istvánu Peteleim)*.

¹² in *Magyar Irodalmi Lexikon* (Főszerkesztő Benedek Marcell) II.kötet, Budapest, Akadémia Kiadó 1978, str. 469-470.

Elbeszélések (1912) (*Povídky*)

Egy asszonyért (regény, 1924) (*Pro jednu ženu* - román)

P. I. 40 levele Gyalui Farkashoz (1928) (*40 dopisů I. P. Farkasi Gyaluimu*)

Elbeszélések (192?) (*Povídky*)

A csíkos szőttes (Elbeszélések, 1937) (*Pruhovaná suknička* - povídky)

Lobbanás az alkonyatban (válogatott elbeszélések, 1955) (*Vzplanutí za soumraku* – výbor povídek)

Válogatott elbeszélések (1955) (*Výbor povídek*)

III. Žánr a jeho specifika/pojetí v baladistických novelách Istvána PETELEIHO

Vzhledem k tomu, že tématem této práce jsou novely vykazující baladistické rysy, považuji za nutné osvětlit zde pojem **balada** i **novela**, a ozřejmit tak rozdíly mezi nimi:

„**NOVELA** – novinka, patřící do žánru epiky, je próza středního rozsahu. V renesanci se vyvinula z povídky (*elbeszélés*). Realističtěji zobrazuje všední, soukromé a intimní problémy individua. Kompozice novely je založena na jedné dějové sevřené linii bez rozsáhlejších popisů, epizod, s výrazným konfliktem – děj má dramatické napětí a většinou spěje k pointě. Postavy novely se podstatně nevyvíjejí, obraz jejich psychiky v sobě nese vliv sociálního prostředí, často jsou tvořeny s humorným nadhledem.“¹³

Koncem 19. století se i v maďarské literatuře ukazuje, že je nezbytné vydat se novým směrem, jímž je *poetický symbolismus*, jež má své paralely i v próze. Právě v té době sílí role *novely*. A k čemu že je vhodný právě tento žánr? je bezpochyby dramatičtější, zhuštěnější, se svými novými vyjadřovacími prostředky schopný živých promluv. Zformuloval se v důstojný pandán k maďarské lyrice, což se týká i díla Istvána Peteleiho, který jako spisovatel drobné epiky byl vynikajícím, mistrovským autorem fejetonů a črt.

András DIÓSZEGI si všímá reprezentativního žánru oné doby – *novely* v Peteleiho uměleckém ztvárnění a říká o něm, že byl v maďarské literatuře spisovatelem s nejtísnivějším laděním.¹⁴ Hrdina tzv. *psychologické novely* se ve svých vzpomínkách vrací k ději odehrávajícímu se v minulosti, časová rovina „minulost“ a „budoucnost“ zůstává zahalena, vidět můžeme naplnění osudové tragédie odehrávající se v době přítomné, což potvrzuje sám se sebou zúčtující *Gyuri Bogdán* v baladistické novele *Jutalom*. Pro baladu tak typické zámlky, přerušované, sugestivní podání jsou nejvíce zastoupeny v novelách *Balogh Eszti elment*, nebo *Csifó frájter és a lova*.

V Peteleiho novelách kromě událostí odehrávajících se ve vnějším světě, je důraz kladen i na pochody duševní, kritickému momentu se zde dostává hlavní role (*Őszi éjszaka*). Nečleněnými větami autor dosahuje jistého napětí, citelné dramatické vibrace. V dramaticky sevřených, zhuštěných okamžicích děje není čas nořit se do detailů a monologů (*A könyörülő asszony*, *A székek*).

¹³ in Ladislava Lederbuchová: *Průvodce literárním dílem* (Výkladový slovník základních pojmů literární teorie), Praha, nakladatelství H&H 2002, str. 33-34.

¹⁴ in András Diószegi: *Turgenjev magyar követői (Turgeněvovi maďarští následovníci)* – Tanulmányok a magyar-országi irodalmi kapcsolatok köréből, II.kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó 1961.

„**BALADA** je lyrickoepický žánr, název je obvykle spojován s keltským *QWAELOWD* a se středověkou skotskou epickou písní, nebo s románským *BALLARE* (tančit). Děj lyrickoepické básně se vyvíjí rychle, jakoby ve skocích, v dialogu postav roste dějové napětí a děj spěje k tragickému závěru. V tomto smyslu má syžet víc charakter dramatický než epický. Hrdina balady se střetá s nadosobními nepřátelskými silami, proti nimž je bezmocný a jimž nakonec osudově podlehne.

V roli nadosobní síly se objevují nežádoucí lidské vlastnosti osudově ovládající postavu, které tragicky ničí vztahy mezi lidmi nebo samotného jejich nositele. Příznačné je téma vinu a trestu.

Nejmladší podobou je balada sociální – například ve spojení s morálními předsudky. Baladické prvky osudových zásahů do života hrdinů se objevují i v próze.“¹⁵

Balady jsou plné melancholie, protože lidé prožívají nevědomí jako ponuré, smutné a strašlivé. Týká se to především lidí, kteří se z nějakých důvodů musejí utkat se životem a nejsou na to dostatečně vybaveni a připraveni – mohou to být lidé buď příliš mladí, bez zkušeností, nebo naopak staří, jimž iluze vzala právě spousta, často negativních zkušeností. Patří sem však i lidé žijící příliš chránění a v ústraní.“¹⁶

V **baladě** jsou kromě baladistických rysů obsaženy rovněž **archetypy**. Archetypové obrazy nám poskytují nejlepší návod k porozumění procesům, které se odehrávají v kolektivní psyché. **Archetypy** jsou psychické obsahy před vědomým zpracováním, archaické představy a symboly klíčového významu, které nepocházejí z vrstvy osobní zkušenosti.¹⁷ V baladách jsou základní vzorce lidské psyché překryty dalším kulturním materiálem.

Podle C. G. Junga je každý archetyp ve své podstatě *nevědomým* psychickým faktorem, a proto je naprosto nemožné přeložit jeho obsah do intelektuálních pojmů. Archetypový obraz není jen myšlenkový vzorec, je také emocionální zkušeností jedince.“¹⁸

Imre Csanádi, jeden z nevýznamnějších maďarských badatelů-sběratelů lidové balady upozorňuje mimo jiné na to, že dávní negramotní pastýři, pověřivé přadleny o tuto básnickou tradici pečovali jinak než o básně učených. Jisté je, že tato básnická tvorba je dětinštější, že její logika je jiná, má své vnitřní zákonitosti, jinou chuť, atmosféru. Ale kdo jednou této chuti

¹⁵ (Výkladový slovník základních pojmů literární teorie), Praha, nakladatelství H&H 2002, str. 33-34.

¹⁶ in Marie-Louise von Franz: *Psychologický výklad pohádek*, Praha, Portál 1998, str. 16.

¹⁷ in *Slovník cizích slov*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1981.

¹⁸ in Marie-Louise von Franz: *Psychologický výklad pohádek*, Praha, Portál 1998, str. 19-20.

propadne, kdo si zvykne na to hutné, baladistické ovzduší, už se nikdy nedokáže osvobodit od kouzla lidové poezie.

Slohové, stylistické i výrazové prostředky Imre **Csanádiho** jsou bezesporu poplatné době, v níž své studie psal. Nicméně, doplníme-li závěry jeho badatelské činnosti o portrét spisovatele Istvána **Peteleiho** pořízený oběma tvůrci jeho biografie, dostaneme přesvědčivou podobu autora, který byl schopen překvapivě věrným způsobem popsat jak velice složitou éru maďarských dějin, tak člověka v této době žijícího. Domnívám se proto, že je nezbytné zmínit se o tomto dějinném úseku hlavně z toho důvodu, že s sebou nesl velké hospodářské i společenské změny. Rakousko-uherské vyrovnání, blížící se oslavy milénia – tyto historické mezníky kladly nesmírné nároky na psychiku člověka. A byla to právě balada – nebo v případě Istvána **Peteleiho** baladistická novela – se svým obecně pochmurným charakterem a s využitím stylistických prostředků, která dokázala toto vše věrně reflektovat.

Protože jsem si ale zároveň vědoma toho, že pouhá řemeslná zručnost, ani dobrá znalost slohových a stylistických prostředků balad by k úspěšnému zvládnutí tohoto úkolu nestačila, snažím se Istvána **Peteleiho** vyzdvihnout především jako autora disponujícího hlavně silným sociálním cítěním, mimořádnou vnímavostí a schopností hluboké empatie.

A navíc – autor dokázal vyjádřit problém a nastínit možnosti jeho řešení v krátkém literárním útvaru – v baladistické novele, což bylo, podle mého názoru, důvodem k tomu, že dával přednost tomuto žánru před obsažným románem. Znal problém, dovedl na něj ukázat a využíval k tomu všechny prostředky, které balada svým charakterem nabízela.

Balada je podle Csanádiho jen jedním žánrem této poezie, jedna z opravdu přitažlivých a poměrně nejvíce ceněných vrstev. Balada je epikou lidové poezie: lid zpíval své básnické příběhy baladicky – čili dramatickým tónem, povětšinou nemnoha slovy, s působivými nadsázkami, zámlkami. Za těmito příběhy bychom povětšinou marně hledali jednotlivé události, které se opravdu staly. Jejich pohádkové příběhy většinou ani nejsou maďarského původu, náš lid je slyšel od jiného lidu, ten případně zase od dalšího – důležité je, že tu cizí pohádku lid zformuloval podle svého mravního pojetí, vkusu, básnických představ. Historický rámec je téměř jenom záminkou, uměleckou záminkou, v zájmu pravdivějšího, hlubšího ztvárnění toho, co je třeba vypovědět. Často se silně podobají jména a události, příkladné lidské činy, obžaloba třídních zákonů bránících lásce, odsudek hamižné touhy po majetku, po penězích, oplakávání tragických střetů poctivosti s neomezenou mocí. Krví potřísněný šátek označující neštěstí, objímající se květiny, které vypučely na hrobě milenců – to nemá mnoho

společného s realitou, ale činí je nezapomenutelnými, udržuje vzpomínku na žalující příklady zlovůle.

Jsou to ruští spisovatelé, kdo Peteleimu dodávají odvalu nejen k realismu, nýbrž i k následování stylu lidovosti. Pod jejich vlivem, jakož i díky podnětům folkloristiky, vzkvétající v Sedmihradsku obzvláště v šedesátých, sedmdesátých letech, se stále hlouběji noří do sikulské lidové poezie. V dětství byl vášnivým posluchačem pohádek a mnohé z nich si uchoval v paměti. Na univerzitě, při archeologických výletech, které podnikali spolu s Flórisem Rómerem, to byl Petelei, kdo pozorněji naslouchal vyprávění starých lidí. A tato vášeň ho neopouští ani coby spisovatele. „Konec mé zahrady sahá na naši ulici“ – píše, „a proto mne nepovažovali za cizince. Po večerech bylo moje místo před domem pana Deéra na otesaném trámu. Tam se k odpočinku, naslouchání pohádkám, k tiché zábavě sešla po večeri celá naše ulice“ (*A „mi utcánk“ betege* [*Nemocný z „naší ulice“*], PN 1884, únor 24). V létě, s loveckou puškou přes rameno, chodí po venkově, přáteli se s obyčejnými lidmi, rolníky, a všude nachází pohádky a příběhy.

Tyto folklorní materiály používá jako literární suroviny, z pohádek a baladických historek vykouzlí novely, povídky. Odlišuje je od „črt vytvořených na základě vlastního pozorování, zkušeností“ – nazývá je „řečí“. Tento název poukazuje na původ a formu vyprávěných příběhů. Oproti zpívaným, veršovaným lidovým písním, baladám, jsou toto prozaickým jazykem vyprávěné (event. z veršů v próze vyprávěním přetvořené) pravdivé příběhy, případy, které se staly. Zpočátku bylo velmi málo toho, co v příbězích, jež v mluveném slově vyslechl, změnil, jednoduše je jen zaznamenal, rekonstruoval. Byly to případy o odložených dětech, sirotcích, o milencích, kteří se k sobě nehodí, o mužích, kteří „pošlapali“ svou rodinu, o oklamáných dívkách, které zůstaly na ocet, o otcích truchlících po zemřelých dětech, o milencích mstících se za zničený život, ale tyto baladistické novely vyprávějí i o zlomkovitých vzpomínkách na staré, historické doby. I ve formě prozaické se silně prosazuje tón sikulských lidových balad, jejich konstrukce, rytmus, rým a ze všeho nejvíce způsob nazírání. Přes občasný záblesk humoru, lyrické zjihnutí, jsou tyto balady v první řadě pochmurné, jsou to tragédie s fatálním životním pocitem (*A Lengyel Zsuzsi sorsa* [*Osud Zsuzsi Lengyelové*] 1881; *A Ferenc bácsi meséje* [*Pohádka strýce Ference*] 1882; *Karácsonyi történet* [*Vánoční příběh*] 1879; *A „mi utcánk“ betege* [*Nemocný „z naší ulice“*] 1881; *Mennyből az angyal* [*Anděl z nebes*] 1879).

Svět balady není říší fantastických pohádek, nýbrž „reálný svět viděný z úhlu pohledu jedince“. Petelei do lidové formy vnáší stále více realistických prvků, původní temné tóny

balady obohacuje o vlastní pozorování, tragiku balad protkává svým sarkasmem, svou zatrpklostí. Naivní vidění folklorních balad prohlubuje vědecktějším, propracovanějším psychologickým líčením. V jeho novelách se důraz přenáší stále více z vnějších dějů na děje vnitřní, události se odehrávají v duši hrdinů. Autor uchopí vyvrcholení, závěrečný okamžik, nebo spíš tragický moment tomuto závěrečnému okamžiku předcházející, z tohoto bodu vychází, události transponuje do duševního života postav. Peteleiho baladické novely se tak mění z povídek, historek ve skutečné „vnitřní monology“. Současně se jeho balada stále více vzdaluje i po stránce tématické světu rolníků, vesničanů, materiál stále víc čerpá z reality prožité „na vlastní kůži“, z maloměsta. Jenže teď už neuchopuje bezvýznamné události, nýbrž pamětihodné, svými osudy proslulé postavy, historky závažnější, tragičtější, velice často tragikomické. Ale zároveň se v nich evokuje minulost: provinění, jichž se živí dopustili jeden vůči druhému, nesmiřitelná nenávist. Ani truchlící dívka, která zůstala sama, neodpouští svému nevěrnému milenci, a když on umírá, ona si zoufale šeptá: „I on mi umřel...“

V těchto Peteleiho baladických příbězích je skutečně stále méně lyriky, jsou jen epické, autor do nich přenáší satirický pohled svých „črt“. Satiry v baladách podávané, to už nejsou ty jednoduché, peprné, ironické příběhy. Nastiňuje v nich tragédii člověka a ukazuje rub tragédie, slabé stránky, ješitnost, malichernost, zlobu člověka nesoucího kříž svého osudu, líčí všechny ty morální nešvary nahrávající těmto tragédiím. Tu a tam protíná to temné společenské pozadí a pochmurné krajiny duše paprsek světla: lyricky se rozvíjející láska, hravost dítěte, škorpivý humor. Ale základní tón je stále trpčí, rozčarovanejší, tíživější. Je to svět stísněný, sám sebou se zalykající, bez perspektiv. Je to líčení rozpadávajícího se a ustrnulého maloměstského, měšťáckého světa, existující ve svých malicherných rozměrech bez romantiky.

Autor dokáže přesně vylíčit nejrůznější duševní stavy, různé varianty duše zmatené, dohnané málem k šílenství. (*Jutalom, A székek, Csifő fráter és a lova, A könyörülő asszony, Két fehérkép*). Právě v těchto novelách se nadále rozvíjí jeho způsob detailního popisu a naivního vylíčení duševních stavů, což je tak typické pro balady – přírodní scenérie, transpozice promlouvající jazykem nálad, úryvkovité věty, básnická mlhavost, zastřenost, slova tajuplné síly, věty, větná spojení. Zdánlivě monotónní vyprávění, často se vracející, opakující motivy jsou vynahrazeny hloubkou, již dosahují popisy jednoho a téhož předmětu, obohacené o jemné nuance, vnitřní skryté vztahy (*A könyörülő asszony, A székek*). István Peteelei vychází z osudového okamžiku, do duše, do paměti hrdiny (hrdinů) transponuje události. Takto se rodily jeho baladistické novely: *A tiszta ház, Balogh Eszti elment* - (tyto novely vyšly až po autorově smrti ve svazku *Elbeszélések (Povídky)*, zatímco *Jutalom, a Csifő*

frájer és a lova byly publikovány samostatně. V těchto baladistických novelách autor neprobouzí k životu pohádkovou říši fantazie, v nich je svět opravdový, ze zkušenosti poznány: problémy živé, fungující společnosti, s nepokrytou upřímností líčené konflikty. Co může být uspořádávajícím principem zmíněných novel? Především zápolení duše, vylíčení nepokořeného hrdiny, dále pak zobrazení útrap hledání cesty. Hrdinové – pod vlivem vnějších faktorů – opouštějí své staré já, zmocňuje se jich spousta utkvělých představ, líčení jejich duševních pochodů končí zmarem a devalvací hodnot.

IV. ROZBOR

IV.A. Metodologie

Rozboru bude podrobena celkem devět baladistických novel. Vybrala jsem ty, v nichž se baladistické rysy projevují nejmarkantněji, v nichž jsou užity prostředky stylistické, tropy a figury, ale také prvky nářeční, slangové, archaické a výrazy odborné. Jedna z novel je analyzována z pohledu strukturální tematologie.

1. **ŽIDLE** (*A székek*)
2. **ODMĚNA** (*Jutalom*)
3. **PRUHOVANÁ SUKNIČKA** (*A csíkos szóttas*)
4. **DVĚ ŽENSKÉ** (*Két fehérnép*)
5. **ESZTI BALOGHOVÁ ODEŠLA** (*Balogh Eszti elment*)
6. **TAKOVÁ SLITOVNÁ ŽENA** (*A könyörülő asszony*)
7. **SPOŘÁDANÝ DŮM** (*A tiszta ház*)
8. **SVOBODNÍK CSIFÓ A JEHO KŮŇ** (*Csifó fráter és a lova*)
9. **PODZIMNÍ NOC** (*Őszi éjszaka*)

Pro samotné rozboru byl zvolen tento postup:

- a. **Stručný obsah baladistické novely**, ozřejmující motiv baladistické novely,
- b. **Analýza provedená pomocí aplikace „Zlatého řezu“**
- c. **Analýza z pohledu stylistického ozřejmující frekventovanost krátkých vět**
frekventovanost sloves sloužící k dosažení dynamiky textu
- d. **Přiřazení k jednotlivým baladistickým rysům těch částí novel, které**
baladistické rysy vykazují
- e. **Rozbor novely, v němž je učiněn pokus o zobecnění s cílem přiblížit**
samotný příběh
- f. **Prvky nářeční, slangové, archaické a odborné výrazy ve vybraných**

baladistických novelách (tj. *Židle, Odměna, Dvě ženské, Eszti Baloghová odešla*)

- g. **Analýza vybrané baladistické novely Istvána PETELEIHO – *Pruhovaná suknička* - pomocí techniky strukturální tematologie**

K bodu b. **Analýza devíti baladistických novel s pomocí aplikace tzv. „zlatého řezu“**

U hesla „**zlatý řez**“ (aurea sectio) uvádějí výkladové slovníky a encyklopedie, že se jedná o označení postupu používaného v geometrii, v matematice, polygrafii, anatomii. Není to tak dlouho – ostatně, jak je zřejmé, slovníky a encyklopedie tuto změnu ještě nezaznamenaly – co si pojem „**zlatý řez**“ vypůjčila i literární věda a kritika. Zhruba se dá říct, že aplikací zlatého řezu na nějaké literární dílo – lhostejno, zda poetické nebo prozaické – se dá téměř neomylně najít, zhuštěno do jedné klíčové věty, to nejpodstatnější z celého zkoumaného díla, ta nejzákladnější myšlenka. Nejprůhlednější analogii – podle mého názoru – můžeme najít mezi použitím „zlatého řezu“ v architektuře a v literatuře. I při stavbě domu všechno začíná základním kamenem, kolem něhož se pak rozrůstají zdi, klenutí, stropy, střecha. V literatuře je oním základním kamenem často jedna konkrétní myšlenka a ta se nemusí objevit hned v první větě, mnohdy po ní dosti složitě pátráme.

V dílech patřících ke krásné literatuře můžeme „**zlatý řez**“ vypočítat pomocí matematické konstanty (**0,618**) pocházející z antiky. Například součet všech vět básně vynásobíme číslem 0,618 a takto získaný výsledek označuje onu **klíčovou větu**, v níž je vyjádřeno to podstatné, o čem báseň pojednává.

Bylo až s podivem, jak velice – aspoň pokud jde o baladistické novely Istvána Peteleiho – tato metoda posloužila. Klíčové věty nalezené pomocí „zlatého řezu“ se prakticky ve všech devíti novelách opravdu „strefují“ do toho nejpodstatnějšího a navíc poskytují i cosi jako základnu k pátrání jinými směry, k úhlům pohledu, které bychom jinak přehlédli, nebo hledali jen velmi obtížně.

K bodu c. je nutno připomenout, že pro období maďarské prózy 80. a 90. let 19. století bylo charakteristické rozšíření **krátkých vět**, což mne vedlo k tomu, aby jedno z hledisek rozboru baladistických novel bylo zaměřeno z pohledu stylistického. V devíti vybraných baladistických novelách byly proto vybrány **krátké věty oznamovací, zvolací a tázací**.

To, že autor **krátké věty** oznamovací, tázací a zvolací často užívá, je změnou oproti předchozímu trendu, kdy jednoduché, krátké věty (jejich počet) byly omezeny na úkor vět složených. Nová je kromě toho téměř úplná absence přívlastků, Petelei jich užívá málo, přívlastků s metaforickým zabarvením se vyhýbá.¹⁹

K bodu c. – **frekventovanost sloves**

Podobně jako krátké oznamovací, zvolací a tázací věty jsou dalším ze stylistických prostředků spisovatelem poměrně hodně užívaným také **slovesa**. Těmi lze dosáhnout jak dynamičnosti textu, tak také jeho, pro Peteleiho charakteristické, expresivity. Autor hojně využívá možnosti dát právě slovesům osobité zabarvení, jak hodlám prokázat v kapitole

IV.B.c.

Analýza počtu sloves v textu se vyskytujících bude zde provedena u všech devíti baladistických novel, ale u každé novely bude pro rozbor použit vždy první a poslední odstavec novely. Důvodem pro volbu prvního a posledního odstavce novely je, že v prvním autor (většinou hned v první větě) nastíní poměry, z nichž děj vyrůstá, zatímco v odstavci posledním novela dosahuje vyvrcholení. Protože rozsah této práce je zhruba dán, omezím se na uvedení počtu sloves, nebudu citovat celé věty, v nichž se dotyčné sloveso nachází.

K bodu d. **Výčet rysů balady, ozřejmění jejich funkce v baladistické novele**

Jako nejprůkaznější rysy balad jsem pro rozbor baladistických novel Istvána PETELEIHO zvolila následující:

T R O P Y

► M E T A F O R A ◀

- **personifikace**
- **symbol**
- **synestézie**
- **alegorie**

► M E T O N Y M I E ◀

¹⁹ in Gyula Herczeg: *A XIX.századi magyar próza stílusformái*, Tankönyvkiadó, Budapest 1981, str. 223,229.

- synekdocha

FIGURY

- básnická otázka
- zvolání
- hyperbola
- stupňování
- zámlky
- nadsázka

U jednotlivých analyzovaných novel jsou **tropy** a **figury** zdůrazněny v případě, kdy zvolené příklady tvoří syžetovou osu příběhu.

Zvýšenou pozornost, pokud jde o dílo Istvána Peteleiho, je třeba věnovat i **personifikaci**, protože v té se také uplatňuje jedna ze zvláštností tohoto autora. Personifikována je totiž každá jednotlivá Peteleiho novela, protože každá se stává žalobcem, to jest vybírá si nějakou špatnou, odsouzeníhodnou lidskou vlastnost a vznáší proti ní obžalobu. Autor tímto způsobem zároveň rafinovaně vtahuje do dění i čtenáře, neboť čtenář je tím, kdo má být konečným soudcem. Novela sama, protože téměř každá zůstává s otevřeným koncem, se do role soudce nestaví. Právo soudit spolu s jakousi morální satisfakcí – něčeho takového, takové špatnosti já bych přece schopen nebyl – říká si čtenář – vyhradil tedy autor jen a pouze čtenáři. Petelei tak zdánlivě prostě, ale velmi účinně dospívá k oné pevné vazbě spojující autora, jeho dílo a čtenáře.

(Protože početné symboly nacházíme ve všech devíti baladistických novelách vybraných pro tuto práci, chci jim zde věnovat více prostoru a proto také uvádím to, co napsali jiní autoři zabývající se studiem symbolů a symboliky.) Setkáváme se s různými definicemi symbolu, které se shodují v tom, že člověk svět okolo sebe vnímá právě prostřednictvím symbolu. Rozdílné názory na to, co symbol představuje korespondují s různým viděním světa, což právě v baladě i baladistické novele může napomoci uchopení problému, jímž se balada zabývá.

„**Symbolismus** je nejstarším a nejzákladnějším výrazovým prostředkem, který odhaluje ty stránky skutečnosti, jež unikají jiným způsobům vyjádření.“

Zřejmě nejvýstižnější a nejpůsobivější definicí **symbolu** poslouží citát z Bély Hamvase:

„**Symbol** skrývá to, co říká a vyslovuje to, co skrývá. V tomto paradoxním postoji je jeho osobité kouzlo.“²⁰

K pojmu **symbol** říká Olga Nagyová: „**Symbol** sám o sobě je mrtvý a statický. Jenže posluchači pohádek symbol vždy podle svého časového horizontu interpretují a naplní; přikouzlí mu život... Ono prastaré dědictví, které považujeme za statické, mrtvé, neměnné, já nazývám jádrem a jeho interpretace si představují jako pouzdra. I v tom nejčerstvějším pouzdru pracuje prajádro symbolu.“²¹

„Lidský způsob vnímání je postaven na základě **symbolů**. Symbolické nahlížení světa nabízí obrovský prostor pro mnoho hledisek, pro pluralitu, která dovoluje nové porozumění, a tudíž i přístup k novým situacím, nabízí tvůrčí řešení problémů a vytváří svět mnohačetných divů.“²²

A odborník na **symboly** snad nejpovolanější – Mircea Eliade: „Historie není schopna od základu změnit mechanismus nějaké prastaré symboliky. Neustále jí přidává nové významy, tyto ale nerozbíjejí strukturu symbolů.“²³

Synestézie to jest spoluvjem. Je to **metafora** přenášející význam pojmenování dvou různých smyslových vjemů, mezi nimiž je spatřována podobnost. Například **hebký zvuk** (hmat a sluch). Synestézie posiluje názornost, smyslový a emocionální prožitek, tvoří atmosféru, invenčně obohacuje významy textů. Vzácně jsou spojovány v jednom účinku vjemy tři – čich, hmat, zrak.

Alegorie – neboli **jinotaj** je způsob nepřímého, metaforického vyjádření významu nebo tématu (člověka, děje, abstraktního pojmu, zvláště určité vlastnosti). Alegorie je vystavěna na **personifikaci** – příklad: **včela** – pracovitost, pilnost; **mladá dívka** – jaro; **liška** – vychytralost, lstivost.

METONYMIE je záměna jména jménem, je to druh TROPU, v této práci je zastoupena **synekdochou**. Metonymie je přenos významu v rovině jazykové a tématické a přenesení významu jednoho slova na druhé na základě souvislosti mezi označovanými jevy – (příklad – vypít jednu plzeň – podle místa)

²⁰ in Béla Hamvas: *Scientia Sacra*, Budapest, Magvető 1988, str. 380.

²¹ in Olga Nagy: *A táltos törvénye*, Bukarest, Kriterion, 1978, str. 52

²² in Nigel Pennick: *Tajná znamení, symboly a znaky*, Praha, Volvox Globator 1999, str. 9

²³ in Mircea Eliade: *A szent és a profán*, Budapest, Európa 1987, str. 129 – „Symbolické myšlení, význam“.

Synekdocha je záměna příbuzných pojmů. Pojmenování, jímž se slovo označující část nějaké věci, ve skutečnosti užije jako pojmenování celku nebo naopak. (příklad: pod rodnou střechou = část nahrazuje celek; škola mi nedělá potíže = celek nahrazuje část)

FIGURA je výrazový prostředek jazyka uměleckého textu.

Figury lze rozdělit zhruba na:

opakovací – opakováním slov, slovních spojení upozorňuje autor na jejich význam

syntaktické – elipsa

řečnická - řečnická otázka

Řečnická otázka, což je otázka, jíž se mluvčí ptá na skutečnost či významy buď obecně známé, nebo jednoznačně vyplývající z kontextu. Proto nevyžaduje slovně formulovanou odpověď. Řečnická otázka má formu věty tázací, ale s významem oznamujícím – otázkou se nepřímou sděluje odpověď na ni. Zvyšuje expresivitu textu.

Zvolání – rovněž zvyšuje expresivitu textu. Je obvykle krátké (obsahově zhuštěné), důrazné až úderné. Vyvolává napětí, upoutává pozornost k mluvčímu.

Hyperbola – neboli nadsázka. Druh synekdochy. Má funkci poetickou, má zveličením posílit význam patosu, tragična, komična.

Mezi figury zvyšující napětí, dramaticnost, expresivitu textu patří i stupňování, zámlky.

K bodu **f.** – **Prvky nářeční, slangové, archaické a odborné výrazy**

Rozbor z tohoto hlediska bude proveden u vybraných novel. Jednotlivé prvky budou vždy za výrazem uváděným v maďarském jazyce označeny v závorce tak, aby bylo jasné, zda se jedná o prvek nářeční (**N**), slangový (**S**), archaický (**A**), případně výraz odborný (**OV**)

K bodu **g.** **Analýza vybrané baladistické novely Istvána PETELEIHO – *Pruhovaná suknička* – pomocí techniky strukturální tematologie**

EXPOZICE – úvodní část díla s vylíčením poměrů, z nichž děj vyrůstá

KATASTROFA – pohroma (event. událost s tragickými následky)

KONFLIKT - rozpor, neshoda, střetnutí + rozvedení konfliktu

KULMINACE - vyvrcholení

IV B. Rozbory jednotlivých novel

1. ŽIDLE (A székek)

a. Obsah baladistické novely

Na vesnici zemřel chudý, dobrý člověk. V životě si moc radostí neužil, tak mu aspoň vystrojili krásný pohřeb, aby ho nějak odškodnili. Rakev byla vystavena v domě zemřelého, sešla se spousta sousedů a přátel. Bylo jich tolik, že si neměli ani kam sednout. Tento problém ale hned vyřešila ochotná sousedka – poslala k sobě domů pro židle. Vdova a plačky ze sousedství zatím oplakávaly nebožtíka, všemožně ho chválily a vynášely jeho dobré vlastnosti, jeho laskavost. A také – hlavně vdova a ona hodná sousedka se židlemi – zle žehraly na osud, proč že muže povolali na onen svět tak brzo. Po pohřbu se všichni vrátili domů a vdova poslala služku, ať vrátí půjčené židle. Jenže zanedlouho přiběhla sousedka, že židlí poslala šest a vrátilo se jich jenom pět. Vdova si takové podezírání nechtěla nechat líbit – slovo dalo slovo a ženy byly v sobě. Ani jedna si nebrala servítky, hádka, vyčítání, urážení pokračovalo i další den. Nezvítězila v té slovní přestřelce ani jedna a spolu s otevřeným koncem zůstává i otázka, zda si jedna nebo druhá, či obě nakonec uvědomily malichernost svých sporů.

b. Analýza provedená pomocí aplikace „Zlatého řezu“.

Klíčová věta: *Ha megüthetne valakit, megütné mindenesetre*

Kdyby mohla někoho praštit, každopádně ho praští.

V tomto výkřiku zoufalé ženy je opravdu obsaženo vše, celý příběh, založený vlastně na absurditě. Proto můžeme tuto Peteleiho baladistickou novelu srovnávat s povídkami Istvána Örkénye, které připomíná svým hlubokým chápáním lidských mentalit a předsudků. Jde zde o absurdní grotesku. Všechno, o co se žena-vdova snaží, je vyrovnat se s náhlou ztrátou člověka, kterého měla ráda, ale na němž závisela i ekonomicky. Stejně tak usiluje i o to, aby ztrátu manžela prožívala důstojně – jsme na vesnici, každý krok je tu sousedy ostře sledován a kritizován. I to, nebo snad hlavně to je důvodem, proč musí být pohřeb vystrojen jak se sluší a patří. Nebožtík vlastně měl být ústřední postavou novely. Jenže přesto, že všechny rituály spojené s pohřbem byly úzkostlivě dodrženy, vloudí se něco (proč, zapracovala náhoda?), co

nebožtíka z jeho hlavní role zatlačí do pozadí a do centra celého dění se dostávají dvě ženy, manželka-vdova a sousedka. Ale stejně tak dobře bychom mohli za ústřední bod označit dvě židle, kolem nichž se všechno točí, nebo spíš roztáčí. Od chvíle, kdy začnou dominovat židle, probíhá celý příběh v dialogu, v dialogu se vyjasní pozadí příběhu, v dialogu zazní i shora uvedená klíčová věta. V ní je i důrazné postěžování ovdovělé ženy – všechna její námaha byla marná, obřad nebylo možno řádně uzavřít, protože chybí jedna jediná ŽIDLE. V klíčové větě vyjadřuje žena i svůj nesouhlas s odsouzeníhodným chováním své sousedky. Vdova v této jedné jediné větě dává jasně najevo i svůj odpor k předsudkům, ale je v té větě zároveň i ono ublížené nepochopení – jak může někdo tomu druhému způsobit tolik bolesti kvůli pitomému kusu nábytku. Je v té větě i úžas vdovy nad tím, že její sousedka v jednu chvíli truchlila, plačky jí k tomu svým hořekováním přizvukovaly, kněz vyzvedával zásluhy nebožtíkovy – a o pár minut později pohřeb skončil a lidé zesnulého zapomněli tam uvnitř, v zemi – a sami už se venku za hřbitovní zdí zas klidně věnovali svým drobným i větším starostem. Dokonce se hádaly a málem popraly kvůli židli. A ani tehdy, vezmeme-li v úvahu v jaké tristní situaci se tato groteskní rozepře odehrává, se nemůžeme ubránit dojmu, že židle jsou jen vhodnou záminkou, aby si ty dvě mohly pěkně od plic sdělit, co si jedna o druhé myslí.

c. Analýza z pohledu stylistického – frekventovanost krátkých vět

Významná role krátkých vět je nejlépe patrná v posledním odstavci novely, kde v přerušovaném, útržkovitém až rozháraném monologu se zámlkami a nedokončenými větami se setkáváme s hlavní hrdinkou – ženou na pokraji nervového zhroutení. Krátké, přerušované věty tu velice pregnantně vyjadřují silné rozhořčení, citovou frustraci – **Keserű úr, vele beszélj... Mondd meg, hogy tőle fogunk vásárolni... Mindent tőle veszünk... Adjon vásárlókönyvet. Így támadják meg a szegény özvegyasszonyt, látod...**

Krátké věty OZNAMOVACÍ

Ez igazságokra ki sem felelt.

Ekkor előállott a kocsi.

Igen csűf hang ez.

Szűp idű volt.

Egy szűk.

Rebi lehangolva állott közbe.

Az özvegy kitárt a ajtót.

Sokan nem kaptak helyet.

Dűbűrgűtt.

Bizony sokan voltak.

Majd, kedves, elűkerűl.

Ez fűkűtűcsináló asszony.

Van tűrvűny.

Vegyen el mindent.

Velünk már tehetnek... akármit.

Mindent tőle veszünk.

Krátké věty ZVOLACÍ

Mily üres a ház, Istenem!

Kedves Klára!

A kényes!

Itt van, tessék!

Itt van szék, leány!

Mily jó volt a szegény Gergely!

Egy szék!

Mama!

Hej, leány, leány!

De vidd, vidd, hogy ne lássam!

Krátké věty TÁZACÍ

Nem volt-e Gergely javakorában?

Ki marad, ki mard a világon?

Hat volt, szívem?

A mama?

Nekem izen?

Az asszonyosság?

Nekem ajándékoz?

Hall engem, kedves?

Egy szék?

Alusznak?

Nekem?

Én hozattam a széket?

Tőlem követel egy széket?

c. frekventovanost sloves (k dosažení dynamiky textu)

První odstavec

4 věty celkem, z toho 2 věty krátké; počet sloves v prvním odstavci = 8 sloves

Poslední odstavec

1 věta; počet sloves v posledním odstavci = 1 sloveso

d. Přiřazení k jednotlivým baladistickým rysům těch částí novel, které baladistické rysy vykazují

Nejtypičtější pro tuto baladistickou novelu je to, že se zabývá univerzálními lidskými problémy. Jak zjišťujeme z titulu povídky *Židle* – jedná se o pojem označující zcela obyčejný předmět každodenní potřeby. Tento pojem se ovšem v malém světě baladistické novely mění na **symbol** – je symbolem lidské poctivosti, opravdovosti, jakýmsi odznakem spořádanosti a slušného chování. Zároveň ale v této novele vyjadřuje i základní dilema – k postižení tohoto významu baladistická novela využívá jako dominantního pojmu **alegorii**. Kromě titulu novely

je nejvýmluvnější první věta alegorická, která v podstatě oznamuje počátek příběhu – hrdina dovedl do konce své záležitosti, zavřel oči – zemřel.

Význačnou roli v novele hrají ale i **personifikace**, **synestézie**, stejně jako i **synekdocha**.

T R O P Y - M E T A F O R A

personifikace

- 1) A legnagyobb úrral, a halállal szemben nem ágaskodott
- 2) A körisfák a lombdíszen álltak
- 3) Mikor néma, nehéz csend fekszik a bús házra

symbol

nebyl v novele nalezen

synestézie

- 1) Mikor néma, nehéz csend fekszik a bús házra

alegorie

- 1) Elvégezte a dolgát, s lehunyta a szemeit
- 2) Az igazak meg fogják találni a túlsó életben a jutalmat
- 3) Gergely, menj te az Úr örömébe
- 4) Ha ő is itt hagyja a világot?

M E T O N Y M I E

synekdocha

- 1) Úgy sajnálom a szegényt, mintha a vérem volna
- 2) Ő a ház fenntartója
- 3) Hogy hunyja le szemeit a szegény özvegy?
- 4) Az élet vébe a halál

F I G U R Y

řečnická otázka

- 1) Nem volt-e Gergely javakorában?
- 2) Nem élhetett volna még akármeddig?
- 3) Ki marad, ki marad a világon?
- 4) Hall engem, kedves?
- 5) Egy szék, Rebi szívem?
- 6) Hat volt, szívem?

- 7) Alusznak?
- 8) Nem családtság van-e követelésében?

zvolání

- 1) Elő! emberek, elő, hej, egy-kettő!
- 2) Mily üres a ház, Istenem!
- 3) Egy szék!
- 4) A kényes! Mama!

hyperbola

- 1) Az a tömlőcre való cseléd csinálta a zavart.
- 2) Ha megüthetne valakit, megütné mindenesetre.
- 3) Itt is lelesz... túl is találisz... Mindenütt szék, van itt elég.
- 4) Velünk már tehetnek... akármit.

stupňování

- 1) Mily derék, szíves, ártatlan ember volt!
- 2) Mily eszes, mily fáradhatatlan.
- 3) Édes párja... oly sok jót értek, és oly boldog órát...
- 4) A Rebi tette alávalóság, kiméletlenség ily gyászban

zámlky

- 1) A cseléd tán másfelé vitte...
- 2) Utánafuttatom rögtön...
- 3) Mily közönséges perszóna...

nadsázka

- 1) Ott a selymes szék, ott a bőrös, ott a karos...
- 2) Vegyen el mindent. Mindent, amit akar...

e. Rozbor novely,

V této baladistické novele jako by autor čerpal až z pravěku dějin lidového nábytku, o němž nám badatelé říkají, že *židle byla jedním z posledních kusů nábytku, které člověk začal používat pravděpodobně až v renesanci*. A dějiny dále hovoří o tom, že zprvu člověk vystačil se stolem a lavicí, když se později ve světnici objevily ŽIDLE, byly určeny hlavně pro hosty. Podobně je tomu i v syžetu baladistické novely **ŽIDLE**, kde je jejich role navíc ještě umocněna tím, že jsou určeny pro hosty smuteční a dále že se stávají předmětem sporu, konfliktu, nenávisti málem vražedné. A přitom k vyprovokování konfliktu samotného stačí

židle **jedna** – **Egy szék? egy szék, Rebi szívem? Egy szék!** – citelné stupňování úlohy jedné jediné židle, předmětu zástupného, umožňujícího, aby si dvě ženy vjely do vlasů, vyřizovaly si účty – **A Rebi tette alávalóság, kiméletlenség ily gyászban... Nem csalárdság van-e követelésében?**

Až tragikomicky v tomto příběhu Židli – či jediné ŽIDLE působí to, že zapomenut je nebožtík, zapomenuto je to veliké neštěstí, všechno se točí jen kolem malichernosti a když hádka odezní – bez vítěze a poraženého – jedna z aktérek této tragikomedie: **...az özvegy elévette titokban az ebéd maradékát, s mohón evett.** Čili – sděluje nám autor – ztratila se židle, zemřel dobrý, starostlivý člověk – v tomto pořadí!, ale život jde dál, jíst se musí.

f. Prvky nářeční, slangové, archaické a odborné výrazy ve vybraných novelách (tj.

Židle, Odměna, Dvě ženské, Eszti Baloghová odešla).

Jednotlivé prvky budou vždy za výrazem uváděným v maďarštině označeny v závorce tak, aby bylo jasné, zda se jedná o prvek nářeční (N), slangový (S), nebo archaický (A), nebo o odborné výrazy (OV).

posztómennyezet (OV) - soukenná nebesa, baldachýn

szemfedél (A) - dnes se používá spíš výraz „szemfedő“ - pohřební příkrov

sirám (A) - stesky

(ház) fenntartója (A) - vydržovatel, v širším smyslu živitel

dérdúr (N) - s bandurskou

belebőszül (N) - též felbőszül, felbosszankodik - rozzuřit se, dostat vztek

édes párja (N) - férj, ura – druh, manžel

gunnyaszt (N) - gubbaszt - dřepět, krčit se, choulit se

brünnel-kabátja (N) - kabát podobný našemu „hubertusu“

hanyagon (A) - dnes spíš hanyagul - nedbale, lajdácky, ledabyly

perszóna (N) - asszonyosság - ženština (pejorativní označení)

kofaszék (A) - szatócs széke - stolička hokynářky, trhovkyně

csalárdság (N) - hamisság - faleš, úskoky

korlát (OV) - gang, függőfolyosó - zde spíš zápraží, pavlač

főkötőcsináló (OV) - kalapos - zde pejorativní označení „čepičářka“, kloboučnice

ifjasszony (A) - fiatal asszony - mladá žena

slafrok (A) - pongyola - (vulgárně) župan

família (S) - család - rodina

2. ODMĚNA (*Jutalom*)

a. Obsah baladistické novely

Gyuri Bogdán, chudý vesničan, člověk postarší, s ubývajícími silami, se málem na sklonku svého života vyznamenal hrdinským činem. Chytil a pokrotil splašeného koně a zabránil tak pádu a zranění panského synka. Pán se chtěl Gyurimu odvděčit a tak byla na Gyuriho počest uspořádána slavnost. Slavnostní večeře a při té příležitosti mu byla také předána odměna – podle výše odměny lze soudit, že byla spíš symbolická. Obojí – večeře a odměna přivedly Gyuriho do stavu jakési euforie, což mělo za následek, že se začal chovat velkopansky, platil v hospodě za celou vesnici, svou ženu, která se ho pokoušela mírnit, nevybíravě káral a plísnil.

A když se všichni dost najedli a napili na účet oslavence, nastal rozchod, každý ke svému domovu a Gyuri, sotva trochu vystřízlivěl, zjistil, že odměna je pryč, pryč jsou všichni kumpáni a přátelé a není tu s ním dokonce ani jeho jediná opora, jeho věrná, hodná žena Maryška. Vždyť ji svými hloupými řečmi, svým příšerným chováním sám zahnal. A potom, ta odměna, za tu si přece chtěli, aspoň Maryška se to několikrát pokusila Gyurimu vysvětlit, za tu odměnu si chtěli pořídit kravičku.

A Gyuri, opuštěný všemi, zahanbený a připadající si jako ten nejposlednější darebák, sáhne po konečném řešení – totiž po svém opasku, na němž se oběsí.

b. Analýza provedená pomocí aplikace „Zlatého řezu“.

Klíčová věta: *Mars a tyúknak, ha a kakas szól.*

Slepice at' kušuje, když zakokrhá kohout.

Klíčová věta dokládá, že baladistická novela *Jutalom* je postavena na alegorii. Život čeledína Gyuriho Bogdána je přirovnáván k hromadě hnoje, na níž stojí a kokrhá ten nejstarší, největší autoritu požívající kohout – v tomto případě starý Gyuri. Hromadě hnoje a malému dvorku je připodobňován ale také život všech, kdo v hospodě statečně pomáhají Gyurimu „probendit“ jeho báječnou odměnu.

V samotné klíčové větě nacházíme dvojitou metaforu: je tu kohout-chlap, vůdce a právě ve vrcholném okamžiku, kdy předvádí svou velikost a slávu, si dovolí ozvat se „pouhá“ slepice-ženská.

Ono maďarské výstižné „mars“ můžeme dovodit až k římské mytologii – Mars, bůh války, k němuž se přirovnává čeledín Gyuri, když jako generál přehlíží své „vojsko“ – sousedy, které v hospodě hostí a všem dává jasně najevo, teď se bude dít to, co chci já. A opět, jako v řadě Peteleiho novel, je tu vyhrocena ženská otázka – autor poukazuje na nešvar své doby – ženinu naprostou závislost, bezbrannost.

A protože novela *Jutalom* končí sebevraždou Gyuriho, naplňuje tak i rovinu symbolickou. Muž se zde rovněž stává obětí – své doby, pokřivených sociálních poměrů, společnosti, jejíž příslušníci díky své nevzdělanosti dohánějí Gyuriho k extrémnímu jednání. Ten, když vystřízliví a nejen z alkoholového opojení, ale i z euforie, jaký on je chlap na svém místě – nuže, když s hlavou chladnou pohlédne do svého duševního zrcadla, se zděsí. Své sice jednoduché, ale hodné ženě celý život nedal nic, teď měl příležitost to napravit, ale celý omámený tou slávou odmítl koupit i tu kravičku, co si jeho Maryška tak přála. A peníze se rozkutálely, Gyuri málem ani nevěděl, jak. Celé toto pomyšlení, ty výčitky, to, jak se choval, Gyuri nemůže unést a tak sahá po nezvratném, drastickém řešení. Konec novely je umocněn tím, že se svým proviněním zůstává Gyuri sám – svou ženu volá marně – tudíž se mu nedostává ani rozhřešení a nakonec tedy neumírá tzv. „dobrou smrtí“, jak bylo v té době zvykem, neboť umírající měl příležitost se vyzpovídat, přijmout rozhřešení.

V počátku novely nacházíme ještě jednu vedlejší alegorii – hostinu na Gyuriho počest lze přirovnat k „poslední večeři“.

Z hlediska typologie balad lze tuto novelu přiřadit k baladám, jejichž tématem jsou „rány osudu“.

c. Analýza z pohledu stylistického – frekventovanost krátkých vět

Sebeklam a hořké vystřízlivění hlavního hrdiny Gyuriho Bogdána v této baladistické novele asi nejlépe vystihují působivými zámlkami doplněné, jinak zcela jednoduché až pragmatické krátké věty **oznamovací – Első a becsület, Mári... A tehenet ne felejtse el, kend... Nekem senki se beszéljen, Én ember voltam, ember leszek, Te hazamehetsz, asszony, Kincses bánya..., Tehénborjú...**

Krátké věty OZNAMOVACÍ

Nem volt ideje rá, Méltásád.

Künn is elcsútlak és zsidó.

Első a becsület, Mári...

Egy tehen.

A száraz kortyokat nyelte.

A tehenet ne felejtse el, kend...

Nekem senki se beszéljen.

Én ember voltam, ember leszek.

Te hazamehetsz, asszony.

Itt férfiak mulatoznak.

Elfelejtí magát, Gyuri.

Kincses bánya.

Tehénborjú...

Szégyellt volna beszélni.

A pap...

Én fizetem.

A méltóság...

E kar fogta meg a kantárt.

Krátké věty ZVOLACÍ

Sss, ne beszélj hozzám, Mária, a tehénről

Istenem!

Hát hogye!

Egyszer élünk, testvérek!

Máriskó, asszonyom, he!

No, nézd csak!

Úr... Isten!

Nekem senki se beszéljen!

Bort ide, Stájn!

Krátké věty TÁZACÍ

Megijedt-e Aladár?

Nem igaz, magyarok?

Ne nézzünk be ide, magyarok?

Vén kar?

c. frekventovanost sloves (k dosažení dynamiky textu)

První odstavec

2 dost dlouhé věty; počet sloves v prvním odstavci = 10 sloves

Poslední odstavec

5 vět, z toho 3 krátké; počet sloves v posledním odstavci = 9 sloves

IV. Přiřazení k jednotlivým baladistickým rysům těch částí novel, které baladistické rysy vykazují

Tato novela pokládá otázku všeobecně lidskou – žil jsem správně?, měl můj život cenu? Je to v podstatě dramatická otázka obecně lidská.

Obzvláště nápadná je v této novele četnost **symbolů**, mezi něž patří:

- zmínka o Izraelitovi symbolizující národ vyvolený, vyvoleným se cítí i hlavní hrdina této novely Gyuri Bogdán, protože se mu podařil hrdinský čin – zachránit panského synka
- zmínka o ohni gehenny symbolizující peklo, kam se dostanou všichni hříšníci, kteří se provinili tím, že (obrazně i skutečně) promarnili, ukončili svůj život – tak jako to nakonec v novele udělá Gyuri Bogdán.
- **symbolem** je tu i ono „smetiště“, kde hrdina končí, protože žil nehodným způsobem, protože jeho život za nic nestál – jeho vinou
- **symbolem** nejvýmluvnějším je ovšem ono *Virág elment*, protože *Virág* s velkým počátečním „V“ je v maďarštině používáno jako jméno jak dívčí, tak jméno pro kravičku, která je symbolem dostatku, jistého bohatství pro Gyuriho i jeho ženu Maryšku. A protože kravka je zároveň i **symbolem** plodnosti, figuruje v této baladistické novele rovněž jako vyjádření zásadního a základního problému – bude náš život i nadále plodný, budeme mít dostatek – ale následuje **metaforické sloveso** – *elment* znamenající rozchod, rozloučení, opuštění. V novele toto sloveso přináší sémantickou konotaci – kravičky jménem *Virág* se vlastně Gyuri a Maryška vůbec nedočkali, protože Gyuri celou svou odměnu probendil.

T R O P Y - M E T A F O R A

personifikace

- 1) Bogdán Gyuri, ámbár lefelé járt az órája
- 2) Mintha hegyes szegben ült volna
- 3) Bazsarózsák kacagtak a poharakban.
- 4) Egy csillag úgy ragyogott, mintha kacagna.

symbol

- 1) Felelevenített egy izraelitát a Bibliából
- 2) A tűz gyehennájával intette meg Bogdán Gyurit

3) És lekuporodott ismét a szemétdombra

4) A Virág elment...

5) Édest, mint a mézet a szoknyáknak

synestézie

1) A jókedv fényesen kivirágzott

2) A lelke az édes zajban elkalandozott

3) Az alkony szelíd árnya összezavarta a nagy fák lombjának a rajzát

4) Kacagás, üvöltés hangzott a megsűrűsödött rossz levegőn.

alegorie

1) Mintha hegyes szegben ült volna

2) A tűz gyehennájával intette meg Bogdán Gyurit

3) Az asszony vetette a tehént a tapétára

4) Bazsarózsák kacagtak a poharakban

5) Mars a tyúknak, ha a kakas szól

6) Édest, mint a mézet a szoknyáknak

M E T O N Y M I E

synekdocha

1) Bogdán Gyuri, ámbár lefelé járt az órája

2) Itt ül a jeles erejű Bogdán Gyuri

3) Kevés szavú dolgos volt

4) Az asztal elcsendesedett

5) Nagy az asztal, nagy üveget!

F I G U R Y

řečnická otázka

1) Megijedt-e Aladár?

2) Ne nézzünk be ide, magyarok?

3) Nem igaz, magyarok?

zvolání

1) Istenem!

2) Egy tehén!

- 3) Kincsesbánya!
- 4) Hát hogyne! - kiáltott a kántor!
- 5) Nekem senki se beszéljen!
- 6) Egyszer élünk, testvérek!

hyperbola

- 1) Leszedte a félig holt csemetét
- 2) Úgy mozgolódott a dicséretekre, mintha szégyenébe esett volna.
- 3) Úgy kihúzta magát, hogy szinte megnőtt.

stupňování

- 1) Leszek én olyan, mint azon izraelita se nem volt!
- 2) Őtet örökké siettették, korholták, ügyelték
- 3) Bogdán Gyuri, ki haszontalan lett... gaz lett... szemét lett...

zámlky

- 1) Tej odahaza, vaj... frís, és borjú...
- 2) Tehénborjú...
- 3) Melyet eszegetne a tehén... ha volna...
- 4) A pap...
- 5) A méltás...
- 6) Úr Isten...

nadsázka

- 1) Aztán teméntelen sokat írtak erre-arra.
- 2) Ebben az erő s itt (a szívére mutatott) a becsület
- 3) Kit ünnepre állított a miniszter öszentsége.

e. Rozbor novely

Baladistická novela s názvem *A jutalom* je příběhem sebevraždy, společenského a psychologického konfliktu.

Strmý začátek, to jest chybějící „příprava“, charakterizuje tuto novelu, líčící tragédii Gyuriho Bogdána. Úvodem do děje tu autor vypráví, jak Gyuri Bogdán, kterému už „se čas krátí“ zachrání potomka pana Ilyése. Tento okamžik se stává dramatickým obratem v hrdinově životě, který až doposud probíhal poklidně, bez jakýchkoli událostí. Následuje pro

statečného zachránce den slavnostní, kdy je tento „příkladný hospodářský pracovník“ za svůj čin vyznamenán a odměněn. A „*dobrá nálada skvěle vzkvétá*“, protože hraje cikánská hudba, přítomní tančí, jídla a pití je, co hrdlo ráčí. Maryška (Gyuriho manželka) tichounce vyjeví svou touhu – mít kravku. Mezitím zazní pochvalné podobenství, o příčinnivém, pracovitém izraelitovi, a dostáváme se do krčmy, kde zachmuřený Bogdán platí. Jaký tohle může vzít konec? Gyuri Bogdán ukončí svůj život na tlusté větvi opadaného akátu. Tato baladistická novela nám předestírá nemilosrdný protiklad mezi „touhou“ a „skutečností“. Nesplněná touha – život důstojnější, nezávislejší díky vlastní krávě – se pro duši Gyuriho stává krizovým momentem. Gyuri, chudý starý čeledín se na zmíněné oslavě chová jako dětinský školáček, porovnává se s oním příkladným izraelitou, uspořádá si vlastní oslavu. Usedá do čela stolu, vždyť od chvíle, kdy vstal od toho stolu panského, se považuje za člověka silného. A prožívá při té cikánské muzice, v pití a dvoření se ženám cosi, co odkoukal kdysi – kdesi – od kohosi. Není divu, že ODMĚNA za krátkou dobu změnil majitele. V temné, ponuré noci Bogdán rychle vystřízliví. Je to vystřízlivění hořké a osudové, tam, na tom smetišti. Co se to stalo z toho oslavovaného starocha?... ničemník... nula...mizera. A následuje tragédie: marnotratník skoncuje sám se sebou.

Je otřesné, jak se Gyuri Bogdán, probírající se z alkoholového opojení, odhodlává na smrt. Náhodný snad není ani ten název novely! „Odměna“ za tichý, nezajímavý, jednoduchý život pracanta je „odměna“, která našeho hrdinu strhne do sebezáhuby. A když se nad tím zamyslíme, zmocní se nás podezření: neuronizuje ten Petelei? Podílem za ztracený život je hospodská pitka, a vyprázdnění hořkého poháru se stává konkrétním. Gyuri Bogdán, stařec s osobností zpotvořenou, který by toho ovšem mohl dokázat víc, se utíká k maďarské národní chorobě, k sebevraždě. Či je to chyba? – dere se do popředí další problém související s rozbořením této Peteleio baladistické novely. A tak se dostáváme ke společenské propasti zející mezi oním „nahore“ a „dole“. Kdo jsou vrahové Gyuriho Bogdána? Zachráněný potomek, milostpán, kněz – společnost Gyuriho obklopující.

f. Prvky nářeční, slangové, archaické a odborné výrazy ve vybraných baladistických novelách

elegyedik (N) - bocsátkozik, belecseppen - (do něčeho) se zamíchat, vmísit

rengeteg úrikert (N) - az uraság hatalmas, tágas, nagy kertje – velká panská zahrada

méltóságos (A) - milostivý, urozený

markába pökött (N) - markába köpött – plivl si do dlaní, zde nikoli pejorativní, spíš se chystal do něčeho pustit

főispán (A) - a kormány által kinevezett tisztviselő, hivatalnok – vrchní župan

teméntelen (N) - (töméntelen) – tömérdek, nagyon sok – nesčíslné množství, spousta,

szépséges rajzolat (A) - díszes kiállítású, cifra betűkkel írt oklevél – diplom (listina)

ozdobně vyvedený psaný parádním písmem

darócbekecs (OV) - bekeška z hrubého vlněného sukna

(babos) fersing (S) - az egyszerű ing felé felvett, díszesen hímzett női felsőruha

(puntíkováný) ženský svrchní, ozdobně vyšíváný oděv nošený přes košili

selyemkeszkenyő (N) - fejkendő - hedvábný šátek

odacította magához (N) - odaintette, magához hívta - nacítyroval, povolal ho k sobě

tréfás táncszók (OV) - ritmikus, táncra biztató, buzdító tréfás kifejezések, mondókák
rytmické, komické výrazy, prűpovídky vyzývající, povzbuzující k tanci

szégyenlősen szigorgott (N) - zavartan, megjátszva viselkedett szigorúan byl v rozpacích,
choval se s předstíranou skromností, až úzkostlivě

ötet ügyelték (N) - őt szemmel tartották, figyelték – měli ho na očích, dožírali na něho

3. PRUHOVANÁ SUKNIČKA (*A csíkos szőttes*)

a. Obsah baladistické novely

Z venkova do velkého města se dá přijít a udělat tu štěstí – ale taky je možné dostat se na scestí a skončit neslavně. O tom by mohla vyprávět vyprávěná a namalovaná Kati Cifrová, číhající za soumraku pod okny kavárny na zákazníka. Jenže toho dne se namísto zákazníka najednou odkudsi vynořila mladá dívka, taková nezkušená, vyplašená, na první pohled venkovská – na sobě pruhovanou sukničku, přesně takovou, v jaké sem před časem dorazila z vesnice i Kati. A jen se holčinka objevila, už kolem ní začal kroužit takový černý ohava, tvářil se jak mlsný kocour a všelijak dotíral. Jenže to se do toho vložila Kati Cifrová, černého odháněla, dívence adresovala důrazná varování před „takovými“, pak aby tomu dodala ještě větší váhy, neváhala a vypověděla vlastní odstrašující příběh. Dívka zjevně váhala, jak se zachovat, ale Kati nepovolila. Vyličila sice krásy oblečení, botek a klobouků, ale nezapomněla docela realisticky vykreslit i opovržení, s nímž je tento pochybný „přepych“ spojen. A nakonec – jen aby zachránila tohle hloupé stvoření (které se tolik, tolik podobalo mladé, nezkušené, nezkažené Kati, když tenkrát přišla sem do tohoto města) – tedy, aby tuhle „malou“ ušetřila svého hanebného osudu – prostě dívku popadla a odvedla ji k sobě domů. A co bude (bylo) dál? – to se uvidí

b. Analýza provedená pomocí aplikace „Zlatého řezu“

Klíčová věta: *Nem engedem, hogy ez elvesszen.*

Nedovolím, aby tahle byla zatracena.

Jedna z nejtypičtějších Peteleiho baladistických novel – v klíčové větě, již jsme našli pomocí „zlatého řezu“ čteme obsah celé novely. Lidem, jejichž svědomí ještě nebylo zcela otupeno, se stává, že od chyby, již se sami nerozvážně dopustili, chtějí uchránit druhého. Výběr toho, jehož berou pod svou ochranu, bývá daný například příbuzenskými svazky – chová se tak většina rodičů vůči svým dětem. V Peteleiho novele *A csíkos szőttes* je tento výběr dílem náhody. Kati Cifrová přišla do hlavního města z venkova a stala se z ní prostitutka – nic víc. Až do toho dne, kdy potkává dívku, která je – díky Peteleiho fabulační dovednosti – vlastně alterego oné mladé nevinné Kati z počátku příběhu. Kati si na dívence povšimne něčeho důvěrně známého – dnes už hluboce zasutého v její paměti. Je to pruhovaná

suknička, již má dívenka na sobě. Pruhoaná tkanina, něco jako stejnokroj vesnických děvčat, v novele vlastně dokládá, jak tenoučká slupka dělí poctivost od zkaženosti, dívku chtivou přepychu od morálního úpadku. A Kati Cifrová si to v jediném okamžiku uvědomuje a umíní si, že mladou dívenku, která – opět podle sukničky – navíc pochází ze stejné vesnice jako Kati, že tedy „nedovolí, aby tahle byla zatracena“.

Opět obžaloba společenského systému, Petelei opět dokazuje nejen své silné sociální cítění, ale i to, že je znalcem ženské psychiky, že ve středu jeho zájmu je ženská otázka. V této novele je zcela jasné, že vinu autor hledá právě ve společenském zřízení, neboť se tu jasně staví na stranu ženy. Přesto, že se jedná o ženu, již společnost naprosto jasně dává najevo své opovržení (v kostele se od ní ostentativně odtahují a častují ji opovržlivými pohledy). A Petelei právě „takové“ neupírá základní dobré vlastnosti – svědomí a pocit zodpovědnosti. A má-li někdo tyto vlastnosti, bude zřejmě chyba v jeho okolí – například kdyby společnost dovolila Kati získat odpovídající vzdělání, mohla Kati jednak získat ve městě lepší způsob obživy, ale také si mohla své dobré vlastnosti uvědomit dřív.

Z hlediska typologie balad lze tuto novelu přiřadit k baladám společenským.

c. Analýza z pohledu stylistického – frekventovanost krátkých vět

Velice důležitá role krátkých vět (v této konkrétní baladistické novele obzvláště oznamovacích a tázacích), které napomáhají zvýšení dynamičnosti a expresivity textu nacházíme především v dialogu mezi prostitutkou Kati a mladou nezkušenou dívenkou. Otázky jsou krátké a cílevědomé: **Eltévedtél? Miért? Szolgálni jöttél?, S estére jöttél? Hol fogsz hálni?, Tudja édesanyád, hogy bejöttél? Tudja az apád? Miért kérdi?** Odpovědi jsou rovněž věty krátké, spíš útržky vět, proložené zámlkami a nonverbálními komunikačními prostředky – pokývnutí, pokrčení ramen. Z kontextu vyplývá, že Kati hovoří důrazně, způsob její mluvy je v příkrém rozporu s mlčenlivostí, tichostí nezkušené, nevědomé venkovské dívenky, která do velkého světa přišla hledat obživu, protože je polovičním sirotem – z jedné její věty plyvá, že jí zemřela matka („**Nincs édesanyám...**“)

Krátké věty OZNAMOVACÍ

Nincs édesanyám.

Bagi Klárinak.

Egy perc alatt üres lett a hely.

Nem csúf ember.

S visszarohant a leánykához.

Kati kiegyenesedett.

Én a szégyen vagyok.
Hazaviszlek.
A köntösödről tudom.

Szinte vonszolta.
Viszlek haza.
A leányka kábulva állott előtte.

Krátké věty ZVOLACÍ

A kisleány nem megy sehova.
Velem fogsz jönni.
Itt lakom, láthatod!

Menj el innen, fekete.
Menj haza a faludba.
Mennyi szégyent tettem...

Krátké věty TÁZACÍ

Keres valamit, szép leányka?
Dögre leselkedel, varjúm?
Miért? Szolgálni jöttél?
Hol fogsz hálni?
Miért kérdi?
Miért küldi el ezt az urat?
Mit akarsz?
Hova való vagy?

Na-na, mit akar?
Eltévedtél?
S estére jöttél?
Tudja az apád?
Beülünk egy kocsiba, jó?
Tetszik tán neked?
Ilyen akarsz lenni?

c. frekventovanost sloves (k dosažení dynamiky textu):

První odstavec

2 věty dlouhé, žádná věta krátká; počet sloves v prvním odstavci = 6 sloves

Poslední odstavec

5 vět, z toho 3 věty krátké; počet sloves v posledním odstavci = 10 sloves

d. Přiřazení k jednotlivým baladistickým rysům těch částí novely, které baladistické rysy vykazují:

Základním motivem této baladistické novely je dilema provinění-pykání. Hlavní hrdinka Kati z hlediska biblického žila hříšný života, za který má pykat. Proto se také od ní všichni odvracejí – je tu ale pro ni nastíněna naděje – odpuštění se jí může dostat, podaří-li se ji zachránit jednu duši. Nastíněnému syžetu novely odpovídají i použité metaforické prostředky: jako je tomu u autora často – i teď jsou to především **alegorie**, z nichž alespoň dvě zaslouží fundovanější rozbor. Zaprvé je to ono ***Dögre leselkedel, varjúm*** – jde o zřejmou metaforickou

alegorii, každé slovo samo o sobě je metaforou, ústředním prvkem je zde *varjú* znamenající v této baladistické novele staršího muže vyhledávajícího prostitutku. Dále je všeobecně známo, že vrána (*varjú*) se živí i mršinami, zde je onou „prašivou“, onou „mršinou“ zjevně míněna prostitutka, vyobcovaná ze společnosti. Metaforické je zde i sloveso *leselkedel*, použité v maďarštině je toto slovo velice pejorativní, ukazující na jednání člověka nízkého a nečestného, nepotrpícího si na poctivé jednání. Z hlediska komunikace, z hlediska významového kontextu Kati Cifrová – prostitutka jednoznačně použila výstižného pojmenování toho muže, jímž opovrhuje, vynáší nad ním svůj odsudek, protože Kati cítí, že tento muž se snaží mladou venkovskou dívku připravit o počestnost.

Stejně tak lze za klíčovou alegorickou větu považovat i: ***Csupa selyem a köntösöm, toll a kalapom*** a v ní klíčová slova ***köntös***, ***kalap***. *Köntös* – neboli plášť zakrývá, v tomto případě i hanbu Kati Cifrové, plášť je hedvábný, tj okázalý a drahý, pod ním se ale skrývá zkaženost. *Kalap* čili klobouk je nahoře, tedy vysoko, dominuje okázalosti a navíc je zdoben pérem, které je symbolem koketérie, předvádění se, parádivosti. A v této metaforické alegorii je obsažena vykořeněnost Kati i mladé dívky tolik jí podobné. Není bez zajímavosti, že česká kulturologie má pro takovou situaci trefné rčení „*navrch huj, vespod fuj*“.

T R O P Y - M E T A F O R A

personifikace

- 1) Cifra Kati egy rosszkedvű őszi alkonyatban...
- 2) Az őszi alkonyat sietve teringette ki sűrű fátylát.
- 3) Tíz tekergő áll meg meredt szemmel, tátott szájjal.
- 4) El akarsz menni azzal a fekete ördöggel?

symbol

- 1) Benyálozza az a fekete pók
- 2) Reád... te jómadár
- 3) Egy sugár angyal volt lepingálva, lilomággal a kezében
- 4) Milyen szép a köntösöm

synestézie

- 1) Cifra Kati egy rosszkedvű őszi alkonyatban
- 2) Ily lucskos, hűvös őszén
- 3) Szép lett: erős, félelmes, tiszta lett felháborodásában
- 4) Jóízű, alig fejlett sugár testén

alegorie

1) Dögre leselkedel, varjúm?

2) Benyálozza az a fekete pók, hogy lenyelje aztán.

3) A fekete pók melléje mászott

4) Én a szégyen vagyok

5) Csupa selyem a köntösöm, toll a kalapom

6) Az ember rácsapott a feketedő levegőre a pálcájával.

M E T O N Y M I E

synekdocha

1) A népes utcán

F I G U R Y

řečnická otázka

1) Dögre leselkedel, varjúm?

2) S ennél a fekete póknál akarsz lakni?

3) Azt hiszed, ismerem ezt a leánykát?

4) Ilyen akarsz lenni, mint én?

5) Mit akarsz?

6) Ilyen akarsz lenni?

7) Hova való vagy?

zvolání

1) A kisleány nem megy sehova!

2) Menjen el innen, fekete!

3) Menj el!

4) Félj!

5) Oh, még egyszer csíkos szőttest viselhetnék...

6) Itt lakom, láthatod!

hyperbola

1) Ha a templomba megyek, a padban elhúzódna mellőlem

2) A piacon utat nyitnak, hogy ne érjenek hozzám

3) ...Csupa szégyen, gyalázat járni benne.

4) Mennyi könnyet hullattam benne, megfürdhetném benne.

stupňování

- 1) Egy szemnyi irigykedéssel, egy parányi sajnálkozással, egy csepp bosszúsággal.
- 2) Menj el, mert botrányt csinállok.
- 3) Se szomszédom, se rokonom, se barátom, se gyermekem.

zámlky

- 1) Köszönteni fognak téged bátran...
- 2) Ó, Bagi Klári... mennyit sírok benne
- 3) Hazaviszlek...
- 4) Mennyi szégyent tettem...
- 5) Haza...

nadsázka

- 1) Mennyi könnyet hullattam benne, megfűredhetnem benne
- 2) Megrontják.

e. Rozbor novely

Psychologická baladistická novela, jejíž téma se odvíjí od dvojího významu slovního spojení **csíkos szóttes**, které je zároveň titulem novely. Pruhoaná tkanina, která je v prvním plánu materiálem, z něhož je zhotovena suknička mladé, nezkušené venkovské dívky přicházející do města hledat obživu, možná i lepší život. Ale tkanina je rovněž něco, co zakrývá, zahaluje ne právě počestné úmysly dívky, ale je také připomínkou oděvu, v němž kdysi přišla do města se stejnými úmysly nynější prostitutka Kati Cifrová.

Jedním z účinných baladistických prvků v novele obsažených je i *alterego* Kati představované zde mladou dívkou – motivický prvek nevyskytující se v Peteleiho baladistických novelách až tak často – jako podobný příklad lze uvést snad jedině (s jistými modifikacemi) novelu *Csifó fráter és a lóva*, kde postava svobodníka Csifóa je téměř *alteregem* samotného spisovatele.

Novela **A csíkos szóttes** je věnována převážně dilematu viny-pykání za hřích. Kati Cifrová si uvědomuje své provinění, svou vyobcovanost ze společnosti, těžce nese nelibost, pohrdání a přehlížení spoluobčanů, pocituje výčitky svědomí a – spíš nevědomky – se pokouší něco na tom změnit. Tím, že se snaží nenechat mladou nezkušenou dívku jejímu osudu, nedopustit, aby se z ní stalo to samé, co se stalo z Kati. K vyjádření této situace autor používá působivé baladistické prvky, jako jsou řečnické otázky – **Dögre leselkedel, varjúm?**, nadsázkou – **megrontják**, symbolickou metaforou – **Benyálozza az a fekete pók, hogy lenyelje aztán,**

umocněnou stejně jako v případě řečnické otázky **personifikací** v označení zhýralého svůdce za vránu, černého pavouka.

Působivý je i dialog vedený mezi Kati a dívenkou, o němž je v této práci zmínka v kapitole vysvětlující význam a úlohu krátkých vět oznamovacích, tázacích.

Za dva vrcholné momenty novely lze považovat jednak klíčovou větu dosaženou pomocí aplikace „Zlatého řezu“ – **Nem engedem, hogy ez elvesszen**, kterou Kati přímo deklaruje svůj úmysl postarat se o dívenku. Dále je to předposlední odstavec novely, v němž Kati naprosto otevřeně, bez příkras seznamuje dívenku s rubem svého „úspěchu“ – **Csupa selyem a köntösöm, toll a kalapom... de csupa szégyen, gyalázat jární benne. Ó Bagi Klári... mennyit sírok benne, mennyi könnyet hallattam benne...**

f. Analýza vybrané baladistické novely Istvána PETELEIHO – *Pruhovaná suknička* – pomocí techniky strukturální tematologie

EXPOZICE – úvodní část díla s vylíčením poměrů, z nichž děj vyrůstá

KATASTROFA – pohroma (event. událost s tragickými následky)

KONFLIKT - rozpor, neshoda, střetnutí + rozvedení konfliktu

KULMINACE - vyvrcholení

Máme-li u baladistické novely *Csíkos szőttes* při analýze pomocí techniky strukturální tematologie postupovat po stopách autora líčení příběhu, musíme se v samotné úvodní části ponořit trochu hlouběji do doby, v níž Petelei tuto novelu psal. Je třeba si uvědomit, že to byla doba velkých hospodářských, politických a společenských změn a že všechny tyto změny se nutně promítají i do prací nejen Istvána Peteleiho, ale i celé tzv. „nové generace“ maďarských spisovatelů.

Z úvodu novely samotné je jasné, že se zde jedná o příběh dívky Kati, která přišla do města z vesnice, hledat obživu, stala se z ní prostitutka, v počátku příběhu se vypravila na své obvyklé místo nabízet své obvyklé služby – jen tolik. Náznak, že dnes se zřejmě bude dít něco víc, nacházíme v setkání Kati s nespělou, ustrašenou dívenkou. Na první pohled je zřejmé, že dívenka je venkovská, při bližším zkoumání už ale Kati nachází podobnost – začíná se schylovat ke konfliktu. Dalším krokem ke konfliktu je objevení se černého, ošklivého muže, zjevně zde ztělesňujícího se svými pokušeními ďábla. Muž jeví o ustrašenou dívenku velký zájem. Kati chce zabránit katastrofě (opět jsme tedy v příběhu o poznání dál – Kati tuší, že by mohlo dojít k události s tragickými – pro dívenku – následky). Autor rozvádí konflikt – Kati

se snaží zapudit černého muže, nazývá ho pavoukem, uvědomuje si, že dívka má na sobě sukničku takovou, v jaké i Kati kdysi přišla do města – tudíž je to krajanka ze stejné vesnice. Nastává gradace konfliktu – černý pavouk se nechce nechat jen tak vystrnadit, dívka váhá, nabídky černého a jeho svody ji lákají. Kati musí tedy přitvrdit – *nemůže přece dovolit, aby tahle byla ztracena* (zde máme onu klíčovou větu nalezenou pomocí **Zlatého řezu**). Nastává vyvrcholení celého příběhu – Kati vsadí všechno na jednu kartu a bez zábran a přikrášlování vyličí dívence, co je rubem jejího zdánlivého přepychu – opovržení, odsuzování, odpor lidí kolem ní.

Konec baladistické novely *Csikos szőttes* se jako v mnoha dalších Peteliho novelách ztrácí zastřen baladistickou mlhou, a je ponecháno na čtenáři, jak si konec domyslí. Ale právě v tomto zastřeném konci lze také najít dosti závažný náznak skutečného vyvrcholení novely. Tedy to, že katastrofa vlastně nebyla odvrácena, ještě by k ní mohlo dojít. Kati sice svým jednáním, svými argumenty a příklady dívence vystrašila, ale je tu ještě další činitel. A tím je společnost, v níž dívka žije, je tu něco jako „třídní předurčení“. A opět (podobně je tomu v novele *Eszti Baloghová odešla*) vystupuje do popředí společenské postavení, osud ženy, ženská otázka, problémy, jimiž se autor tak často zaobírá.

A zde se chci vrátit k první větě této analytické studie – protože právě tyto neřešitelné, převážně společenské, problémy je nutno nahlížet v kontextu společenských poměrů doby, v níž autor tuto baladistickou novelu psal.

4. DVĚ ŽENSKÉ (Két fehérnép)

a. Obsah baladistické novely

Obsah této novely by se dal lapidárně a krátce vyjádřit (jako ostatně u mnoha Peteleiho povídek) jednou větou: „Setkání dvou žárlivých ženských.“

Jenže: Která z těch dvou k tomu setkání vlastně zavdala podnět – nebo příčinu?

Která z nich žárlí právem, která se vzniklou situací jenom baví?

A co ten dotyčný, ten mužský, o kterého oběma dvěma jde: je třeba i v jeho případě klást otázku, které z těch dvou právem patří? A jaký má na tom, málem tragicky končícím setkání zájem a podíl on, na čí straně stojí, uvědomuje si vůbec svou vinu (má-li jakou), svou zodpovědnost?

A pak tu je ještě dítě a další příbuzní a všech se nějak ta situace dotýká, všem jim může změnit, pokazit život, všechny je může tragicky poznamenat.

Jedna z nejtypičtějších Peteleiho povídek – samá závažná otázka a čtenář ponechán sám sobě, aby se pokusil na všechny ty otázky najít odpovědi, aby se vynosnažil predestřený problém vyřešit.

b. Analýza provedená pomocí aplikace „Zlatého řezu“.

Klíčová věta: *Gyöngé sugár libbent ott ki, az asszonyra vetődve.*

Kmitl se tam slaboučkový paprsek a dopadl na ženu.

Zde se personifikace (v Peteleiho baladistických novelách poměrně častá, jak bude ukázáno na jiném místě této práce) vztahuje na celou baladistickou novelu – ta je „žalobcem“. A *slaboučkový* paprsek je symbolem, je to něco jako prst ukazující na ženu, že ona je ta, na níž je páchána křivda, jíž je ubližováno – proto je paprsek označován přívlastkem *slaboučkový*. Na ženu dopadá, aby ji tak vyčlenil, ukázal, že to ona má nárok se pomstít, má právo být litována. Paprsek dále odhaluje, že žena není v nesnázích sama (v předchozí větě vede za ruku dítě), ona je v právu, paprskem na ni dopadajícím je vyjmuta z temnoty poničeného vztahu.

Alegorie v novele zřejmá je v opozici – paprsek se *kmitl* (sloveso označuje něco prchavého, neuchopitelného a navíc je paprsek pro umocnění dojmu označen již zmíněným přívlastkem). Naproti tomu *dopadl* je sloveso vyvolávající dojem něčeho důrazného, až násilného. Zde obě slovesa vyjadřují (*kmitl*), že ženino podezření až do popisovaného večera

také bylo jen slabé, možná neopodstatněné, každopádně dosud o manželově nevěře neměla důkaz. Ten získala právě v době, v níž se děj balady odehrává a toto poznání na ni *dopadlo* opravdu těžce, až drtivě – měla přece i dítě, šlo jí tudíž o celou rodinu.

Hrdinka novely, manželka-matka, osvícená paprskem-poznáním, se od své sokyně odlišuje i postojem, který zaujímá k nastalé životní situaci. Manželka se s touto situací totiž nehodlá rezignovaně smířit, což je pro hrdiny Peteleiho novel poměrně často postoj typický, jak ukážeme při rozboru dalších novel. V novele *Két fehérkép* se žena ve svém zoufalství uchyluje k řešení rovněž zoufalému, s koncem málem tragickým.

Z hlediska typologie balad lze tuto novelu přiřadit k baladám s tématem jak rodinným, tak i milostným.

c. Analýza z pohledu stylistického – frekventovanost krátkých vět

Typické krátké věty napomáhající expresivitě textu jsou v této baladistické novele reprezentovány především **zvoláním** a **řečnickými otázkami**. Zvoláním je hned první věta novely – **A Bucsinon szép aztán az ősz!** – věta zvědavá, až dotěravě naléhavá, výmluvná, s tajuplným podtextem. **Řečnické otázky** – **A mátkája? a mátkája? aki odabenn van? Mi gondja van rá?** – dávají tušit, že je tu víc k zapírání než k přiznávání. Největší drama celé této baladistické novely před námi vyvstane, čteme-li **zvolání** naplněná rozhořčením, emocemi, vzrušením – **Tűz, tűz. A mátkám van ott benn. Félre az útból! Én gyújtottam meg a fejed fölött. Porig égünk! (ordította a fogadós) A széna begyúlt a fedél alatt.**

Krátké věty OZNAMOVACÍ

Abban semmi nevezetes nem volt.

Szépen laktak.

Nekem sincs ügyem arrafelé.

Nagyon fukaron bánt a szóval.

Szekérrel nem jöttél.

De senki se lépett az ivóba.

A halk beszélgetés megeredt ismét.

Mindenki odafigyelt a szóváltásra.

A székel felhúzta a vállát.

A lovam kipihent szépen.

Derék fehérkép vagy.

Utánament.

Nem vagyunk magunkra.

Ez volt a szépszoba.

Valami fúrja a begyedet.

Az emberek kacagtak.

Láthatod.

Kinn elég tágas az erdő.

A szemed se áll jól.

Krátké věty ZVOLACÍ

A Bucsinon szép aztán az ősz!

Hát legyen békén tőlem.

De úgy, ahogy szabad, he!

Könny van benne a savanyúját!

Krátké věty TÁZACÍ

Maga az Ilona?

A fogados leánya?

Akar valamit?

S szeretőd nincsen?

Mi gondja van rá?

Mit akarsz az ajtón?

Valamit dugdos kend ott benn?

Mit mondjak?

Csak így köszön?

Ij, de harapos vagy!

Lassan, he!

Ahol én beszélek, ott kuss!

Hé, bolond, hé! Mit teszel!

Melyik?

Honnan való vagy?

Idevaló vagy?

Mit keressz itt?

Csak nem szeretőd várod?

Nem szabad oda bemenni?

Hát az mi?

Vársz-e valamit itt?

Ki van ott?

c. frekventovanost sloves (k dosažení dynamiky textu)

První odstavec

7 vět celkem, z toho 2 věty krátké; počet sloves v prvním odstavci = 10 sloves

Poslední odstavec

1 věta; počet sloves v posledním odstavci = 2 slovesa

d. Přiřazení k jednotlivým baladistickým rysům těch částí novel, které baladistické rysy vykazují

Použité metaforické prostředky evokují v této baladistické novele konvenční milostný trojúhelník protkaný sugestivními psychologickými motivy.

Z metafor je zde použito překvapivě hodně často **synestézie** – pojí se v nich barvy, předměty a čas. Jednotlivá slova klíčové věty *A fenyők szárnyas oldalágai olyan hangot hallatva himbálóztak, mintha sóhajtoztak volna.* vyžadují podrobnější rozbor:

A fenyők szárnyas oldalágai – symbolizují nevinnost

Oldalág – případně *oldalhajrás* (odnož) – symbolizují dítě

szárnyas – evokující povívání, poletování, vznášení, se rovněž v souvztažnosti s odnožemi vztahuje na nevinnost

fenyő – symbolizuje jeden z nejcennějších stromů, je silný a odolný – zde evokují to, že muž i žena mají silnou vůli

himbáloztak – pohupovat se, vznášet, pohybovat se, tančit ve vzduchu – charakterizují mužovu nevyrovnanost a přelétavost

sóhajtoztak - metafora neobyčejně důležitá, protože se vztahuje ke všem protagonistům - muž vzdychá po své milence

- milenka vzdychá po muži
- manželka po manželovi
- dítě po otci

Zajímavostí této metafory je i to, že zde v onom „vzdychání“ splývá krajina s člověkem
krajina vzdychá ve větru

člověk vzdychá touhou – obojí spojeno pak evokuje to, že **touha dostává křídla**, stejně jako i to, že v konečném důsledku **vítr** a **touha** (vítr tam venku, touha uvnitř v lidech) spolu vyvolávají **bouři** jak v přírodě, tak v lidech.

T R O P Y - M E T A F O R A

personifikace

- 1) A bikkek és a cserek öltözkednek sárgába, veresbe, barnába
- 2) A nyáron nefelejcs mosolygott
- 3) A vén fenyőfák felfogták a lemenőnap világát
- 4) Az idő lomhán vánszorgott
- 5) Mikor aztán a tűz elaludt...

symbol

- 1) Tűz, tűz!
- 2) A prédában nem vásik már a fogatok
- 3) Az idő lomhán vánszorgott.
- 4) A vén fenyőfák felfogták a lemenőnap világát

synestézie

- 1) A sziklák oldalán tobzódnak a színek
- 2) Az idő lomhán vánszorgott
- 3) A guzsalyvirág kék kelyhe pattan ki erőtlen szárán
- 4) Szörnyű trachitsziklák szürkén, hidegen nézik le
- 5) Gyöngye sugár libbent ott ki az asszonyra vetődve

6) A fenyők szárnyas oldalágai olyan hangot hallatva himbálóztak, mintha sóhajtoztak volna.

7) Szétdobálva a dűhben lángoló fehérnépeket

alegorie

1) Színes rengeteget, amely úgy felpiperézi magát, mintha nászútra készülne

2) Barackot vetett a szőke gyermek kobakjára

3) Ha egy kóbor kutyát találnék a falumból, azt se hagynám

METONYMIE

synekdocha

1) Én lestem a nyomát

2) Valami fúrja a begyedet

FIGURY

řečnická otázka

1) Mi gondja van rá?

2) Csak nem szeretődöt várod?

3) A mátkája?

4) Hát az mi?

5) Mit mondjak?

6) Csak így köszön?

zvolání

1) A Bucsinon szép aztán az ősz!

2) Ij, de harapos vagy!

3) Lassan, he!

4) De úgy, ahogy szabad, he!

5) Könny van benne a savanyúját!

6) Hé, bolond, hé! mit teszel!

7) Ahol én beszélek, ott kuss!

hyperbola

1) Két tenyérnyi egyforma szín sincs rajtuk.

2) Pedig repülni szerettem volna hozzád.

3) Porig égünk.

4) Hagyd, hogy én törjem össze a csontját.

stupňování

- 1) Súlyos, fojtós volt az éjszaka, terhes, komor éj.
- 2) Gyer ki, ha mersz.

zámlky

- 1) Nem kell haragudni...
- 2) Menjen el... menjen el.
- 3) Hagyon el... menjen...

nadsázka

- 1) Nagyon fukaron bánt a szóval
- 2) Kinn elég tágas az erdő.
- 3) S kitépem a szemét, aki közeledik hozzá.

e. Rozbor novely

Přízračná krajina, tajuplná návštěvnice, neobvyklé prostředí – začátek novely zahalen do baladistické mlhy, což u autora není právě obvyklé, protože v jiných novelách již z první věty můžeme usuzovat na motiv. V této novele však namísto první věty jako by o motivu vypovídal titul *Dvě ženské* umocněný dvojakým popisem okolní krajiny: **...bikkek és a cserék kiöltözködnek ilyenkor sárgába, veresbe, barnába. A sziklák oldalán is tobzódnak a színek.** A dvakrát podtrženo klíčovou větou prvního odstavce: **Két tenyérnyi egyforma szín sincs rajtuk.** A v zápětí ostrý protiklad: **...szörnyű trachitsziklák szürkén, hidegen nézik le az eleven, színes rengeteget.**

Do příběhu se zvolna vkrádá cosi zlověstného a projevuje se dále v počínající konverzaci *dvou ženských* – **Maga az az Ilona? Melyik? Nem kell haragudni... Ij, de harapós vagy. Nagyon fukaron bánt a szóval. Mi gondja van rá?** samé krátké věty tázací a zvolací, které dávají pocítit expresivitu textu, stupňování napětí, blížící se konflikt, málem už propukající po krátké řečnické otázce **Csak nem szeretőd várod?**

Že se baladistická mlha této novely zvedá jen zlehka a pomalu – o tom v novele svědčí i klíčová věta nalezená pomocí aplikace „Zlatého řezu“ – **Gyöngé sugár libbent ott ki, az asszonyra vetődve** . A k pochmurné, starostmi obtíženě náladě jako by přispívala i okolní krajina - **...s a fenyők szárnyas oldalágai olyan hangot hallatva himbálóztak, mintha sóhajtoztak volna... súlyos, fojtós volt az éjszaka, terhes, komor éj, mely legyűri az embert.** A v samotném zakončení věty jako by byl shrnut obsah celé novely: „...která člověka zdolá“. Autor, jako už tolikrát ve svých baladistických novelách, staví před čtenáře

otázku – kdo koho tu zdolá – zákonitá manželka milenku, milenka manželku, doplatí na konflikt dospělých dítě, a kde se v poměrně konvenčním milostném trojúhelníku octne muž, o něhož **oběma ženským** v podstatě jde? Nebo snad projdou tři vrcholy trojúhelníku katarzí-očistným ohněm, evokovaným tu **zvolacími** krátkými větami: **Tűz, tűz! Porig égünk, A széna begyúlt a fedél alatt!**

f. Prvky nářeční, slangové, archaické a odborné výrazy ve vybraných baladistických novelách

felpiperézi magát (**S**) - pipeskedik, cicomázza magát, cifrálkodik – naparádí se

deckát a hetivásárra hozzák (**N**) - prkna vozící povozy

fiókos kaszten (**S**) - komód - komoda

virágos görgényi csészék (**OV**) - görgényské květované hrnky

izmos condrás (**S**) - erős férfi - silák

valami fúrja a begyedet (**N**) - valamit nem tudsz megemészteni, valamiért aggodalmaskodsz
- něco nemůžeš strávit, kvůli něčemu si děláš starosti

összesedte a cókmókját (**N**) - összeszedte minden holmiját – sebral si saky paky

félig nyitott ajakkal ráügyelt (**N**) - ráfigyelt, rábámult - s pootevřenou pusou na to
civěl, hleděl

ha a falumbelivel parasztoskodik (**N**) - ha valakit csúfolják, hogy paraszt – nadávat
do křupanů tomu, kdo je z mé vesnice

ahol én beszélek, ott kuss (**N**) - ahol én beszélek, ott senkinek nem szabad
közbeszólni, mondani valamit – tam, kde mluvím já, musí ostatní držet pec

mátka (**A**) - menyasszony - nevěsta

aki terűvel volt (**A**) - tereh, teher – kdo byl s nákladem

hámistráng (**OV**) - a hámot a szügyelőt hámfával összekötő kötél -postraněk

5. ESZTI BALOGHOVÁ ODEŠLA (*Balogh Eszti elment*)

a. Obsah baladistické novely

Celý příběh se vlastně zdá být stejně prostý, jako je první věta povídky – Eszti Baloghová, krásná, dospělá dcera starého venkovského ševce, odešla sloužit do města. Ještě stále poměrně jednoduchým a přehledným se příběh jeví, když autor líčí, v jakých (velice nuzných) poměrech rodina ovdovělého starého ševce žila ve chvíli, kdy se Eszti rozhodne, že takhle to dál nejde. Bude to ona, kdo se postará, kdo vytáhne rodinu z bídy. Ve městě se jí evidentně daří, domů začínají přicházet peníze, dárky. Jenže toto dobro určené rodině má i svůj rub, svou stinnou stránku. A tím je závist, nekonečná, zlá a všezahrnující závist, závist, která jako by sjednotila celou vesnici. A opět, jako u Peteleiho tolikrát, je tu ventil, jímž může malicherná lidská zloba unikat, plivat kolem sebe zášť, „spravedlivé“ pohoršení, zlovolný odsudek. A přitom – opět pro Peteleiho prózu typické – až do samého konce (otevřeného) zůstává nevysloveno, nepodloženo, nedoloženo to, co ve vesnici „s určitostí“ ví každý – totiž že Eszti sice láskyplně podporuje svou zchudlou rodinu – ale z jakých peněz, z jaké zkaženosti a (Esztiny samozřejmě) nemravnosti ty peníze plynou?

b. Analýza provedená pomocí aplikace „Zlatého řezu“.

Klíčová věta: *Ezt mindenki emlegette, s a jóézés vissza kezdett pártolni a megszökött leány irányában.*
Každý to vzpomínal a lidské cítění se opět začínalo přidávat k dívce, která utekla z domova.

Tak, jako je mlhou zahalen celý osud Eszti Baloghové, její konec, celá její spíš utajovaná výdělečná činnost ve městě, stejně tak – ovšem jen zdánlivě – se v temnotách ztrácí smysl klíčové věty. Ale jen na první pohled, protože v klíčové větě se opět skrývá podstata celé novely, jíž je autorův odsudek společnosti, společenských poměrů, sociálního statutu ženy. Opět Petelei odsuzuje, k zodpovědnosti volá vesnické společenství lidí omezených, hloupých, lpějících na vžitých předsudcích, jímž jsou ochotni obětovat i jednu z vlastního středu – Eszti Baloghovou. A to jen proto, že se zachovala jinak, než bylo v oné době zvykem, osvědčila

statečnost, obětavost. Svým neobvyklým chováním ovšem probudila emoce, které vedly málem k honu na čarodějnice.

Petelei – jako téměř ve všech novelách v této práci analyzovaných, obhajuje ženu, prokazuje své hluboké sociální citění, snaží se řešit ženskou otázku.

A ačkoli v novele je to zmíněno jen letmým náznakem, dovoluji si tvrdit, že právě zde Petelei osvědčil, že se mu podařilo odhalit kořeny různých společenských nešvarů. Tyto kořeny vidí v nevzdělanosti – což je v novele *Balogh Eszti elment* doloženo vztahem mladého učitele, coby zástupce vzdělanců, k Eszti. Je to vztah – lze namítnout, že snad spíš citový – ale každopádně chápavý a vyjadřující úctu a obdiv.

A možné je – Petelei to opět nechává na čtenářově rozhodnutí – že to byl právě onen statečný postoj mladého učitele, který dal veřejnému mínění vesnického společenství onen směr zmiňovaný v klíčové větě, že totiž lidé nejen opět našli své lidské citění, ale dokázali i z jiného úhlu pohledu vidět to nezvyklé chování mladé dívky.

Z hlediska typologie lze tuto baladu přiřadit k více tématickým kategoriím – rodinné, společenské, ale i té, jejímž tématem je lidská krutost.

c. Analýza z pohledu stylistického – frekventovanost krátkých vět

Sebeobětování, snaha pomoci rodině – na straně jedné, a lidská závist, nepochopení, kruté odsouzení všeho, co se vymyká znalostem a zkušenostem omezených venkovanů na straně druhé – to je základní dilema této baladistické novely, k jehož mistrnému vyjádření autorovi pomáhají především expresivitou a emocemi nabitě krátké věty **zvolací - Látjátok, ő a tisztaság; a jóság ő. Ő őli magát érettünk Szeret ő titeket. Neki gépje vagyon... Nem igaz...Vége... vége...** - umocněné, jak můžeme u tohoto autora pozorovat tak často, působivými zámlkami.

Krátké věty OZNAMOVACÍ

Ő jobb módhoz volt szokva.

Rongyos keresetre tett szert.

Így ment el.

Többen nem voltak.

Jól járt.

A tíz ujjammal.

Varrok.

Nem halok belé.

Őszi idő járt.

Szép a malac.

A faluban igen.

Elítéltek.

Krátké věty ZVOLACÍ

Oh, te semmiség, beh az édesanyádra emlékeztetsz.

Látjátok, ő a tisztaság; a jóság ő.

Szeret ő titeket.

Ő öli magát érettünk.

Neki gépje vagyon...

Nem igaz... Vége... vége...

Krátké věty TÁZACÍ

Aztán mivel, te?

Drága?

Árpával tartja, vagy törökbúza darával?

c. frekventovanost sloves (k dosažení dynamiky textu)

První odstavec

celkem 6 vět, z toho jedna krátká; počet sloves v prvním odstavci = 17 sloves

Poslední odstavec

celkem 3 věty, z toho 2 věty krátké; počet sloves v posledním odstavci = 4 slovesa

d. Přiřazení k jednotlivým baladistickým rysům těch částí novel, které baladistické rysy vykazují

Díky metaforám v této baladistické novele použitým lze prohlásit, že ústředním motivem novely je člověk, který se dostal do životní krize a stál se obětí osudu, jemuž nebylo možno se vyhnout.

Nejvýstižnější z metafor je v této novele **alegorie** obsažená ve větě *A tél hamar beharapott a mező zöldjébe*

Podíváme-li se blíže na jednotlivé komponenty této alegorické věty, zjišťujeme, že **a mező zöldje** symbolizuje život, naproti tomu **tél** představuje smrt. K tomu přistupuje mimořádně agresivní sloveso, které je vlastně také metaforou a sice **beharapott** (spojené s bolestí, přičemž předpona **be-** (v maďarštině) vyvolává pocit ještě silnější, pustošivější, všeničící agrese a konkrétně v této novele vyjadřuje předčasnou smrt hrdinky Eszti.

Charakteristickým rysem této alegorie je **tušení**, které je v obsahu celé této novely vlastně prvkem dominantním. Všechno v této baladistické novele – děj i metafory – se zakládá a osciluje na **tušení**, tušení je zde základním komponentem textu i metafory. Pátráme-li tedy po kauzalitě této novely, stále narážíme na tajemství, na tušení. **Tušení** je vlastně promítnuto už do titulu baladistické novely – ve slovesu *element*, z něhož vyplývá dvojitý význam, Eszti odešla jednak do města a jednak „odešla na věčnost“-zemřela, což evokuje to, že Eszti se stala obětí a oběť jako taková je základním stavebním prvkem **balady**.

T R O P Y - M E T A F O R A

personifikace

- 1) Foltot maga szegény is vet?
- 2) ...piperézte magát, mint egy veresbegy
- 3) Zakatoló vizét hamar megkötötte a tél
- 4) Dorombolt a nagy fahasáb
- 5) Őbenne lakik a jóság.

symbol

- 1) Ha „az Isten szereti“ az ember leányát.

synestézie

- 1) Fehér lelkű a lányom
- 2) A tél halotti szűz fehér takarót vetett sziklahátra.
- 3) A levegő vizes, álmos volt.

alegorie

- 1) Elúszott összekuporgatott vagyonkája
- 2) Nehéz napok jöttek rá, s a haza népére.
- 3) Rongyos keresetre tett szert.
- 4) Jóízű malac.
- 5) A pénz nehezen terem a becsület mezején.
- 6) A rakottya felszusszant
- 7) A tél hamar beharapott a mező zöldjébe**
- 8) Halotti szűz fehér takarót vetett sziklahátra
- 9) A meleg szobában, mint a nazaréti istállóban

M E T O N Y M I E

synekdocha

- 1) Keze-lába munkabírósa vissza nem került
- 2) ...az Eszti szemeiért
- 3) A mező zöldje
- 4) A fél falu látogatta őt
- 5) Elpityegtek istencsapásról

F I G U R Y

řečnická otázka

- 1) Igen?
- 2) Hát nincs már szíve senkinek?

zvolání

- 1) Jól járt.
- 2) Az Úr későre adta nekem e gyerekeket
- 3) Ő varr...
- 4) Te, szélkergető, Nina
- 5) Te, tekergő fiú.
- 6) Oh, szép, fehér virágom

hyperbola

- 1) Szép, árnyékos, nyugalmas kert a városi temető.
- 2) ...Miféle szégyenletes, bűzös pénzből
- 3) Ő öli magát érettünk

stupňování

- 1) Holott már nagyocska korban valának
- 2) ...bolond galoppban

zámlky

- 1) Varr... varr...
- 2) Neki gépje vagyon...
- 3) Az Isten szereti őtet...
- 4) Tanító, nézz ki..., nézz elejébe...
- 5) Az... az... odakünn
- 6) ...nem igaz... Vége... vége...

nadsázka

- 1) Az idegenben verejtékező szép Eszti

e. Rozbor novely

Novela ***Balogh Eszti elment*** je jakoby inspirovaná hudbou, tak silný melodický charakter má. Ten příběh starého ševce a jeho rodiny můžeme též nazvat poetickým symbolismem vyjádřeným v próze. Dramatičnost děje je umocněna zjemnělou psychologickou kresbou. Náhlé, nečekané zvraty jí propůjčují vysokou sugestivní sílu. Příběh Eszti Baloghové nás zasvěcuje do sociálních problémů, ale jedná se zde o víc. Aurél KÁRPÁTI k tomu říká:

„István Petelei nám dává shlédnout drama, křiklavou, krví potřísněnou tragédii, vykolejené, osudem pokořené lidi.“²⁴

Tato balada směřovaná *in medias res* vypráví o rozpadu jedné vesnické rodiny. Konstrukce novely je pevná, sevřená, děj je velice jednoduchý, probíhající ve dvou liniích. Linie první: Eszti Baloghová, aby pomohla svému ovdovělému, zestárlému, nemocnému otci a dvěma svým sourozencům (Miki – puberťák a rváč, malá Nina – fintilka) odchází do města do služby – za tento svůj krok se ale stydí. Ostýchavá dívka už se domů nevrátí, zabrání tomu její záhadná smrt.

Linie druhá: „Málomluvný, nabručený“ švec se životem těžce protlouká. Nejistý je i ve vztahu k dceři Eszti. Petelei nám v dojemné scéně líčí, jak se starý švec kvůli Eszti obává nevybíravého jazyka vesnice. Závěrečný obraz pak popisuje tragédii otce umírajícího po své dceři.

Časový činitel „budoucnosti“ se vytrácí v mlze. Není ale třeba po něm pátrat, protože pro nastíněnou lidskou tragédii jsou tu důležití: otec, nesoucí kříž jejich osudu a jeho dcera Eszti; Miki smířující se se slabostí, s lenivostí, vesničané zatížení zlomyslností, malicherností. Sem tam tuto pochmurnou duševní krajinu prosvětluje paprsek spíš tušeného, něžného (milostného?) vztahu mezi Eszti a učitelem.

Uzlové body konstrukce novely, tak zvané velké scény, nám předestírají hořký, tísnivý svět:

Eszti odchází; dorazí první dárek od Eszti, koncem podzimu teplé oblečení, dárky na zimu; starý švec nemocný, upoutaný na lůžko; smrt Eszti. Eszti byla cenným člověkem v tomto rozpolceném světě neznajícím pravé hodnoty. Eszti se nedokázala vyrovnat s tímto bezcenným, necitelným okolím, proto zemřela. Věděla, že její rozhodnutí: „Půjdu do světa, abych pomohla...“ si vyžádá celý její život. Přesto „do světa“ šla.

Úvodní věta novely: „Eszti Baloghová... odešla do služby do města“, taková teze, která je schopna uvést děj do pohybu v čase i v prostoru a zároveň nám předložit ty nejdůležitější, rozhodující motivy. Petelei se vyhýbá dlouhému, event. anekdotizujícímu spřádání pohádek. V krátkých větách, v odstavcích dramatické síly nám autor dává na srozuměnou, že této rodině se kdysi dařilo lépe. Jenže přišly trampoty, otec vynakládal víc sil než měl, tudíž onemocněl, peníze padly na kurýrování, pak zkoušel štěstí jako švec, ale beznadějně a ta bída a trápení zahubily jeho manželku. A Eszti, když viděla doma tu beznaděj, každodenní strádání, došla ke svému dramatickému rozhodnutí: „Půjdu do světa...“

²⁴ in Kárpáti Aurél: Petelei István *A zsidó suszter – Halottak, akik élnék*, Budapest, Pesti Napló, str. 185-197.

Konflikt této *baladistické novely* v dialogu konstruovaném nečleněnými větami, spěje k rozuzlení. V tomto dramaticky zhuštěném sledu sdělení-otázka-odpověď-otázka je nejzávažnějším nastínění problému... „no a co tvoje morálka?“

Dívčin odchod, poté zásilky od ní nechtěně „rozhodí“ hodnotové stupnice – u zestárlého otce (nebylo možné dostat z něho slova), u Mikiho (žvaní), u vesničanů („*Na roli cti těžko porostou peníze*“). V očích vesničanů je Eszti hříšnicí, protože „nikoho nezpravila o svém úmyslu“. Dárky přicházející od Eszti jsou příčinou změny nálady, to je ten obrat, od něhož se odvíjí podezřívavost, vždyť „lidské citění se opět začíná přiklánět k uprchlé dívce“.

Když starý otec samou radostí onemocněl, strávil týdny ve stavu nejistoty, neustálého neklidu. Tady baladistická novela vrcholí: „Kdepak je to psaní od mé dcerušky Eszti?“ Tímto momentem počínaje se události nezadržitelně řítí kupředu, konec se dá očekávat, tak, jako i zpráva, že Eszti zemřela. Ano, *Eszti Baloghová odešla...* a tento název zde, v závěrečném momentu otvírá novou významovou vrstvu, vždyť z této cesty už se to dobré, čestné děvče Eszti nikdy víc vrátit nemůže. Přinesla oběť pro jiné, sebeobětování je ústředním tématem této baladistické novely.

f. Prvky nářeční, slangové, archaické a odborné výrazy ve vybraných baladistických novelách

a vén csiszlik (S) - csizmadia, cipész, tréfás, esetleg gúnyos elenevezése, jelentheti azt is, hogy valamihez nem értő – švicko, prťavec

gazdatiszt (OV) - földbirtok, nagyobb gazdaság irányítását végző személy - správce velkostatku

felcserek (A) - régen olyan borbélyokat neveztek így, akik sebek gyógyításával is foglalkoztak - felčarí

csirizelik a nagy oláh csizmákat - (S) - ragasztózzák a nagy méretű csizmákat oláh (román) emberek részére – lepili holínky velkých velikostí pro Rumuny

olyasfélét össze nem tákolt - (N) - affélét, olyat maga is el nem készített – něco takového sám ještě nespíchnul

úgy férfi, mint asszonyi lábtokok (S) - mind férfi, mind női lábbelik – obutí jak pro muže, tak pro ženy

rongyos kereset (S) - nagyon szerény összegű, nagyon kevés fizetés - mizerný výdělek

törökbúzás tábla (N) - olyan szántóföld, ahol kukoricát termesztettek – kukuřičné pole

oszt leültek (N) - aztán, azután leültek, helyet foglaltak – potom, pak se posadili

konyhás pitvar (OV) - a parasztháznak az a része, amelybe közvetlenül az udvarról jutunk be - kuchyňský přístěnek, kucyhňská síňka

tajtékpipa (OV) - fehér, esetleg sárgás színű, finoman lukacsos, ásványból faragott pipa - pěnovka

fűzős topánka (OV) - cipőfűzővel ellátott lábbeli - šněrovací střevíce

6. TAKOVÁ SLITOVNÁ ŽENA (*A könyörülő asszony*)

a. Obsah baladistické novely

Sugestivní, dojemný příběh ženy zklamané, zoufale osamělé, zahořklé, závistivé, ale hlavně nevýslovně nešťastné. A Petelei k tomu výčtu všech nepěkných charakteristik svou povídkou v podstatě dává něco jako recept na vykompenzování. Jenže jaké d'ábelské je to vykompenzování, pozvedání vlastního sebevědomí, je-li používáno na úkor druhé osoby. Navíc je ona druhá osoba povahy mírné, nesmělé, je zakřiknutá, bezbranná, příkoří snáší tiše, trpělivě, neodmlouvá (protože jinak by to ani celé nemohlo fungovat) – až ta pasivita tu druhou, agresivní stranu přivádí k zuřivosti, k přesvědčení, že tady je třeba přitvrdit, zdůraznit, jak vážně je všechno to šikanování myšleno, pořádně dát najevo, kdo je tady pánem a kdo jen v poníženém, služebném postavení.

Zdálo by se, že přitvrdit už nelze, ale Peteleiho „hrdinka“ to ještě o jeden stupínek zvládne – nad svou porobenou otrokyní vyhlásí něco jako své bezvýhradné vlastnictví.

Je otázkou, zda smrt oné tyranky něco – a co vlastně? - změnila nebo vyřešila, nebo jaký to vlastně spustila mechanismus v mysli a konání té druhé, té utiskované – dokáže ta vůbec bez své „železné panny“ žít? A jako u Peteleiho tolikrát – i zde je ponecháno na čtenáři, k jakému konci si povídku dovede.

b. Analýza provedená pomocí aplikace „Zlatého řezu“.

Klíčová věta: *Hagyják, hogy dolgozzék.*

Nechte ji pracovat.

Klíčová věta „*Nechte ji pracovat*“ jako by byla zároveň i tou nejdůležitější „pilulkou“, jíž autor předepisuje hlavní hrdince této balady k vyléčení jejich neduhů. A oněmi neduhy jsou zklamání, zahořklost, závist, jak ostatně dokládá hned věta následující – práce má utěšit ubohou vdovu, která ztratila manžela (právě toho jí hrdinka tolik záviděla), a kterou celý život někdo rozmazloval (= zklamání z toho, že hrdinku ne).

A opět, jako v Peteleiho novelách tak často – z jiného úhlu pohledu „*Nechte ji pracovat*“ – vždyť co jiného jí zbývá, když zůstala sama, když je tu na obtíž, z milosti trpěná. A vždycky

jí všechno vycházelo, vždycky se o ni někdo staral – jen ať si to odpracuje. Je načase, aby poznala zač je toho v životě loket.

Opět v centru dění celé novely stojí, jenže tentokrát ženy dvě. Velice sugestivní a působivý je protiklad mezi nimi – jedna nemilosrdná, panovačná, druhá pasivní a poslušná. A přitom protichůdné reakce obou vycházejí téměř ze stejného základu – z opuštěnosti, osamělosti. Zatímco ale u té nemilosrdné osamělost trvá už hodně dlouho, samota měla čas se usadit, „zažrat“, pro tichou a pasivní ženu je to situace nová, je to důsledek ztráty manžela. Zřejmě i to je důvodem toho, že každá na své osamění reaguje o tolik jinak.

A potom, jako by se těžká choroba tyranky pokoušela dále režírovat ty dvě tak odlišné reakce – ta nemilosrdná, určitě s velkým sebezapřením, se chudince přiznává k prapříčině svého chování. A utiskovaná, což je reakce ještě zajímavější, a tak málo pochopitelná – pro svoji mučitelku pláče.

Nabízí se ovšem i další úhel pohledu: klíčovou větu nahlíženou v kontextu je třeba brát jako zvolání. Sémanticky ke klíčové větě patří celý odstavec. Hrdinka se málem dusí vlastní žárlivostí, která z ní vyrazí zvoláním „*Nekazte moji přítelkyni*“. **Moji**– zde akcent na přivlastnění si té druhé, ona je moje, já, jen já s ní mohu nakládat, jak u znám za vhodné. Z hlediska typologie balad lze tuto novelu přiřadit k baladám pojednávajícím o lidské krutosti.

c. Analýza z pohledu stylistického – frekventovanost krátkých vět

K vystižení samotné podstaty této baladistické novely (proč byla hlavní hrdinka právě taková, jaká byla, co bylo příčinou jejího nepovedeného života) zde autorovi posloužily především krátké věty **oznamovací**, jejichž účinek pak podtrhují věty **zvolací**. Věty oznamovací jsou krátké, hutné, pragmaticky jednoduché, cílevědomé – **Ő kesernyés, csúf volt. Ő sovány, szegletes, csúfszájú volt. Egyszer végre ránézett a jó sors. Sovány élvezetei voltak eddig. Pepim! Jöjj, kedvesem! Jól mérd, Pepim a sőt! Verje meg az Isten... a szörnyű erős isten, az igazságos Isten...**

Krátké věty OZNAMOVACÍ

A szekérből alázatos szó felel.

Ahhoz nem kell segítség.

A piszkos Koronka leánya.

Őtet vette el.

Hát ez a kis Pepi.

Némylek segíteni akarták.

Nem is vártam.

Megvénült szegény.

Hát én ide vettem.

Itt laksz. Űlj le.

Ah, igen elégedett volt.

Az élet nyomta.

Egyzser végre ránézett a jó sors.

Úgy bizony...

Krátké věty ZVOLACÍ

Ne bántsák!

Úrféléhez!

Ülj le!

Pepim! Jöjj, kedvesem!

Hagyják, hogy dolgozzék!

Szemetezz az apád portáján, te betyár!

Krátké věty TÁZACÍ

Nem emlékeznek reá?

Tán slájert is viselsz?

Nem szepelgett neked valaki?

Ér akkor valalmit az urasság?

Ide hozol virágokat?

Szerető kell tán neked, barátném?

Nem tettél valamit ebbe a vízbe?

Ő mindig alól volt.

Ő kesernyés, csúf volt.

Vevők jöttek.

Sovány élvezetei voltak eddig.

No! Isten hozott, kedvesem!

Mindegy!

Hja, az rég volt!

Jól mérd, Pepim a sót!

De így lett!

Verje meg az Isten!

Mi? Írnok? Ülnök?

Nem kísért-e valaki?

Ki látja el?

Ki segíti?

Kért valaki reá?

S ki vagyok én?

c. frekventovanost sloves (k dosažení dynamiky textu)

První odstavec

celkem 6 vět, z toho 4 věty krátké; počet sloves v prvním odstavci = 6 sloves

Poslední odstavec

sestává z jedné věty, v níž je 5 sloves

d. Přiřazení k jednotlivým baladistickým rysům těch částí novel, které baladistické rysy vykazují

Metafory v této baladistické novele obsažené poukazují na to, že ústředním motivem novely je lidská závist, marná snaha zahnat výčitky svědomí.

Nejmarkantněji uvedené rysy prokazuje v této novele **synekdocha** a v této metafoře hlavně pojem několikrát zdůrazněný – tím je **chléb** – ve větách:

- 1) **De kenyérért nem megyünk a szomszédba**
- 2) **De itt van egy jó szív, egy darab kenyér**
- 3) **Meg kell becsülni azt, akitől a kenyeret kapja**

Synekdocha, v níž část zatupuje celek symbolizuje **chléb** nejzákladnější potravinu člověka a v širším slova smyslu tedy znamená život. Právě v této novele je zajímavá „hra“ s pojmem chléb, tj. s pojmem „život“. Hra je rovněž podstatou celé novely – zde se konkrétně jedná o „hru na lásku-nelásku“, protože hlavní hrdinka, jak se z novely dozvídáme, nemá vlastně ráda vůbec nikoho.

T R O P Y - M E T A F O R A

personifikace

- 1) Éppen nyíltak a borostyánok

symbol

- 1) A jó Isten nem vonja meg az ilyen jutalmat a jóktól

synestézie

- 1) Sovány élvezetei voltak eddig
- 2) Utálatos nyájassággal simogatta kis bús fejét.
- 3) Verje meg az Isten... a szörnyű erős isten, az igazságos Isten.

alegorie

- 1) Az ördög rendelte ezt az időt.
- 2) Egyszer végre ránézett a jó sors
- 3) ...s öregségre nem marad az utcán.
- 4) ...és malmot csinált a hüvelykeivel
- 5) Ha a parasztra ráköthetett valami férges, romlott pórtékát.
- 6) Az ember maga sorsának a kovácsa.

M E T O N Y M I E

synekdocha

- 4) Az ajtóban éles asszonyhang szólalt meg
- 5) **De kenyérért nem megyünk a szomszédba**
- 6) **De itt van egy jó szív, egy darab kenyér**
- 7) ... s eladta utolsó párnájukat
- 8) ...úgy maradt, mint az ujjam
- 9) **Meg kell becsülni azt, akitől a kenyeret kapja**

10) Nem venném a lelkekre.

11) ... hogy fedelt adjak neked.

FIGURY

řečnická otázka

- 1) Tán slájert is viselsz?
- 2) Mi nem éhezünk, ugye, kedves szomszéd?
- 3) – hát mi maradt neki?
- 4) Ér akkor valamit az urasság?
- 5) Ki látja el?
- 6) Ki segíti?
- 7) Ide hozol virágokat?
- 8) Kért valaki reá?

zvolání

- 1) ne bántsak!
- 2) No! Isten hozott, kedvesem!
- 3) Úrfeléhez!
- 4) Mindegy!
- 5) Hja, az rég volt!
- 6) Pepim! Jöjj, kedvesem!
- 7) Jól mérd, Pepim a sót!
- 8) Szemetezz az apád portáján, te betyár!

hyperbola

- 1) Mintha csak egy nagy hegyre repült volna fel.
- 2) De ő úri sorsba került
- 3) Némely asszony életrevaló, más élhetetlen.
- 4) Nagy áldás a gyermek.

stupňování

- 1) De egy meddő asszony, az sírhat bezzeg, ha megtagadta tőle az Isten...
- 2) Ő kesernyész, csúf volt.
- 3) Ő sovány, szegletes, csúfszájú volt.

zámlky

- 1) Az utcánkból való...
- 2) Mindegy!...
- 3) Meghalt...

- 4) Úgy bizony...
- 5) Az sírhat bezzeg, ha megtagadta tőle az Isten...
- 6) Verje meg az Isten... az igazságos Isten...
- 7) A beteg nem uralkodhatik az eszén...

nadsázka

- 1) Nézzte, mint betegednek meg a gyenge legények a füsttől
- 2) Lopott holmit hozol hozzám, te tolvaj!
- 3) Tíz kezed legyen egyszerre.

e. Rozbor novely

Opět – podobně jako v novelách *Csifó fráter és a lova, A tiszta ház* – i zde ústředním motivem baladistické novely je hledání osobního štěstí. Zde ještě zvýrazněno hlubokou psychologickou sondou do nepěkného charakteru hlavní hrdinky užírané po celý život žárlivostí, pocitem nedokonalosti, závistí – **Ő kesernyész, csúf volt... Ő sovány, szegletes, csúfszájú volt, sovány élvezetei voltak eddig.** Velice zajímavým obratem v novele je to, že žena strádající si za „obětního beránka“ (rovněž jeden ze stavebních prvků balad a baladistických novel) vybere toho nejslabšího, kdo jí přijde do cesty – svou ovdovělou přítelkyni, tichou a manipulativní chudinku, která tiše trpí a vše si nechá líbit.

Autor v novele hojně využívá krátkých vět – **řečnických otázek - ...hát mi maradt neki? Ér akkor valamit az urasság? Ki látja el? Ki segíti?**, zámlk, vět útržkovitých –**nem venném a lelkemre, ha valami baj érne..., ...az sírhat bezzeg, ha megtagadta tőle az Isten..., Verje meg az Isten... a szörnyű erős Isten, az igazságos Isten..., A beteg nem uralkodhatik az eszén...** a poslední věta jako by celou tragédií měla vysvětlovat, uzavírat – chorý – zde zřejmě myšleno i chorý závistí, žárlivostí, nenávistí nemůže svému rozumu poručit.

7. SPOŘÁDANÝ DŮM (*A tiszta ház*)

a. Obsah baladistické novely

Povídka se dost podstatně liší od ostatních, v této práci analyzovaných. Jedná se o baladu satirickou. Mnohými obraty, replikami i použitými prostředky stylistickými často připomíná Istvána Örkénye.

Postarší, bezdětný manželský pár – muž je zjevně pod pantoflem, žena si všechno, co jí život nedopřál, kompenzuje neustálým uklízením, udržováním pořádku. Její pořádkumilovnost se, nikým neomezována, postupně stává mánií, obsesí a nakonec se jí stane osudnou. Při zcela banální činnosti – odstraňování pomyslných pavučin – spadne žena ze štaflí a na následky zranění v nemocnici umírá.

V povídce ale ještě před tragickým koncem nastává jakýsi zlom – osud jako by se za všechna ta příkoří nešťastné ženě určená, zastýděl. Žena dostává od osudu šanci – její manžel totiž přivede domů malé děvčátko-sirotka. Jenomže ženě jako by právě toto nenadálé objevení se dítěte v její pusté, byť vzorně uklizené domácnosti, připomnělo, v čem vězí samotné jádro jejího problému. Nedokáže děvčátko přijmout, chová se k němu hrozně. Naopak muž a malá holčička – po smrti ženy – k sobě přilnou, hledají oporu jeden v druhém. Jenom muž, jako by nedokázal pochopit, že tak náhle zmizel jeho „tyran“, koupí domů černou vránu – snad aby mu připomínala jeho věčně „krákající“ manželku.

b. Analýza provedená pomocí aplikace „Zlatého řezu“.

Klíčová věta: *Senkije sincsen*

Nemá vůbec nikoho

Klíčová věta, čteme-li pozorně, se vlastně vztahuje na všechny tři aktéry této baladistické novely.

Opět, jako v mnoha Peteleiho novelách, vystihuje tato, navíc velmi krátká věta, podstatu celého problému. V centru příběhu stojí bezdětná žena, ze svého citového života vytěsnila manžela, dítě jí zoufale chybí, zástupnou činností, lékem na beznaděj se pro ni stalo uklízení, udržování pořádku. Čistý, v širším kontextu spořádaný dům, protože ten dojem spořádanosti je prosazován za každou cenu, je jakýmsi odznakem ženina – aspoň podle jejího názoru – příkladného způsobu života. Čili – ona všem dává jasně najevo, že **jí** tedy dítě nechybí, její

poslání, smysl života je v něčem jiném. A tak se ten čistý dům stává pro ženu náplní, jediným smyslem života. Její citové odcizení je natolik silné, že nedokáže ve svém domě přijmout ani to jediné, po čem vždy tolik toužila – dítě. Jde sice o dítě cizí, opuštěného sirotka, pro něhož by ale nová rodina byla řešením těžké životní situace. Jenže v pořádkumilovné ženě už nezůstala ani stopa po lásce nebo citu ke komukoli.

Ale vrátíme-li se na samý počátek analýzy novely *Spořádaný dům*, je nutné si uvědomit, že ono „nemá vůbec nikoho“ se opravdu vztahuje ke všem třem osobám ze *Spořádaného domu* – v centru novely jako by ve stejné rovině s čistotnou ženou stálo i dítě-sirotek – to nemá vůbec nikoho, ale jeho opuštěnost jako by našla svůj protějšek v opuštěnosti ženy, jejíž utkvělou mání je uklízení, udržování pořádku a zdání spořádanosti. A muž – ten také nemá nikoho, jen své trápení s tou „semetrikou“. To, že muž chce do *Spořádaného domu* přivést dítě, je svým způsobem vzpoura. A konec novely – jako u Peteleiho tak často – ponecháno na úsudku čtenáře, zda koupě vrány znamenala něco jako vítězoslavné potvrzení toho, že vzpoura se aspoň částečně povedla, do toho tak čistého domu je teď možné si přinést i nepořádného ptáka, nebo se muž jenom nedokáže (podobně jako utiskovaná anti-hrdinka v *Takové slitovné ženě*) vymanit z pavučiny zákazů, příkazů a nelibosti své tyranky?

O ústředním motivu baladistické novely *Spořádaný dům*, to jest, že psychika hlavní hrdinky je narušena tím, že její život nebyl naplněn – nedostalo se jí dítěte, říká Marie-Louise von Franz toto: „Bezdětnost sama o sobě svědčí o tom, že bylo přerušeno spojení s tvořivým základem psyché a že zeje hluboká propast mezi hodnotami a idejemi kolektivního vědomí a temným životodárným základem nevědomých archetypových procesů proměny.“²⁵ Paradoxem, který už ovšem pochází z pera Istvána Peteleiho, je, že pořádkumilovná žena se možná právě v kritickém momentě pokoušela zmíněnou „propast“ překlenout – lezla po žebříku, aby odstranila skutečnou, ale možná že i jen pomyslnou pavučinu, došlo k tragickému pádu, který ji stál život.

Z hlediska typologie balad lze tuto novelu přiřadit k baladám zabývajícím se rodinným tématem.

c. Analýza z pohledu stylistického – frekventovanost krátkých vět

²⁵ in Marie-Louise von Franz: *Psychologický výklad pohádek (podle jungovské archetypové psychologie)*, str. 133

Jedním z velice působivých baladistických stylistických prostředků, které autor v této novele použil, je záhada, baladistická mlhavost, čemuž zde odpovídají především sdělení (přerušovaná? – nebo spíš doplňovaná?) **zámlkami** – přerušované, nedokončené, útržkovité, až torzovité věty **oznamovací** – Leesett... **Nem is igen kiáltott. A hátát igen megütötte, s az ajkára egy vércsepp ült ki... Aztán... aztán miért mondjam tovább... a doktorok is eljöttek... amennyi vénasszony lakik az utcánkban, sőt még az idegenek is...**

Krátké věty OZNAMOVACÍ

Hagyja úgy.

De, hogyne.

Minden darabnak históriája volt.

Gyermekük nem volt.

A helyük előre ki volt spekulálva.

Csak a derék anyjuk után.

Az asszony rá se hallgatott.

Én viszlek el.

Kíváncsiságból Jánosi odament.

A gyermek velem jön.

Egy kisleány.

Krátké věty ZVOLACÍ

A csésze odavan!

A szőnyeg szélén járj!

Micsoda asszony!

Még azt szeretném!

Engemet a tulajdon házamból!

Krátké věty TÁZACÍ

Nem-e?

Hát nem öröm-e ez?

Most persze hová menjen?

Hát mit tehet, instálom?

De senkije?

Hát ki kell neki?

Kellek én neked, apróság?

Kit? Engem?

c. frekventovanost sloves (k dosažení dynamiky textu)

První odstavec

7 vět celkem, z toho 4 věty krátké; počet sloves v prvním odstavci = 7 sloves

Poslední odstavec

5 vět celkem, z toho 4 věty krátké; počet sloves v posledním odstavci = 5 sloves

d. Přiřazení k jednotlivým baladistickým rysům těch částí novel, které baladistické rysy vykazují

Hledání štěstí, touha po dítěti – obojí nenaplněné – se mění v tísnivou, chorobnou obsesi – to se nám v této novele, mimo jiného za pomoci metaforických prostředků, snaží říct autor. Aby toho dosáhl, sahá nejčastěji po **personifikaci** – ty jsou alegorické, což nejlépe dokazuje následující věta:

A varjú szemtelen,éles hangon berregett a gyermekekre

v níž vrána (*varjú*) symbolizuje drzého ptáka, jehož krákání je tak nepříjemné, navíc tato vrána křičí na dítě, které se ničím neprovinilo. Zde je třeba hledat užší i širší význam, přičemž ten užší vyjadřuje lpění na životě, ve významu širším jde o paní „spořádaného domu“, která se chová stejně jako ta vrána – kráká, když na dvorku spatří malou holčičku-sirotka. Tahle žena totiž bojuje o vlastní život stejně tak jako vrána. Proto můžeme tento prvek označit za alegorickou personifikaci. K ní se ještě pojí představa vyjádřená v této novele **synestézií** – És úgy lobogott, hogy egészen kikékölt bele, v níž sloveso lobogott vyjadřuje sílu a intenzitu vášnivého ženina vzplanutí, onu obrovskou energii do tohoto vybočení z normálu vloženou, které jí málem přivodilo smrt – vždyť celá zmodrala. V této novele se opět potvrzuje, že alegorie v baladistických novelách Istvána Peteleiho hraje dominantní úlohu.

T R O P Y - M E T A F O R A

personifikace

- 1) Ezüstsálakat szövögetve az idő hajába.
- 2) A más héten igen elkomolyodott az ég
- 3) **A varjú szemtelen,éles hangon berregett a gyermekekre**

symbol

- 1) Nem, az anglyalt se túrném, ha pizskos volna
- 2) Az asszony vadászott a pókhálókra.

synestézie

- 1) Ezüstsálakat szövögetve az idő hajába
- 2) **És úgy lobogott, hogy egészen kikékölt bele.**

alegorie

- 1) Oly kényesen lépegetett, mint egy szarka.
- 2) Jánosi bedugta hadakozó kardját a hüvelyébe.

M E T O N Y M I E

synekdocha

- 1) Onnan teremtettt lélek el ne mozdítsa.

- 2) Mint az ujjamnak, instálom.

FIGURY

řečnická otázka

- 1) Hát nem öröm-e ez?
- 2) Most persze hová menjen?
- 3) Hát mit tehet, instálom?
- 4) Ki borja vagy?
- 5) Kellek én neked, apróság?

zvolání

1) A csősze odavan!	5) Mit? nyavalyás!
2) A szőnyeg szélén járj!	6) Phi, be piszkos!
3) Micsoda asszony!	7) Egy gyermek!
4) Én viszlek el.	8) A kölyök, a kölyök a gangon!

hyperbola

- 1) Honnan a tömlécből tud ked mindent előre a világon?
- 2) Ha valamelyik egy helyből a másikig lépett volna, a cseléd ment utána a törlőronggyal.

stupňování

- 1) Még azt szeretném. Engemet a tulajdon házamból.
- 2) És maga poloskát hoz ide? poloskát hozzám? poloskát nekem?
- 3) Mert ha nem, kihajítom e percben, ki... én...

zámlky

- 1) A boldogult agyonverte volna, aki ott mocskol vala...
- 2) Mert a tisztaság éltet, mint a feleségem mondja...
- 3) A gyermek velem jön...
- 4) Meghalt az anyja...
- 5) Rettenetes ember...

nadsázka

- 1) Hogy gyászolja szegény elföldelt hitvesemet még a pádimentum is.
- 2) Mert apró meggondolt léptekkel járni, nehogy port verjen fel.
- 3) Te gyilkos, aki meg akarsz mérgezni engemet.
- 4) Űzve az udvar fölött elrepülő madarak nyomát.
- 5) Inkább belépett volna a gyehennába.

e. Rozbor novely

A tiszta ház je satirická novela, v níž se můžeme seznámit s beznadějným plahočením *Jánosi bá'*. Ten snad ani nechce nic měnit na své stále směšnější situaci – dokud na prahu nemocnice nespátří plačící plavovlasou holčičku. Ta se potom, po nesmyslné smrti „těžké ženy“ stává jedinou oporou strýce Jánosiho. Přívlastek „těžká“ je zde vícevýznamový, vždyť „těžké“ bylo nejenom tělo, ale především povaha dotyčné ženy – takto manželky strýce Jánosiho. Tahle žena kdysi, snad kvůli beznadějnému očekávání přírůstku do rodiny, kvůli své nesplněné touze po dítěti, se tak velice změnila, utkvělou představou se pro ni stal „život v čistotě“ – „čistý dům“. A právě tato mánie nakonec přivodila její smrt, když žena spadla z půdy – „protože žena ve své zlosti nedosáhla nohou na další příčku žebříku“. Ve skutečnosti tahle „dobračka“ byla mučednicí svého „čistého domova“, i na smrtelné posteli se přela s Jánosim, že do místnosti vstoupil v zablácených botách. Tragickým, či spíše tragikomickým momentem v této scéně je to, že „promluvit už žena nedokázala“, ale prstem dávala tomu nepořádníkovi na srozuměnou, že „co už to zase provádí?!“

V novele je uplatněno několik hledisek – vypravěčovo, ženino, Jánosiho. Tato hlediska udávají tón – jmenovitě jsou to sympatie, ironie a atmosféra vyplývající ze souzvuku reakcí událostmi otřesených zúčastněných. Sice s důrazem proměnlivým, ale uměřeně zůstávají tyto reakce až do konce. Ironie příběhu je ironií chápavou. Jímavě, málem jak v lidových pohádkách je popsáno uplývání času i následující zásadní zvrat.

V novele nechybí ani to, pro balady tak typické – jak je událost zastřena mlhou. Ten nepochopitelný zvrat se odehrává před našima očima: „Spadla... Ani vlastně nevykřikla. Do zad se tedy uhodila pořádně, a na rtech se jí objevila kapička krve... Pak... pak proč bych povídal dál... přišli i doktoři... stařeny, co jich v naší ulici bydlí, dokonce ještě i cizí...“

Obraz na závěr – koupě vrány, nebo dialog úvodního obrazu plný protimluv nám predestírá vzbouření pomalu, nepozorovaně znemožňovaného člověka.

8. SVOBODNÍK CSIFÓ A JEHO KŮŇ (*Csifó fráter és a lova*)

a. Obsah baladistické novely

Jak ve své zasvěcené eseji říká István H. Tóth, velký znalec Peteleiho prozaického díla: „*Přečteme-li první větu některé Peteleiho povídky, většinou už víme, že osud hlavního hrdiny je vlastně zpečetěn.*“

Platí-li to o nějaké Peteleiho povídce stoprocentně, pak je to určitě první věta povídky *Svobodník Csifó a jeho kůň*:

„Svobodníka Antona Csifóa osvobodili od (vojenské) služby kvůli jeho vážné nemoci.“

A opravdu, od tohoto, až lakonicky vyznívajícího konstatování (sdělení) se rozvíjí příběh vesnického sirotka. Sirotka všemi nespravedlivě přehlíženého, z malého vesnického společenství vyloučeného, vyobcovaného. Csifó ale není hrdinou pasivním, on hledá a posléze i nachází společenství jiné. Vstoupí do armády a jeho život se od základu změní – nachází řád, pořádek, kamarády, přátele a dokonce někoho „na život a na smrt“ – koně, kterému říká *Křikloun* (LÁRMAS). Po stránce psychické tedy Csifó nalézá něco jako svůj vlastní ráj na zemi. Ale nevzdává se ani osud, ten předurčený, předem daný. Csifóovo zdraví fyzické se horší a „chytří“ doktoři přijdou na řešení – zproští Csifóa vojenské služby a pošlou ho zpátky na vesnici, na zdravý vzduch. Csifó – opět sám – vykolejený, osamělý, opovrhovaný – může o tom všem krásném, co bylo zase jenom snít. Osud mu dopřeje ještě něco jako poslední milost – Csifó se setkává náhodou se svou vojenskou jednotkou, a co hlavně, projede se ještě jednou, naposledy na svém milovaném Lármasovi. A pak už tu, jak nějaký mýtický psychopomp, stojí teskně řehtající kůň nad svým umírajícím pánem.

Chtělo by se protestovat – osud si zašpásoval, ale nezapomněl vzít si svoje – jako už tolikrát v Peteleiho povídkách.

b. Analýza provedená pomocí aplikace „Zlatého řezu“.

Klíčová věta: *Még a tiszturak is megállotak, de senki egy szót sem szólt.*

A to už zůstali stát i páni důstojníci, ale nikdo neřekl ani slovo.

To „ani slovo“ – snad jen s dodatkem dobré slovo, by mohlo klidně stát v samém úvodu novely. Ano, nikdo nikdy neměl dobrého slova pro Csifóa, nikomu nestál za řeč sirotek. Nechtěli ho vesničané – kdo by se o něho staral, kdo by v době beztak dost těžké živil další

krk navíc, nechtěla ho děvčata – byl přece nehezký a navíc nemocný a chudý. S podivem je, že sám Csifó se nevzdával, čelil těmto protivenstvím, snad právě v nich nacházel sílu bojovat a hledat pro sebe společenství jiné. Na krátkou dobu už se i zdálo, že se mu to podaří – ve vojenské jednotce ho brali jako sobě rovného a navíc našel někoho, kdo ho měl bezvýhradně, upřímně rád i přes všechny jeho zdánlivé nedostatky – jeho kůň Lármás. To, že nově nalezené štěstí nemělo dlouhého trvání, vlastně autor daleko víc než Csifóově nemoci klade za vinu opět lidské omezenosti. Vojenští doktoři, pro něž byl každý nemocný jedním vyřízeným nebo nevyřízeným kusem, si nedali tu práci, aby se blíže seznámili s Csifóovým osudem a jednoduše – dlužno přiznat, že z dobrých pohnutek – poslali chlapce zpět tam, odkud utíkal. Trochu víc citu a pochopení, i když příliš pozdě, projevili páni důstojníci. Těm bylo alespoň jasné, že tohle setkání Csifóa s Lármásem bude chlapcovým posledním. Proto také nikdo neprotestoval – „*nikdo neřekl ani slovo*“ – jak naprosto jinak vypadá ona opětovná absence slov v tomto kontextu blížící se smrti. Mlčky tedy souhlasili s posledním přáním chlapce, projet se na svém koni. A to přesto, že právě toto dovolit neměli, protože chlapec byl velice nemocný. Jenže důstojníci chtěli Csifóovi pro jeho statečné chování, pro jeho usilovné hledání štěstí vzdát poslední poctu a zároveň mu dovolit, aby si tryskem dojel pro smrt, aby se aspoň v poslední minutě života cítil husarem, aby se alespoň na okamžik cítil šťastný.

Kromě motivu samoty, vyobcovanosti, motivu hledání štěstí, se i v této baladistické novele mihne neustále se vracející motiv Peteleiho novel – motiv ženy. A to právě proto, že v této novele žádná žena nevystupuje a autor do syžetu implikoval ženský aspekt zastoupený zde vztahem mezi mužem a ženou. Zde konkrétně je to právě absence vztahu, protože Csifó nemá nic, co by případné partnerce mohl nabídnout – je sirotek, je chudý, je nemocný, tudíž by ho nechtělo ani to nejošklivější děvče z vesnice.

Novela *Svobodník Csifó a jeho kůň* se tak trochu vymyká z rámce syžetů ostatních osmi novel analyzovaných v této práci. Na rozdíl od motivu ozřejmění a kritiky společenských nešvarů zde Petelei jasně deklaruje svou hlubokou lásku k lidem. V Csifóovi, oproti tomu, co mu autor ubral na zevnějšíku, nacházíme tu nejlyričtější postavu Peteleiho baladistických novel.

c. Analýza z pohledu stylistického – frekventovanost krátkých vět

Pomocí krátkých vět (zde převážně **oznamovacích**, event. též **zvolacích**) zprostředkuje autor čtenáři neustále sílící napětí projevující se jak v ději samotném, tak ve formě - **...mindenkinék jó kedve szottyant. Négyen is utána iramodtak. Milyen futás volt az! Lármás szállt, mint a madár. Aligha érintette is a gyepet. A legények kiáltottak. Csifó**

inge lobogott a szélben, az arca égett... Celý tento odstavec jako by dostával křídla, vznášel se a klenul – evokuje spíš volný verš, zpěv v próze.

Krátké věty OZNAMOVACÍ

Hazament a szováti sóhegyek felé.

Anton Csifó ránezett a látománya.

A katonák megállottak.

Utoljára.

A kavicsok röpültek a lába alól.

Lármas szállt mint a madár.

A legények kiáltottak.

Köhögött, de mosolygott.

Aztán hazamennek...

Berontott lovak közé...

Ebből mit se hallott.

Mindenki odanézett.

Mint a szélvész.

Aligha értintette is a gyepet.

Aztán az élen fogták el.

Szép volt.

Krátké věty ZVOLACÍ

He!...he!...

Én... én, lekem, én vagyok!

Milyen futás volt az!

Ó, a Lármas...

Hogy rohant a Lármas!

Krátké věty TÁZACÍ

Hová mentek fiúk, hová?

Te vagy az, Csifó?

Élsz-e még?

Miket beszélsz?

Hova, hova mentek?

Te, Csifó, mit keressz itt?

Felülhetek, ugye?

c. frekventovanost sloves (k dosažení dynamiky textu)

První odstavec

celkem 5 vět, z toho 2 věty krátké; počet sloves v prvním odstavci = 12 sloves

Poslední odstavec

celkem 6 vět, z toho 4 věty krátké; počet sloves v posledním odstavci = 11 sloves

d. Přiřazení k jednotlivým baladistickým rysům těch částí novel, které baladistické

rysy vykazují

V novele, jejímž ústředním motivem, jak již bylo zmíněno, je vyobcovanost člověka ze společnosti, v níž ten, kdo se o sebe stěží dokáže sám postarat, se přesto nevzdává a hledá štěstí, je zřejmě nejvýmluvnějším onen lyrizující tropus - *A trombitaszó szárnyal a mezőn* – **personifikace** dávající tušit, že ono *trombitaszó* se vztahuje jak na skutečné troubení coby pobídku do boje, tak i na nevyhnutelné poslední hodiny člověka.

Hlas trubky v této baladistické novele zazní v přírodě, v širých prostorách a tím, že *szárnyal* – vznáší se – evokuje touhu po svobodě. Svobodník Csifó se osvobodí od fyzických bolestí a duševních muk, Csifó už totiž slyší nejen onen „venkovní“ hlas trubky, ale i ten „vnitřní“ znamenající jeho konec. *Mező* – pole zde symbolizuje nekonečnost svobody bez hranic.

T R O P Y - M E T A F O R A

personifikace

- 1) Őszi szél zörgette a lombokat.
- 2) Az aranyárga mocsárvilággal behímezte mára mezőt a nyár eleje.
- 3) **A trombitaszó szárnyal a mezőn**
- 4) A nap játszik a ragyogó szerszámokon.
- 5) A föld is reszket örömében.

symbol

- 1) Lármas szállt, mint a madár.

synestézie

- 1) Hitvány, köhögős, keszeg fickó volt.
- 2) Leveleket letaszította a ragadós, fényes új lomb.
- 3) A lágy, andalító tavaszi levegőt érlelő meleg váltotta fel.

alegorie

- 1) Sokat vetődött a falujában kegyelemkenyéren.
- 2) Lehitványodott mint egy leperzselt mező száraz kánikula után.
- 3) Neki minden gyönyörűsége ott a kaszárnában bimbózott, virágzott ki.

M E T O N Y M I E

synekdocha

- 1) Egyformán dobognak a patkós lábak.

F I G U R Y

řečnická otázka

- 1) Én, én?, itt hagyjam én? a kaszárnnyát? én?
- 2) Ki?, vajon ki?
- 3) Hová mentek, fiúk, hová?
- 4) Mit csinál az a bolond?

zvolání

1) ...Aztán hajrá!!	5) O, a Lármas... A Lármas
2) O, mindez oly rendes, kedvderítő dolog!	6) Én...én, lelkem, én vagyok!
3) Ha százszor is huszár!	7) Milyen futás volt az!
4) Ó, tán megbotlott!	

hyperbola

- 1) A faluban, idehaza, kutyába se veszik.
- 2) A leányok félvállról néznek rá.
- 3) Még megbolondulok...
- 4) Hogy rohant a Lármas! Mint a szélvész.

stupňování

- 1) Jó, tüzes huszár lett Csifóból, merész, rendes, engedelmes.
- 2) Kitátott szájjal lélegzett, aztán köhögött, és fázott.
- 3) Csifónak senkije sincsen, se anyja, se szeretője...

zámlky

- 1) Azonban itt nincsen szó, se jobbra, se balra...
- 2) Ahol a kaszárnnya fekszik...álmodozott.
- 3) A mezőn a Maros mellett...
- 4) Huszárok száguldanak át a testén... a menték lebegnek...

nadsázka

nebyla v textu novely Svobodník Csifó a jeho kůň nalezena

e. Rozbor novely

Osud hrdinů Peteleiho baladistických novel je povětšinou zpečetěn už ve chvíli, kdy si přečteme první větu novely. Tak je to i v případě novely *Csifó fráter és a lova*. Tato stylisticky i esteticky velice bohatá *lyrizovaná próza* vypovídá o nelítostném osudu osiřelého mladého muže.

Už první odstavec novely mířící přímo *in medias res* vydá za hotovou tragédií: Seřadíme si mnohamluvné výrazy označující stav Csifóa! O chorobě svědčí „szúkmellű“, „hitvány“, „köhögés“, „keszeg“, zatímco o tom, že se jedná o sirotka svědčí, že „živ je o chlebě z milosti“ a „...tam doma neměl vůbec nikoho“. *Baladistická novela*, jejíž děj se odehrává v tragické atmosféře, nám podává obraz smrtelného zápasu osiřelého chlapce. Ústředním motivem je touha po lidském společenství, po kamarádství. Z Csifóa se stává zapálený, nadšený husar, jenže do jara ho sklátí vážná choroba a tehdy padne rozhodnutí: Csifó se má vrátit domů. Mládenec se celý den potlouká po okolí – sní (*touha*: cválat na koni, být mezi kamarády, zpívat. A *realita*: nemá ani matku, ani milou, jenom ten chléb z milosti). V této bědné situaci, všemi opuštěn, se setkává se svými druhy-husary a dochází na tu poslední projížďku, po níž Csifó umírá.

Chlapcovu chorobu ještě prohlubují duševní útrapy, ono „nikdo mne nepotřebuje“ – dramatické poznání této smutné pravdy. A tato pravda je jakoby potvrzena větou novely: „Jel domů, k szovátským solným vrchům“. Odcizení krajiny a nemocného člověka – „tak cize, znaveně.“

Citové ztotožnění Peteleiho s jeho hrdinou, jednoznačná úcta k hlavnímu hrdinovi, autorův tvůrčí postup, jako by se snažil zmírnit muka trpícího, to není laciné, dramatické pojetí. I bez velkého úsilí objevíme paralelu mezi opuštěností Csifóa a Peteleiho stále se prohlubujícího psychického osamění. Pro Csifóa ... všechna radost rašila a kvetla tam v kasárnách. A Petelei? Jak víme, žil nejraději v Marosvásárhelyi, v Remeteszegu a v Szovátě. Jeho duševní choroba se stále zhoršovala.

Napětí pocházející z toho, že „vidina na sebe vzala zřetelnou podobu“ spolu s odvíjejícím se dějem pocítujeme stále důrazněji ve formě. Svědčí o tom tyto nezapomenutelné řádky novely:

(...) Všech se zmocnila dobrá nálada.

Pustili se za ním hned čtyři.

Co to bylo za běh!

Lármas letěl jako pták. Sotva se pažitu dotýkal.

Mládenci vykřikli.

Csifóova košile vlála ve větru, tvář mu jen hořela.(...)

9. PODZIMNÍ NOC (Őszi éjszaka)

a. Obsah baladistické novely

Zřejmě nejlyričtější Peteleiho povídka, s malebnými, až romantickými popisy krajiny. Barvy, zvuky, tichounce rozprávějící ticho, příroda a její obyvatelé – prostě idyla nasvícená bílým měsícem. A pak náhle – idyla přerušena, surově, navíc něčím naprosto nepatřičným, něčím, co se do té lyrické krajiny a nálady absolutně nehodí. Je objevena mrtvola – přesně takto dramaticky a drasticky to vyplývá z autorova popisu. A protože u Peteleiho o zvraty v syžetu nikdy není nouze – nastupuje hra „kočky s myší“ – zde zastoupeny pravdou a lží. A co je tady vlastně pravda, co je třeba popřít? Do popředí – ale stále v oné idylické, harmonické krajině – se dostává konflikt mezi dvěma hodnotami. A konflikt vyvolává řadu dalších otázek – kdo je ten mrtvý, kdo zabil, proč a kvůli komu? A ti, kdo znají odpověď na tyto otázky, ti kdo znají pravdu kupodivu nemlčí. Ti se v Peteleiho povídce uchýlí k opačné technice – mnohomluvnosti. Ani tato povídka nepostrádá jistý rys satirický, komický, třebaže je to komika vyrůstající z lidské tragedie.

b. Analýza provedená pomocí aplikace „Zlatého řezu“.

Klíčová věta: *Ami igaz, nem tagadom el.*

Co je pravda, to nezapírám.

Klíčová věta, k jejímuž nalezení byla použita metoda tzv. „zlatého řezu“ zde opravdu vystihuje ústřední bod celé zápletky. Ovšem při dalším pozorném zkoumání této baladistické novely vidíme, že toto zjištění se týká pouze pojetí prvoplánového. A jak tomu v Peteleiho baladistických novelách bývá, pod zdánlivě evidentním sdělením se skrývají jiná, mnohdy poměrně četná hlediska. Tak je tomu i v této novele, kdy je hned potřeba si položit další otázky – *co je tady pravda?* a *co je třeba zapírat?* Těžko lze popírat přítomnost mrtvého – o několik odstavců před rezignovaným ženíným: „*Co je pravda, to nezapírám.*“ se nám dostává věcného, málem lakonického sdělení: „*Egy kis feketé mozdulatlan holmi hever ott a fűben.*“

V klíčové větě dále nacházíme opozici, to jest konflikt mezi dvěma hodnotami – pravdou jako hodnotou pozitivní a lží – hodnotou negativní.

Tím, co žena v klíčové větě říká, se dostáváme k dalšímu úhlu pohledu – ona zde totiž jasně dává najevo, že to, co se oné podzimní noci stalo, se stalo kvůli ní. Lze tedy její „*to nezapírám*“ považovat i za jakési přiznání morální viny na spáchaném zločinu.

A nebo – pohled opět z jiné strany – mrtvý byl nalezen, není co tady zapírat – pak lze ženino prohlášení chápat jako prostou rezignaci. Každopádně v centru celého dění této novely stojí ŽENA, žena s osudem tragickým, protože kvůli ní její manžel zabil jejího milence. A jak ostatně z dalšího textu novely vyplývá, ani tento svůj prohřešek žena nezapírá. A je to opět žena, kdo vyslovuje klíčovou větu této baladistické novely. Tím je doložen další rys Peteleiho tvorby: v mnoha jeho baladistických novelách stojí v centru díla žena, dílo pojednává o ženské duši, problémech spojených se ženou, o osudu ženy (*Balogh Eszti elment, A könyörülő asszony, Két fehérnép, Őszi éjszaka, A csíkos szőttes, Tiszta ház*).

Všechny tyto novely dokazují, že István Petelei byl vynikajícím znalcem ženy, ženské psychiky a jeden z mála maďarských autorů oné doby, který se tak statečně, intenzivně a obšírně ženské otázce věnoval.

Z hlediska typologie balad může být tato novela přiřazena k baladám s tématem milostným, ale stejně tak dobře i k těm, jejichž téma se zabývá lidskou krutostí.

c. Analýza z pohledu stylistického – frekventovanost krátkých vět

Co je lež, co je pravda, kdo je viníkem, kdo koho dohnal k zoufalému činu, kdo zapírá pronásledován výčitkami svědomí – tolik otázek se autorovi podařilo vtěsnat do této velice lyrické baladistické novely, jejíž vypjaté emoce nejlépe vystihují krátké věty **zvolací** - **Ne higgyen rosszat felőlünk, csendőr úr! Dehogy! Ez tiszta szerencsétlenség! Már meghalt Gyuri! Ráesett Gyurira, tessék elhinni! Mély és rettenetes a csendesség**

Krátké věty OZNAMOVACÍ

Oly nagy lett az egész kép és csendes.

De ősszel megcsendesedik egyszerre az erdők.

A hold nemsokára kiemeli fehér homlokát.

Bánt a zaja.

Az uram nem ilyen fajta ember.

A hold fellépett a boltra.

Összerezzenünk.

Az nem igaz...

Az pustította el Gyurit.

Mily rettenetes csendesség volt.

A szálfa esett rá.

A kuvaszok elejébe rontanak.

Krátké věty ZVOLACÍ

Ne higgyen rosszat felőlünk, csendőr úr!

Dehogy!

Ez tiszta szerencsétlenség!

Már meghalt Gyuri!

Krátké věty TÁZACÍ

Mit kívánnak tőlünk?

Így esett rá a szálfa.

Valaki bele-belekiált az éjbe.

Ráesett Gyurira, tessék elhinni!

No, mondja!

Mély és rettenetes a csendesség!

Nem érzik a szagát, csendőr úr?

Pokud jde o krátké věty, mají ještě jednu funkci stylistickou: čteme-li je pozorně tak, jak jsou za sebou v tomto rozboru seřazeny, vidíme, že v nich můžeme na konec objevit celý příběh v kostce.

c. frekventovanost sloves (k dosažení dynamiky textu)

První odstavec

4 věty celkem, z toho 1 věta krátká; počet sloves v prvním odstavci = 9 sloves

Poslední odstavec

3 věty celkem, z toho 1 věta krátká; počet sloves v posledním odstavci = 2 slovesa

d. Přiřazení k jednotlivým baladistickým rysům těch částí novel, které baladistické rysy vykazují

Baladistická novela charakterizovaná nejlépe pojmy „podvod“ a „sebeklam“, spočívajících na lži a výčitkách svědomí. Tyto myšlenky jsou dále v novele rozváděny pomocí metaforických prostředků, v nichž nejdůležitější roli hraje **synekdocha** obsažená hlavně ve větě: *Az én bűnös szemem.. az én bűnös szám.*

Expresivita je zde zdůrazněna opakováním slov **bűnös** přívlastku vztahujícímu se jak k očím, tak k ústům. tj. částem těla, ale ono **hříšné** se tu vztahuje jak na části ženina těla, tak i na samotný její pokažený život. Takže část-celek jsou zde zastoupeny tělem = celek, zatímco oči-ústa = zastupují části. Hříšné jsou oči, protože uviděly, hříšné je tělo mladé ženy, protože zatoužilo po mladém muži, hříšná jsou ústa, protože ta lhala a lžou.

V novele dále nacházíme hluboce strukturované, vrstvené významy, proto zmíněná **synekdocha** hraje klíčovou roli v otázce, kdo je vrahem, kdo je viník, je to manžel, nebo žena, která ze svého muže vraha udělala?

T R O P Y - M E T A F O R A

personifikace

- 1) Az ősz nálunk belemarkolt az erdőbe.
- 2) Egy hab, mely zajjal versenyezve az előtte menőtt megelőzni igyekszik.
- 3) A hold nemsokára kiemeli fehér homlokát.
- 4) Egy rigó, mely a familiájával a holnapi napról beszél.
- 5) Mintha kettévágta volna az asszony hangját ez a szag

symbol

- 1) Egy tiszta áthatolhatatlan fekete köpönyeg hever hegyen.
- 2) Kóborolt az ablakom körül, mint a rossz lélek.

synestézie

- 1) Az oldal megsárgult, a közeledő halál gondolata mintha megijesztette volna a bikket.
- 2) Oly nagy lett az egész kép és csendes.
- 3) Az erdő nem néma nyáron, amíg él és nő.
- 4) A levelek szerelmes sóhajtása.

alegorie

- 1) Egyetlen szörnyű nagy száj ez a rengeteg erdővel szegett kép, mely utolsókat lélegzik.
- 2) Az alkonyat a fehér talpát takarja be a gyászfekete fátylával.
- 3) Az égbolt egymás után hímezte ki a csillagokkal az éj.
- 4) Kóborolt az ablakom körül, mint a rossz lélek.

M E T O N Y M I E

synekdocha

- 1) Az én bűnös szemem.. az én bűnös szám.
- 2) Ó, az erdőnek ezer a hangja.

F I G U R Y

řečnická otázka

- 1) Mi haszna lesz valakinek abból, ha miatta a tömlőcbe rothad az uram?
- 2) Akkor tette volna rá, mikor már halott volt volna?

3) Hát miért bolondulnánk meg most, mi, időtöltött emberek?

zvolání

- 1) Ó, az erdőnek ezer a hangja!
- 2) Ah! mily idegen és csúf e mohó és recsegős hang!
- 3) Hogy mondhatnak ilyeneket, csendőr úr!

hyperbola

- 1) (Valahol az aljban a levelibéka gurgurizál.) Összerezzünk.
- 2) Az uram jó ember, habár bolond, indulatos ember.
- 3) Engemet úgy tartott, mint a galamb a fiókáját.
- 4) Hiszen gyerekember volt az, csendőr úr!

stupňování

- 1) Múlóban lévén, félelmesebb is lesz.
- 2) Az én bűnös szemem... az én bűnös szám.

zámlky

- 1) A fa rádólt magától a fiúra... magamagától...
- 2) A fű letaposott és barna... de hát ilyenkor este minden sötét...
- 3) Gyuri errefelé járt nappal, éjjel...

nadsázka

- 1) Egyetlen szörnyű nagy száj ez a rengeteg erdővel szegett kép
- 2) Mély és rettenetes a csendesség!

e. Rozbor novely

V této baladistické novele autor dovedně využívá všech možností, které skýtají baladistické prostředky – setkáváme se tu s **barvami**, **tichem-zvuky**, svou roli hraje **prostředí** stejně jako **čas**, **personifikace**. Nejúčinnější jsou ale lyrizující prvky postavené do ostrého protikladu s krutým motivem – podstatou novely: byl zavražděn mladý člověk.

Jiným, avšak stejně působivým úhlem pohledu je lež, zapírání, výčitky svědomí. Zapírání vynucené snad nejsilnějším lidským pudem sebezáchovy – strachem. Do výrazného kontrastu je tu postaveno i zmíněné zapírání – **Ami igaz, nem tagadom el**, což je mimo jiné i klíčovou větou novely, k níž jsem dospěla aplikací „Zlatého řezu“. A tak tu proti sobě stojí: „Co je pravda? – a Co je tedy lež? – konflikt mezi dvěma hodnotami: pravdou a lží, konflikt mezi hodnotou pozitivní a negativní a to vše umocněno – jak typické pro baladu – melancholickým,

pohádkovým prostředím, podtrženo častým užitím personifikace: **Az ősz bemarkolt az erdőbe, A közeledő halál mintha megijesztette volna a bikket, Egyetlen szörnyű nagy száj ez a rengeteg erdővel szegett kép. Egy hab, mely zajjal versenyezve... Az alkonyat a fehér talpát takarja be gyászfekete fátylával.** A pod „černým smutečným závojem“ se skrývá, nepostižitelným se stává vše, co se čtenář snaží z této baladistické novely pochopit – kdo je tedy viníkem – ten kdo vraždil, nebo ta, kvůli níž byla vražda spáchána?

V. ZÁVĚR

V. a. Závěr – přínos díla Istvána PETELIHO pro maďarskou literaturu, pro českého čtenáře.

Závěrem, po důkladném a pečlivém zvážení všech, v této práci uvedených charakteristik jak autora samotného, tak jeho baladistických novel, lze konstatovat, že spisovatel István Petelei je aktuální dodnes. Cenné, a v době, kdy žil a psal i nové a neotřelé, je to, že už se u něho objevují mozaikovitě útržky stylu daleko pozdějšího – mám zde na mysli příkladně Istvána Örkénye s jeho „úšklebkem života“. Uvnitř balad Istvána Peteleiho tak nacházíme rysy groteskní (*Tiszta ház*) i absurdní (*A székek*).

O tom, že dílo I. Peteleiho zůstává aktuálním i po sto letech, svědčí například i to, co ve svém výkladu **symbolu** říká Olga Nagyová: „...posluchači pohádek symbol vždy podle svého časového horizontu interpretují a naplní.“²⁶ – ale my přece symbol interpretujeme stjeně jako Petelei před sto lety. Jmenované klady lze považovat za přínos díla Istvána Peteleiho jak pro maďarskou literaturu, tak i pro českého čtenáře. K tomu přistupuje, opět přínosné pro obojí, i to, že Petelei se do hloubky zabývá problémy, které stejně jako symboly, se za to století rovněž nezměnily. Pokud by tedy četba baladistických novel Istvána Peteleiho měla posloužit i „jenom“ jako inspirace k tomu, aby byl člověk vnímavější, všímavější, aby disponoval větší empatií, nepřišlo by úsilí spisovatele, ani jeho případného překladatele nazmar.

S ohledem na potencionálního českého čtenáře baladistických novel Istvána Peteleiho, lze konstatovat, že by v tomto případě šlo spíše o udržení kontinuity, protože, jak známo, balada je žánrem v českých zemích velmi dobře známým a oblíbeným. Lidová balada byla již od dávných dob středem zájmu nejen odborníků, ale i čtenářů. Znovuobjevení lidové slovesnosti, do níž balady patří, bylo spojováno se snahami o národní samostatnost, s bojem za obnovu národního jazyka a národní literatury. V Čechách se sběru lidových balad věnovali význační badatelé, za všechny jmenujme například Oldřicha Sirovátka a Martu Šrámkovou, s jejichž jmény je spojován *Katalog českých lidových balad*. Za zmínku ale stojí rovněž sbírky Sušilovy a Bartošovy, které obsahují záznamy balad z konce 19. století.

Z porovnání obou životopisů vyplynulo, že István Petelei naplňoval to, o čem byl sám přesvědčen, že totiž každý člověk je při svém příchodu na svět do jisté míry determinován,

²⁶ in Olga Nagyová: *A táltos törvénye*, Bukarest, Kriterion 1978 str. 52

nadán určitými vlastnostmi, zatížen určitými degenerativními znaky. A přestože tato práce si za cíl kladla zodpovědět co nejvíce otázek týkajících se Istvána Peteleiho, i jeho prací, nabízel se i otazník: byly Peteleiho novely, vykazující v bohaté míře baladistické rysy, ovlivněny „baladistickým“ životem spisovatele, nebo tomu bylo právě naopak a István Petelei žil to, co psal?

„A István Petelei je právě jedním z čelných představitelů žánru balady, navíc baladistické novely psal v době, kdy zájem o balady a jejich obliba prožívala renesanci. Doba, v níž I. Petelei začíná psát své baladistické novely, je shodná s dobou, kdy v Maďarsku začínají – po rakousko-uherském vyrovnání – společenské, politické i hospodářské změny. Pro novou generaci spisovatelů, k níž patří i Petelei, to znamená nové nároky, nové výzvy, ale i nový způsob vyjadřování, pro novou generaci tak typický a pro čtenáře zajímavý, nový a velice neobvyklý. Současníci a tehdejší literární kritikové se obraceli proti Peteleimu, neboť v podstatě nechápali, co vlastně chce říct. Obviňovali ho, že všechno vidí příliš černě, pochmurně. V čase, kdy Petelei psal své novely, probíhaly přípravy na millenium (1896) a lidé potřebovali „hrdiny“ a „heroické oslavy“. Do těchto nálad přichází Petelei se svými novelami – nepřehrabuje se v minulosti utápějící se v mlze, nýbrž ukazuje každodenní život malých lidí s jejich každodenními starostmi. K tomu nutno přičíst, že Petelei je sociograficky determinován svým původem – (jak již bylo v této práci zmíněno) - pocházel z arménsko-sedmihradské rodiny obchodníků, kteří byli neustále na cestách, jejich světonázor, jejich citlivé pojetí světa tomu odpovídá. Dalším určujícím faktorem je to, že rodina Peteleiho žije v Sedmihradsku, které bylo vždy považováno za multikulturní, multinacionální, ta spousta kultur se tu prolínala, vládla zde náboženská tolerance. Toto vše vytvořilo pro Peteleiho podmínky k tomu, aby se mohl ve svých prózách zabývat problémy obecně lidskými. István Petelei vidí život realisticky a racionálně a stejně tak ho dává – se vši nelítostnou přesností – spatřit i svým čtenářům.“²⁷

Domnívám se, že pro českého čtenáře by bylo zajímavé i přínosné, svět Peteleiho spatřit.

²⁷ volně podle internetového zdroje – in Aladár Schöpflin: *Petelei István Nyugat 1910*, 1.sz.83.

V.b. Devět baladistických novel z pohledu překladatelky (tj. i předkladatelky této práce)

V některých případech, není-li překladatel určitým nakladatelem pověřen konkrétním úkolem a dílo, které hodlá překládat, si jeho „vybralo“ samo, je překladatel hned v počátku postaven před problém, tento „výběr“ zdůvodnit. V případě baladistických novel Istvána Peteleiho, řekněme, by problém měl být vyřešen touto prací. S tímto, byť mlhavým, úmyslem jsem rovněž k analýze Peteleiho textů přistupovala. Chci zde proto ozřejmit, jaký rozdíl to oproti „obvyklé“ analýze znamená. Jde o to, že jsem se v této práci kromě pouhého analyzování devíti novel, snažila hluboce se vcítit jak do textů, tak do osobnosti samotného spisovatele, protože – jak již zde bylo zmíněno – obojí je propojeno, obojí spolu organicky souvisí.

Za úskalí pro případný překlad lze považovat jednak to (alespoň z takového pohledu, jaký jí věnoval Petelei), že ani samotná doba, v níž se příběhy odehrávají není ani historiky ani literáty popsána až zase tak detailně. Eventuálně by problémy mohly působit prvky a výrazy především archaické, případně i nářeční. Podobně je to i se slovesy (i o nich byla v této práci zmínka) – především se slovesy citově zabarvenými vyjadřujícími expresivitu, dynamičnost. Tato slovesa se často liší jen v nuancích a je třeba, stejně jako to činil autor, vystihnout i tyto drobné, ale pro konečný dopad textu významné rozdíly.

Závěrem práce – coby překladatelka – vidím řadu dalších možností ke komplexnějšímu a fundovanějšímu studiu celého díla Istvána Peteleiho a jeho zasazení do kontextu středoevropské literatury. Mám zde na mysli srovnání těchto baladistických novel s baladami českými, hlubší sondu do použitých výrazových prostředků spisovatele. Dále jsem v práci došla k názoru, že autor je nesporně zajímavý a přínosný pro českého čtenáře a že je tudíž žádoucí přeložit do českého jazyka všechny jeho dostupné baladistické novely a opatřit je komentářem osvětlujícím dobu jejich vzniku, společenské i ekonomické poměry, jakož i barvitě prvky nářeční, slangové a archaické.

Takže na Peteleiho novelách je snad nejlákavější – jak pro čtenáře (doufám), tak pro případného překladatele, pokusit se poodhrnout tu baladistickou mlhu, tu „pruhovanou tkaninu“ osudu a najít jádro toho, co nám Petelei před sto lety vzkázal.

RESUMÉ

The present work concerns a certain area of the oeuvre of the multifaceted Hungarian writer **István PETELEI**. Specifically, these works are the balladic novellas that represent the preeminent genre throughout the author's career. Petelei is himself something of an unjustly neglected figure within Hungary, and is entirely unknown in Czech. Consequently, the present survey has set itself the goal of recalling the author within his native Hungary and simultaneously presenting him to the Czech reader as a figure worthy of attention. Petelei's balladic novellas were selected as a result of the present writer's conviction that not only do they offer a trenchant depiction of society at the time, but moreover on their own merits form a significant literary heritage.

PETELEI lived and worked at the turn of the 19th and the 20th centuries, a historical context likewise manifested within his work. Furthermore, the immediate background is the reason why attention has been paid in the present work to the writer's relatively unusual origins, as well as the course of his life.

The genre of the balladic novella has been found to be particularly useful, as indeed both the ballad and the novella have been and continue to be popular not only among Czech readers but indeed the Central European literary tradition as a whole. Detailed theoretical attention is devoted to both literary concepts, i.e. the ballad and the novella, and attention is paid primarily to the characteristic balladic features in nine selected balladic novellas of István Petelei.

The literary works examined are the following nine titles:

A székek

Jutalom

A csikos szóttas

Két fehérnép

Balogh Eszti elment

A könyörülő asszony

A tiszta ház

Csifó frájter és a lova

Őszi éjszaka

These balladistic novellas display great ambiguity and fluidity of content. Leading motifs within the novellas are minor life-decisions, errors, misapprehensions, silly mistakes whose seriousness only becomes apparent later. At the centre of the author's

interest stands the drama of the individual, the futility of revolt against unfavourable circumstances. Woven into these works are strands from the author's own past, experiences from childhood, thus Petelei's novellas form a direct correspondence between authorial life and artistic work. And equally, the author strives greatly to understand himself, his own life. Petelei expresses the conviction that it is not a vain effort, which forms one of the reasons that many of his balladic narratives remain open-ended, allowing the reader a wide variety of interpretations. Such an authorial strategy attests to the metaphoric expressiveness of his prose; actual events are confronted with what happened to the fictitious heroes of the novellas.

Hence it can be said with respect to Petelei's balladic novellas that the dichotomy of the detached observer, who concurrently devotes increased attention to the heroes of his own stories, forms a powerful creative device.

An attempt has also been made towards a complex psychological analysis of the individual novellas, with the goal of drawing attention to the close tie between author and work. Petelei has at his disposal great knowledge of the life of predominantly rural persons, as well as the ability of deep empathy and, moreover, the desire to seek a solution to the quotidian difficulties of the ordinary person. For analysis of the novellas, questions of stylistics and syntax were applied, as well as a relatively unusual analytical tool – the “Golden Section”.

In the conclusion, the writer, as a professional translator, outlines several further possibilities towards a more complete and better-founded study of the entire lifetime oeuvre of István Petelei and his positioning in the context of central European literature. Such questions include a comparison of Petelei's balladic novellas with ballads in Czech, deeper investigations of the expressive means employed. Further, the conclusion has been reached that this Hungarian author is indisputably of interest and merit for the Czech reader, and hence it is highly desirable to translate into Czech his available balladic novels and supply them with a commentary to explain the period of their creation, social and economic conditions, as well as the colouristic effects of dialect, slang, and linguistic archaisms.

Použitá literatura

- * *A magyar nyelv értelmező szótára*, Budapest, Akadémiai kiadó, 1959
- * *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Budapest, Akadémiai kiadó, 1995
- * BISZTRAY, Gyula *Lobbanás az alkonyatban* Budapest Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955
- * DIÓSZEGI, András *A magyar irodalom története – díl 4.*, Budapest, Akadémiai kiadó, 1965
- * DIÓSZEGI, András *Turgenev magyar követői – Tanulmányok a magyar-orosz irodalmi kapcsolatok köréből* II. kötet, Budapest Akadémiai kiadó, 1961
- * ELIADE, Mircea *A szent és a profán*, Budapest Európa, 1987
- * von FRANZ, Marie-Louise *Psychologický výklad pohádek*, Praha Portál, 1998
- * GREMSPERGER, László-GYESKÓ, Ágnes *Ki kicsoda a magyar irodalomban?* Budapest Könyvkuckó, 1996
- * G.TÓTH, Károly *Kis magyar irodalomtörténet* Budapest Tankönyvkiadó 1995
- * H. TÓTH, István *Híradás egy udvarház-íróról, Petelei Istvánról* Kudymkar, Matriál k mezinárodní konferenci, 2005
- * HAMVAS, Béla *Scientia sacra*, Budapest Megvető, 1988
- * HERCZEG, Gyula *A XIX. századi magyar próza stílusformái*, Budapest Tankönyvkiadó, 1981
- * HRADSKÝ, Ladislav *Maďarsko-český velký slovník, Magyar-cseh nagyszótár* Budapest, Akadémiai kiadó, 1989
- * KÁRPÁTI, Aurél *Petelei István: A zsidó suszter – Halottak, akik élnek*, Budapest Pesti Napló
- * KÉRI, József *Petelei istván: Válogatott elbeszélések*, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó
- * KLIMEŠ, Lumír *Slovník cizích slov* Praha, SPN – Pedagogické nakladatelství 2002
- * KONTLER, László *Dějiny Maďarska* Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2001
- * LEDERBUCHOVÁ, Ladislava *Průvodce literárním dílem (Výkladový slovník základních pojmů literární teorie)* Praha Nakladatelství H&H, 2002

- * LENDVAI, Paul *Tisíc let maďarského národa*, přeložil Milan Navrátil Praha Academia, 2002
- * *Magyar értelmező kéziszótár*, Budapest Akadémiai kiadó, 2006
- * *Magyar irodalmi lexikon*, II. kötet, Budapest Akadémiai kiadó, 1978
- * *Magyar Nagylexikon*, Budapest Magyar Nagylexikon, Rt., 1998
- * NAGY, János *Az irodalomóra* (Módszertani tanulmányok az irodalomtanítás köréből) Budapest, Tankönyvkiadó, 1969
- * NAGY, Olga *A táltos törvénye*, Bukarest Kriterion, 1978
- * NEMESKÜRTY, István *Diák, írj magyar éneket* (2. kiadása, 2. kötet), Budapest Gondolat, 1985
- * PAVERA, Libor, VŠETIČKA, František *Lexikon literárních pojmů*, Olomouc, 2002
- * PENNIK, Nigel *Tajná znamení, symboly a znaky* Praha Volvox Globator, 1999
- * PETELEI, István *Régi dolgok*, Erdélyi Híradó, 1878
- * PRAŽÁK, Richard *Dějiny Maďarska* Brno, Masarykova Univerzita v Brně, 1993
- * PRAŽÁK, Richard *Stručná historie států – Maďarsko* Praha, Nakladatelství Libri, 2005
- * *Slovník cizích slov* Praha Státní pedagogické nakladatelství, 1981
- * SHÖPFLIN, Aladár *Petelei István Nyugat 1910* – internetový zdroj
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00048/01253.htm>
- * SÖTÉR, István *Nemzet és haladás* Budapest Akadémiai kiadó, 1963
- * SZEGEDY-MASZÁK, Mihály *Irodalom és művészet a XVIII. század elejétől napjainkig*, Budapest Akadémiai kiadó, 1993
- * SZÖRÉNYI, László *A századvég novellisztikája – Petelei István* Budapest Magvető (JAK füzetek), 1989
- * *Výkladový slovník základních pojmů literární teorie*, Praha, Nakladatelství H&H, 2002